

Haziran 2023

ASED

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN: 2619-9211

CİLT:7 SAYI:1 YIL:2023

ISSN: 2619-9211

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 7 Sayı: 1 Yıl: 2023

Enstitü Adına Yayın Sahibi

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Editör

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

Yayın Kurulu

- Dr. Necmettin AYGÜN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Nafız TOK, Aksaray Üniversitesi
Dr. Muhammed SARI, Aksaray Üniversitesi
Dr. Eyyub ŞİMŞEK, Aksaray Üniversitesi
Dr. Barış EROĞLU, Aksaray Üniversitesi
Dr. Mehmet Sami YILDIZ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Mehmet EVREN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Barry Joyce, University of Delaware
Dr. Beatrice BALGIU, University Politechnica of Buchares
Dr. Şahine İbrohimova, Taşkent Devlet Şarkınsalık Enstitüsü
Dr. Delfin Ortega Sánchez, Burgos Üniversitesi
Dr. Giedrius Janauskas, Vytautas Magnus Üniversitesi
Öğr. Gör. Aleksandr Ismailov, Vilnius Üniversitesi
Dr. Ahmed Eljorti, Chouaib Doukkali University
Dr. Abdelaziz Mounadil Ibn Tofail University
Dr. Abdullah Ahmed Abu iyad, Royal Institute for the Training of Youth and Sp.Ex.
Dr. Sofia Sulac, Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Svetlana Curaxina, Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Ludmila Tudoric, Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Maria Carabet, Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Ivanna Bancova, Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Galina Mutaf, Komrat Devlet Üniversitesi

Sekreteryaya

Arş. Gör. Serhat TOPTAŞ

İletişim

<http://aseddergi.aksaray.edu.tr/>

ased@aksaray.edu.tr

Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. Km / 68100

Editörden...

Bu sayımızda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden 5 makale yayınlıyoruz. Çalışmalarıyla dergimize katkı sunan yazarlarımıza, çalışmaları değerlendiren hakemlerimize, yayın ve danışma kurulundaki akademisyenlerimize teşekkür ederiz. Aralık 2023 sayımıza araştırmalarıyla katkı sunmak isteyenler için makale gönderim sürecinin başlamış olduğunu belirtmek isteriz.

Aralık 2023'te görüşmek dileğiyle,

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 7 Sayı: 1 Yıl: 2023

<http://aseddergi.aksaray.edu.tr/>

ISSN: 2619-9211

İÇİNDEKİLER

Covit- 19 Pandemi Döneminde Algılanan Stres ve Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkiler	1-32
<i>M. Ertuğrul UÇAR, Bilge KONAL ve Rezzan GÜNDOĞDU</i>	
Geleneksel Keçe Sanatını Yaşatan Ustalara Bir Örnek ‘‘Gülenay Yalçınkaya’’	33-59
<i>Şerife ÖZDEMİR ve Semra KILIÇ KARATAY</i>	
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Aksaray İli Örneği)	60-84
<i>Muhammed EDİZ ve Hatice GEDİK</i>	
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarihi Çevre Farkındalıklarının İncelenmesi	85-107
<i>Hatice ADAY ve Ali MEYDAN</i>	
İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin Genel Bir Değerlendirmesi	108-137
<i>Fatih ÇELİK</i>	

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Uçar, M. E., Konal, B., & Gündoğdu, R. (2023). Covid- 19 pandemi döneminde algılanan stres ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiler. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-32. doi: 10.38122/ased.1252350

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 17/02/2023

Kabul edildi (Accepted): 19/06/2023

Covid- 19 Pandemi Döneminde Algılanan Stres ve Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkiler*

¹M. Ertuğrul UÇAR**, Bilge KONAL***, Rezzan GÜNDOĞDU****

Özet: Bu araştırmanın temel amacı; Covid-19 salgın sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin algıladıkları stres ile ölüm kaygıları arasındaki betimsel ve yordayıcı ilişkilerin incelenmesi ile stres ve ölüm kaygıları düzeylerinin gruplar arası farklılık gösterip göstermediğinin araştırılmasıdır. Çalışma grubu 250 kadın ve 86 erkek olmak üzere toplam 336 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada Algılanan Stres ölçeği, Abdel-Khalek Ölüm Anksiyetesi Ölçeği, araştırmacılar tarafından oluşturulan Pandemi sürecinde hangi duyguların yaşandığı, virüsle ilgili inançlara ilişkin sorular ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Algılanan stres ve alt boyutlarının, ölüm kaygısı ve alt boyutlarını yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bunun yanı sıra gruplar arası fark olup olmadığını bulmak için t-testi ve tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır. Algılanan stresin pandemi sırasında yaşanan duygu ve virüse ilişkin düşünceler üzerinden ölüm kaygısını yordayıp yordamadığını belirlemek için aracılık modeli oluşturulup model test edilmiştir. Kadınlar ve erkeklerin ölüm korkusu, algılanan stres, ölüm korkusunun alt boyutları ve algılanan stresin alt boyutları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için ise t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testi sonuçlarına göre kadınlar ve erkekler arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bulgular, kadınların ortalamalarının, erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre ölüm kaygısı ve stres puan ortalamaları arasında yaş, virüs hakkındaki inançlar, Pandemi sürecinde yaşanan duygular bakımından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre yaşanan yer bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır. Algılanan stresin virüs hakkındaki düşünce ve yaşanan duygu üzerinden ölüm kaygısını yordayıp yordamadığını belirlemek için yapılan aracılık analizi sonuçlarına göre algılanan stresin, virüs hakkındaki düşünce ve en çok yaşanan duygu üzerinden ölüm kaygısını yordamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eğitim bilimleri, Covid-19 salgını, ölüm kaygısı, algılanan stres, üniversite öğrencileri

Relationships Between Perceived Stress and Death Anxiety During The Covid- 19 Pandemic Period

Abstract: The main purpose of this research is; To examine the descriptive and predictive relationships between the perceived stress of individuals in emerged adulthood and death anxieties during the Covid-19 Pandemic process and to investigate whether the levels of stress and death anxiety differ between groups. The study group consists of 336 university students, 250 women and 86 men. In the study, the Perceived Stress Scale, the Abdel-Khalek Death Anxiety Scale, the questions about what emotion they experienced during the pandemic process, their beliefs about the virus and a personal information form were used. Multiple regression analysis was performed to determine whether perceived stress and its sub-dimensions predicted death anxiety and its sub-dimensions. To find out if there is a difference between the groups, t test and one-way anova analysis were performed. A mediation model was created and tested to determine whether perceived stress predicts death anxiety through emotions and thoughts about the virus during the pandemic. A t-test was used to determine whether there was a difference between the mean scores of women and men in fear of death, perceived stress, sub-dimensions of fear of death, and sub-dimensions of perceived stress. According to the t test results, a significant difference was found between men and women. Women's averages were higher than men's. As a result of one-way analysis of variance, significant differences were found between death anxiety and stress mean scores in terms of age, beliefs about the virus, and emotions

*EJER 2021 VIII th International Eurasian Educational Research Congress'de Bildiri olarak sunulmuştur

**Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, ertugrulucar@gmail.com

*** Uzman Psikolojik Danışman, bilgekonal@gmail.com

**** Prof. Dr., gundogdurezzan@hotmail.com

experienced during the pandemic process. According to the results of one-way analysis of variance, there was no significant difference between the groups in terms of place of residence. According to the results of the mediation analysis performed to determine whether perceived stress predicts death anxiety through thoughts and feelings about the virus, it was found that perceived stress did not predict death anxiety through thoughts about the virus and the most experienced emotion.,

Keywords: Educational study, Covid-19 pandemic, death anxiety, perceived stress, university students

Summary

Introduction and Purpose: Death anxiety is one of the most basic worries people experience. According to the results of the research, it was found that death anxiety differed between genders. Some research show that frequent encounters with death in which death anxiety is high in some occupational groups increase death anxiety and Some emotions and thoughts are known to increase death anxiety. Stress is the physical and psychological strain of the individual due to pressures from the physical and social environment. In the literature, stress is seen as one of the most important variables that affect both the mental state and behavior of individuals. According to the results of some studies, the effects of stimuli or situations that are thought to cause stress on the individual may vary depending on whether the individual perceives them as stressful. The global epidemic caused by the Covid-19 pandemic, covering the years 2020 to almost 2021, has greatly affected the daily lives of millions of people around the world. It seems possible to say that individuals experience fear and anxiety of death during the Covid-19 global epidemic period. This process; It has caused some individuals to meet the concept of death at an earlier age, and some to lose their relatives who have caught the epidemic in a very short time. It is also predicted that people's stress experiences may have increased due to the global epidemic. In this context, it seems functional to investigate to what extent the stress experienced by individuals during the current global epidemic period affects their death anxiety. The main purpose of this research is; The aim of this study is to examine the descriptive and predictive relationships between the stress and death anxiety perceived by individuals in adulthood during the Covid-19 Pandemic process and to investigate whether the levels of stress and death anxiety differ between groups.

Metod: In line with this main purpose, the relational survey model was used in the research. The data obtained from the research were tested using independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), Pearson product of moments correlation technique. A mediation model was created and tested to determine whether the dimensions of stress predict the dimensions of death anxiety through virus thought and experienced emotion.

Sample: The study group of the research is students of a state university in Central Anatolia. The study group was selected from among the students by purposive sampling method. Considering the emerging adult (18-25 years old) status of the individuals to whom the measurement tools will be applied, the maximum diversity method was determined from the purposive sampling methods for the research. The research was carried out in the 2020-2021 academic year. A total of 336 university students, 250 women and 86 men, participated in the study. First, the extreme values in the research data were examined with the help of Mahalanobis distance. After cleaning the extreme values, analyzes were made on 322 people. Of the participants, 237 (73.6%) were female and 85 (26.4%) were male.

Data Collection Tools: The Perceived Stress Scale was developed by Cohen, Kamarck, and Mermelstein (1983). The Turkish adaptation of the scale was made by Eskin, Harlak, Demirkıran, Dereboy (2013). The scale consists of two factors: insufficient self-efficacy and perception of stress/discomfort. In this study, Cronbach's Alpha was found that .85 for the total scale, .84 for the stress/discomfort perception dimension, and .69 for the insufficient self-efficacy dimension.

Abdel-Khalek's Death Anxiety Scale (ASDA) was developed on the basis of the rationale that there are specific concepts related to death and afterdeath in Muslim populations. The scale was adapted to Turkish culture by Sarıççek Aydoğan, Gülseren, Öztürk Sarıkaya, and Özen (2015).

The scale consists of 5 sub-dimensions: fear of death-related visual stimuli, fear of physical and mental pain associated with death, fear of other situations reminding death, fear of the afterlife, and fear of dying itself. In this study, Cronbach Alpha was found that .87 for the fear of visual stimuli associated with death, .82 for the physical and mental pain associated with death, .79 for other situations that remind of death, .67 for the afterlife, and .69 for fear of death itself.

Finding: As a result of the independent samples t-test, a significant difference ($t:5.65$; $p<.05$) was found in the total death anxiety of individuals in adulthood that emerged during the Covid-19 Pandemic process(woman=55.56; male=43.87). As a result of the t-test, a significant difference ($t:5.87$; $p<.05$) was found in the dimension of fear of visual stimuli according to gender(woman=14.64; male=10.44). As a

result of the t-test, a significant difference ($t:4.74$; $p<.05$) was found in the dimension of fear of physical and mental pain (woman=16.27; male=13.18); a significant difference fear of other situations reminding death ($t:4.12$; $p<.05$) (woman=16.27; male=13.18); a significant difference fear of the afterlife ($t:3.59$; $p<.05$) (woman=9.10; male=7.71); a significant difference fear of death itself ($t:3.54$; $p<.05$) (woman=7.71; male=7.51) according to gender.

As a result of the independent samples t-test, a significant difference ($t:4.54$; $p<.05$) was found in total The Perceived Stress of individuals in adulthood that emerged during the Covid-19 Pandemic process (woman=21.82; male=18.42). As a result of the t-test, a significant difference ($t:4.76$; $p<.05$) was found in the dimension of stress/discomfort perception (woman=13.97; male=11.41); a significant difference ($t:2.63$; $p<.05$) insufficient self-efficacy dimension (woman=7.84; male=7.01) according to gender.

According to the anova test results in the sub-dimensions of stress perception and death anxiety, significant differences were found between some groups in terms of age, residence, virus perception, emotions experienced and income level.

A mediation model was developed and tested whether stress-discomfort, stress-insufficient self-efficacy predicts fear of visual stimuli, fear of physical mental pain, other fear of death, fear of post-death, fear of death itself through virus perception and experienced emotion. According to the mediation test results, fear of death-related visual stimuli ($\beta = .23$, $p < .001$, $t=2.712$), fear of physical and mental pain ($\beta = .30$, $p < .001$, $t=3.957$), fear of other situations reminiscent of death ($\beta = .15$, $p < .001$, $t=3.094$), fear of the afterlife ($\beta = .15$, $p < .001$, $t=3.279$) dimensions direct effect is significant. results showed that, the direct effect of the perception of stress/discomfort on the fear of dying itself was not significant ($\beta = .08$, $p < .001$, $t=1.929$). Insufficient self-efficacy, fear of death-related visual stimuli ($\beta = .16$, $p < .001$, $t=1.085$), fear of physical and mental pain ($\beta = .02$, $p < .001$, $t=0.211$), death fear of other reminders ($\beta = .01$, $p < .001$, $t=0.177$), fear of the afterlife ($\beta = .06$, $p < .001$, $t=0.866$), direct effect of dying work on self-fear was not significant ($\beta = .10$, $p < .001$, $t=1.1467$).

According to the mediation test findings, Insufficient self-efficacy perception of stress and discomfort from stress; Indirect effects of fear on visual stimuli, physical and mental pain, fear of death, other fear of death, fear of post-death, virus perception and experienced emotion on the dimensions of fear of death itself were not significant.

When the results in the total effects table in the mediation model are examined, it is seen that the perception of insufficient stress self-efficacy does not predict the dimensions of death anxiety over virus perception and experienced emotion. When the total effect table is examined, the of stress/discomfort, virus perception and emotion experience together contributed to the fear of death-related visual stimuli ($\beta = .006$), fear of physical and mental pain ($\beta = .007$), fear of other situations reminding death $\beta = .004$, post-death fear of death ($\beta = .002$) and to the fear of dying itself ($\beta = .003$). These values are very low and do not constitute a significant difference.

All these findings showed that the stress/discomfort, predict death anxiety dimensions, but indicate that about the virus thoughts and feelings in the pandemic have no effect on this prediction.

Keywords: Educational study, Covid-19 pandemic, death anxiety, perceived stress, university students

Giriş

Doğum ve ölüme dair bilinç düzeyinde farkındalıklara sahiptir canlı olan insanoğlu, bu özelliği ile “farkında olduğunun farkında olan” tektürdür ve aynı zamanda bu özellik onu, belirsizlik taşıyan ölüm olgusu ile karşı karşıya getirmektedir (Geçtan, 1988). Yüzyıllar boyunca felsefeden teolojiye, antropolojiden psikolojiye pek çok alanda üzerine söz söylenen ölüm kavramı, bir taraftan birey için hayatın anlamını bulmada bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilirken, diğer yandan olgunun birey üzerinde bıraktığı çaresizlik ve yok olma hissi ile ortaya çıkan hiçlik duygusu ile birey için tersi bir yönde kaygı durumuna yol açabilmektedir (Bauman, 2000). İnsanoğlu, doğası gereği kontrol edemediği, yıkıcı ve kaçınılmaz olaylar karşısında çaresizlik ve güçsüzlük hissine

kapılmakta (Tolstikova, Fleming & Chartier, 2005) dolayısıyla ölümden kaçamayacağına farkındalığına sahip birey için ölüm olgusu, varoluşsal bir kaygı olarak açığa çıkmaktadır. Bu durum ise hayatta kalma ve kendini koruma güdüsü ile varlığını sürdüren bireyin “varoluşunun yokluğu anlamına gelen” ölümden endişe duymasına neden olmaktadır (Handler, 2008). Gelecek zamanda gerçekleşecek olan bir duruma atıfta bulunması, ölüm olgusunun somut bir karşılığının olmasını engellemekte; bu bağlamda soyut düzlemde kalan ölüm, bireylerde somut bir karşılığı olan korku duygusundan çok, kaygı tepkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tanhan, 2007). Ölüm kaygısının dinamiğinde ise yukarıda değinildiği üzere bireyin kendi ölümüne dair bir farkındalık içinde olması, bireyin ölümüyle birlikte kendi varlığının sona ermesi ve buna eşlik eden bireyde hiçlik algısının gelişmesi olduğu öngörülebilir. Sonuç olarak birey için ölüm kaygısı; boşluk hissi ve ölümlle yüzleşme olarak gelişen bir kaygıya karşılık gelmektedir (Deren, 1999).

Psikoloji literatüründe ilk kez Freud tarafından sözü edilen ve iki temel güdüden biri olarak kabul edilen ölüm içgüdü, bireylerdeki saldırganlık ve yıkıcılık ile açıklanmış; Freud, ölüm içgüdüünün dış nesnelere yöneltildiğinde saldırganlık, yok etme, güce sahip olma gibi tepkilerle ortaya çıktığını vurgulamıştır. İnsan davranışlarının tümü, uyum sağlamaya yönelik bir amaçtaşımakta; bu bakış açısıyla kaygı, fiziksel ya da toplumsal çevreden gelen tehlikelere karşı birey için bir uyarıcıdır (Bauman, 2000). Yalom (2018), varoluşsal sorunsallardan biri olarak ölüm kavramını ön plana çıkarmakta ve ölüm kaygısını, çoğu insan tarafından kolay ve açık bir şekilde tanımlanabilen stres yaratıcı bir durum olarak değerlendirmektedir. Diğer varoluşçuların bilince çıkamayıp her bireyde mutlak bir ölüm kaygısının var olduğu bakış açısından farklı olarak ölüm kaygısından ziyade ölüm durumunun kaçınılmaz olduğuna vurgu yapan Yalom (2018), bu kaygıdan kurtulmayı; onunla yüzleşmek ve onu kabullenmek ile açıklamıştır. Yalom’a (2018) göre bireysel düzlemdeki ölüm kaygısı ve bunun altında yatan süreçler, ölümlle ilgili inançları, yaşam tarzını ve bireylerin seçimlerini de etkilemektedir. Diğer yandan varoluşçu bakış açısına göre ölüm; yaşamsal bir role sahip olmakla birlikte yaşamın amacını ve anlamını keşfetme dinamiği olarak kabul edilmekte; biyolojik ölüm yok etmesine karşın, ölüm düşüncesi bu bağlamda bireyi korumaktadır (Yalom, 2018). Genel bir çerçeve ile değerlendirildiğinde psikanalitik yaklaşımın içgüdülerle açıkladığı ölüm olgusu, varoluşçu yaklaşımda kaygı dinamiğiyle bireylerde oluşan yok olma korkusu şeklinde açıklanmıştır. Ölüm kaygısını konu edinen diğer yaklaşım ise bilişsel davranışçı yaklaşım olup ölüm kaygısını, bireylerde gelişen ölüme dair çarpıtılmış düşünme biçimlerine atıfta bulunularak açıklamaktadırlar. Yaklaşımına göre bütün psikolojik bozuklukların altında yatan mekanizmanın çarpıtılmış ve işlevsel olmayan düşünceler olduğu gibi ölüm kaygısının altında yatan da yine bu çarpık bilişsel şemalardır (Furer & Walker, 2008).

Literatürde ölüm kaygısı pek çok değişken ile incelenmiş bunlardan özellikle cinsiyet değişkeninde kadın ile erkekler arasında belirgin farklılıklar bulunmuştur. Kadınlarda ölüm kaygısının erkeklere oranladaha yüksek olduğu bulunmuştur (Bond, 1997; Conte, Weiner & Plutchik, 1998;Kandemir 2020).Bu bulgular,kadınların ölüme dairerkeklerden daha kaygılı olabileceği yahut kadınların bu kaygıyı daha rahat ifade edebildiğine atıfta bulunularak açıklanmıştır (Karakuş, Öztürk & Tamam, 2012). Ölüm kaygısı üzerine yapılan çalışmalar aynı zamanda ölümlle karşılaşma sıklığının da ölüm kaygısı üzerinde ciddi bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, ölümlle karşı karşıya kalınan meslek gruplarında çalışan bireylerin ölüm kaygılarının diğer meslek gruplarındaki bireylerden yüksek olduğunu ortaya koymaktadır(Aktürk & Şahin, 2019).

Ölüm kaygısında olduğu gibi genel bir bakış açısıyla kaygısında evrensel olduğu veyaşam adaptasyonunun, yaşamı devam ettirebilmenin bir parçası olduğu sayılıtsı kabul görmekte;kaygının belirli bir düzeye kadar hayatta kalma güdüsü ile ilişkisel olduğu düşünülmektedir. Kaygı düzeyinin istenenden yüksek, yoğun, şiddetli olması ile uzun sürmesi ise bireyleri hem fizyolojik hem de psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemekte (Öztürk, 2004) diğer yandan kaygınınstresin yoğun yaşandığı zamanlardabelirginleştiği de düşünülmektedir (Öz, 2010).

Stres kavramı ile en temelde anlatılmak istenen bireyin sosyal çevresinden ve fiziksel çevresinden gelen uyum bozucu etkenler karşısında bireyin bedensel ve psikolojik sınırlarını zorlayarak gayret göstermesidir (Cüceloğlu, 2000). Bireyin çevresindeki uyaranlara yahut durumlara karşı içsel ve dışsal olarak verdiği tepkilere bağlı gelişen stresin (Lazarus & Folkman, 1984), başa çıkılmadığında birey için hem fizyolojik hem de psikolojik bir yük olduğu da vurgulanmaktadır (Cüceloğlu,2000). Stres bireyin hali hazırdaki dengesini ve bilişsel, duygusal davranışsal hatta sosyal fonksiyonlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Bozulan bu fonksiyonları düzeltmek için veya uyumunu tekrar sağlamak isteyen bireyin yeni davranışlar ortaya koyacağı öngörülebilir.

Diğer yandan yapılan araştırmalar, strese neden olduğu düşünülen uyaranların ya da durumların birey üzerindeki etkisinin, bireyin bunları stres verici olarak algılayıp algılamadığına bağlı olarak dadeğişebildiğini göstermekte (Yerlikaya & İnanç, 2007) veson dönem çalışmalarının yaşanan stresdüzeyi, yüklü ve başa çıkılabilme derecesine görealgılanan strese doğru evrildiği görülmektedir (Cohen, Kamarck & Mermelstein, 1983).

Bireylerindurumlarla başa çıkmasını zorlaştırdığı için stres aynı zamandabireyde bir yük oluştururken (Cüceloğlu, 2000) birey, yaşanan stres karşısında öfke, üzüntü ve kaygı gibi olumsuz tepkiler geliştirebilmektedir. Birey onu tehdit eden bir durum ile başedemeyeceğini düşündüğünde ondan uzaklaşarak kaçınma, baş edebileceğini düşündüğünde ise bu duruma adapte olmaya çalışmaktadır (Baltaş & Baltaş, 2002).

Ölüm kavramını konu edinen pek çok yaklaşım ölümün; evrensel ve genellenebilir kavramlardan biri olduğu ve ölümü hayatın normal bir parçası olarak kabul etmek gerektiği üzerinde fikir birliğine varmış gözükmektedir. Algılanan stresin ise bireylerde kaygı durumuna yol açabileceği öngörülmektedir. Bireylerde ölüm kaygısının ortaya çıkması, yaşamda karşılaşılan olumsuz durumlar, bu olumsuzlukların ne derece ve nasıl algılandığı ise bireylerin yaşadıklarına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Tüm dünyayı etkisi altına alan, yaklaşık üç yıldır devam eden ve öldürücü etkisi güçlü olanCovid-19 salgını döneminde de bireylerin ölüm korkusu ve kaygısı yaşadığını söylemek mümkün gözükmektedir. Bu süreç; bazı bireylerin ölüm kavramıyla daha erken yaşlarda tanışmasına, bazılarının ise salgına yakalanmış yakınlarını çok kısa bir sürede kaybetmesine neden olmuştur. Dolayısıyla salgın süresince ölümlerin oldukça fazla olması, aynı zamanda bireylerde ölümün hemen kendi yanı başlarında olduğunun farkındalığını oluşturmuştur, yorumu yapılabilir. Bunun yanı sıra küresel salgına bağlı olarak insanların stres yaşantılarının artmış olabileceği de öngörülmektedir. Bu bağlamda içinde bulunulan küresel salgın döneminde bireylerin yaşadıkları stresin onların ölüm kaygılarını ne düzeyde etkilediğinin araştırılması işlevsel gözükmektedir. Dolayısıyla salgın dönemi içinde algılanan stres ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesinin,Türk alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın temel amacı; yukarıda değinilen kuramsal tartışmalardan hareketle Covid-19 salgın sürecinde beliren yetişkinlik dönemin içinde olan üniversite öğrencilerinin algıladıkları stres ile ölüm kaygıları arasındaki betimsel ve yordayıcı ilişkilerin ortaya çıkarılmasını incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmış; araştırma verileri üzerinde, ilişkisi olmayan örneklemelerden alınan veriler için t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson Momentler çarpımı korelasyon istatistik teknikleri kullanılmıştır. Stresin boyutlarını, ölüm kaygısı boyutlarını; virüsün durum algısı ve yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığını belirlemek için bir aracılık (Mediation) modeli oluşturulup test edilmiştir.

Araştırmanın Amaçları:

1. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin stres, stresin alt boyutları ve genel ölüm kaygıları, ölüm kaygılarının alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerininincinsiyete göre stres, stresin alt boyutları ve genel ölüm kaygıları, ölüm kaygılarının alt boyutları düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre stres, stresin alt boyutları ve genel ölüm kaygıları, ölüm kaygılarının alt boyutları düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin Covid-19'a karşı bakış açılarına göre stres, stresin alt boyutları ve genel ölüm kaygıları, ölüm kaygılarının alt boyutları düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin çok yaşadıkları duyguya göre stres, stresin alt boyutları ve genel ölüm kaygıları, ölüm kaygılarının alt boyutları düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
6. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin yetersiz öz-yeterlilik stres algısı ve stresten rahatsızlık algısının; ölüm kaygısının alt boyutları olansörsel uyarılara korku, fiziksel ruhsal acı korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku, ölümün kendisine korku boyutları üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı mıdır?
7. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin yetersiz öz-yeterlilik stres algısı ve stresten rahatsızlık algısının; ölüm kaygısının alt boyutları olansörsel uyarılara korku, fiziksel ruhsal acı korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku, ölümün kendisine korku boyutları üzerindeki virüs durum duygusu ve yaşanan duygu üzerinden dolaylı etkisi anlamlı mıdır?
8. Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencilerinin yetersiz öz-yeterlilik stres algısı ve stresten rahatsızlık algısının; ölüm kaygısının alt boyutları olansörsel uyarılara korku, fiziksel ruhsal acı korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku, ölümün kendisine korku boyutları üzerindeki virüs durum duygusu ve yaşanan duygu üzerinden toplam etkisi anlamlı mıdır?

Süreç

Araştırmada verileri toplamak amacıyla İnternet kullanılmış, veriler İnternet üzerinden Google Forms ile toplanmıştır. Araştırmanın verilerine ulaşmada Algılanan Stres Ölçeği, Abdel-Khalek Ölüm Kaygısı Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 ve JAPS 15.00 paket programları kullanılmıştır.

Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılarak var olan durumu ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Türkiye’de Covid-19 salgın sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan üniversite öğrencileriyle ilişkisel tarama modeline dayanan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Salgın

sürecinde beliren yetişkinlik dönemi içinde yer alan bireylerin algıladıkları stres ile ölüm kaygıları arasındaki ilişkileri incelemek hedeflenmiştir. Tarama modelleriyle gerçekleştirilen araştırmalarda hedeflenen geçmişte olan veya hala var olan bir durumu, olduğu şekliyle ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırma desenleridir (Karasar, 2004). Veriler, farklı yaşlardaki bireylerden elde edilmiş ve kesitsel araştırma düzeni kullanılmıştır. Araştırma, Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 22.02.2021 tarihli toplantıda 2021/01-14 protokol numarası ile alınan iznin ardından başlamıştır.

Çalışma grubu

Araştırma verileri 2020 ve 2021 eğitim-öğretim dönemi içinde toplanmıştır. Araştırmaya 86 erkek ile 250 kadın olmak üzere toplam 336 üniversite öğrencisi katılmıştır. İlk olarak araştırma verilerindeki uç değerler Mahalanobis uzaklığı yardımıyla hesaplanmış olup, uç değerler düzenlendikten sonra 322 kişi üzerinde (237 kadın (%73.6), 85'i erkek (%26.4) istatistiksel analizler yapılmıştır.

Çalışma grubu, öğrenciler arasından uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ölçme araçlarının uygulanacağı bireylerin, beliren yetişkinlik (18-25 yaş) döneminde olmalarından dolayı araştırma için amaçlı (purposive) örnekleme yöntemi içinde yer alan maksimum çeşitlilik yöntemi ile belirlendiği görülebilir. Amaçlı örnekleme araştırmacının, evrenle ilgili önceki alan yazın bilgiler ışığında, kendi araştırmasının amacına uygun olan örnekleme belirlemesine katkı sağlar (Fraenkel & Wallen, 1993). Bu örnekleme yöntemi ile araştırmanın amaçlarına uygun olacak şekilde evrenin bir ya da birkaç alt kesimini örnekleme olarak alarak, araştırma evreninin, araştırmacının problemine uygun olanından veri toplamak söz konusudur (Sencer & Irmak, 1989). Böyle bir örnekleme alma şeklinin evreni temsil etmesi ve evrene genellenebilmesi hakkında önemli ipuçları vereceği ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008).

Veri toplama araçları

Algılanan Stres Ölçeği: Eskin, Harlak, Demirkıran, Dereboy (2013) tarafından geliştirilen ölçeğin geliştirilme sürecinde çalışmaya 234 gönüllü üniversite öğrencisi katılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde Cronbach Alfa, Pearson Momentler çarpımı ilişki katsayısı ve faktör analizi istatistik teknikleri kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda ölçekten elde edilen iç tutarlık katsayısı .82, ölçekten elde edilen test-tekrar-test güvenilirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam 14 maddesi olup, ölçeğin 7 maddesi ters puanlanmaktadır. Aynı zamanda ölçekten yüksek puan almanın algılanan stresin de yüksek olduğu anlamına geldiği ve ölçeğin 5 li likert biçiminde olduğu görülmektedir. Stres puanlarının, hayat olayları ve depresyon ile pozitif yönde bağıntı katsayısı olduğu hesaplanmıştır. Hayat doyumu, öz-saygı ve algılanan sosyal destek puanlarıyla ise negatif yönde bağıntı katsayısı olduğu hesaplanmıştır. Faktör çözümlenmeleri

hesaplamalarıyla, ölçeğin yetersiz/öz-yeterlik ve stres/rahatsızlık algısı olarak iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçekten elde edilen hesaplamalar doğrultusunda araştırmacıların bulgularının alan yazındaki bulgularla benzer sonuçlar ortaya koyduğu ve bu nedenle geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişilerin algıladıkları öznel streslerini ölçmek için uygun niteliklere sahip bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmada tüm ölçek için Cronbach Alfa .85, stres/rahatsızlık algısı boyutu için .84, yetersiz özyeterlilik boyutu için .69 olarak bulunmuştur.

Abdel-Khalek Ölüm Anksiyetesi Ölçeği: Ölçek, Müslüman toplulukların dini özellikleriyle kültürlerini önceliyen ve ölüm kaygı düzeylerini belirlemeyi hedefleyen Abdel-Khalek (2004) tarafından dikkate alınarak geliştirilmiştir. Ölçek 5li likert biçiminde bir ölçek olup toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksek olması bireyin ölüm kaygısı düzeyinin de yüksek olduğuna işaret ettiği vurgulanmaktadır. Ölçeğin özgün formu için Suriye, Kuveyt ve Mısır'dan toplanan verilerle geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin aynı zamanda Cronbach Alfa değerlerinin .88 ile .93 aralığında olduğu hesaplanmış olup, Türk kültürüne Sarıççek Aydoğan, Gülseren, Öztürk Sarıkaya ve Özen (2015) tarafından uyarlama araştırması gerçekleştirilmiştir. Türkiye'ye uyarlama çalışması için, Tıp fakültesi öğrencileri (n: 220) üzerinde yürütülen araştırmada Cronbach Alfa değeri .86 olarak bulunmuştur. Temel Bileşenler Analizi ile hesaplanan bulgulara göre ise; ölçeğin varyansın %65.6'sını açıkladığı ve beş faktörden oluştuğu ortaya çıkarılmıştır. Bu faktörler ve maddeleri ise şöyledir

1. ölümle ilişkili görsel uyaranların ortaya çıkardığı korku (2, 8, 11, 16 ve 17)
2. ölümle beraber gelen fiziksel ve ruhsal acıya yönelik korku (5, 6, 10, 15 ve 19)
3. ölümü hatırlatan başka durumlara yönelik korku (3, 12, 14 ve 18)
4. ölümden sonrası ile ilişkili korku (7, 9 ve 13)
5. ölüm (Ölme) işinin kendisine yönelik korku (1, 4 ve 20)

şeklinde boyutları olduğu hesaplanmıştır. Hastane Anksiyete-Depresyon Ölçeği ile geçerlik çalışmaları yapılmış olup, depresyon alt boyutu ile .26, anksiyete alt boyutu ile .39 düzeyinde anlamlı ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Yine Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Abdel-Khalek Ölüm Kaygısı ölçekleri arasında .68 düzeyinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkarılmıştır (Derin, 2019). Bu araştırmada da ölümle ilişkili görsel uyaranların ortaya çıkardığı korku boyutunun Cronbach Alfa değerleri .87, ölümle beraber gelen fiziksel ve ruhsal acıya yönelik korku boyutunun .82, ölümü hatırlatan başka durumlara yönelik korku boyutunun .79 , ölümden sonrası ile ilişkili çıkan korku boyutunun .67, ölme (ölüm) işinin kendisine yönelik korku boyutunun .69 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlara ait aritmetik ortalamalar aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1. Betimsel istatistikler

	\bar{X}	Ss	varyans	Ranj	Min.	Maks.	Basıklık	Çarpıklık
							Skewness	Kurtosis
Ö. kaygısı toplam	52.48	17.11	292.77	70.0	20.00	90.0	0.276	-0.8143
G. Uyarana korku	13.54	5.94	35.28	20.0	5.00	25.0	0.262	-1.1311
Fiz/ruh/acıkorku	15.46	5.32	28.35	20.0	5.00	25.0	0.133	-0.9326
Ö. H. Diğerkorku	7.57	3.33	11.11	13.0	4.00	17.0	0.998	0.1154
Ö.Sonra. İliş.	8.74	3.12	9.71	12.0	3.00	15.0	0.182	-0.7319
Ö. Kendisine korku	7.17	2.98	8.90	12.0	3.00	15.0	0.581	-0.5613
Stres rahatsızlık	13.30	4.39	19.31	22.0	2.00	24.0	-0.156	-0.3086
Stres öz-yeterlilik	7.63	2.53	6.41	15.0	0.00	15.0	-0.116	0.1981
Stres toplam	20.93	6.09	37.08	34.0	4.00	38.0	-0.185	-0.0833

Tablo 2. Ölüm kaygısı toplam puanları, görsel uyaranlara korku, fiziksel ruhsal acı korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasına ilişkin korku, ölümün kendisine korku, stres rahatsızlık, stres yetersiz öz-yeterlilik ve stres algısı toplam puanları arasındaki ilişkiler

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Ölüm kaygısı toplam	—								
2. Görsel uyankorku	0.861**	—							
3. Fiziksel ruhsal acı korku	0.864**	0.594**	—						
4. Ölüm hatırdiğer korku	0.809**	0.720**	0.564**	—					
5. Ölüm sonrasıliskorku	0.714**	0.444**	0.612**	0.470**	—				
6. Ölüm kendisine korku	0.829**	0.619**	0.722**	0.592**	0.547**	—			
7. Stres rahatsızlık	0.271**	0.214**	0.263**	0.209**	0.239**	0.178**	—		
8. Stres öz-yeterlilik	0.187**	0.166**	0.150**	0.121*	0.166**	0.165**	0.511**	—	
9. Stres toplam	0.274**	0.223**	0.252**	0.201**	0.242**	0.197**	0.934**	0.784**	—

** p<0.01 * p<0.05

Tablo 3.Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin cinsiyete göre ölüm kaygıları

Değişken	Düzyey	n	\bar{X}	Ss	sd	T	P
Ölüm Korkusu toplam	Kadın	237	55,56	16,62	320	5.65	.00
Cinsiyet	Erkek	85	43,87	15,50			
Görseluyankorku	Kadın	237	14,64	5,94	320	5.87	.00
	Erkek	85	10,44	4,72			
Fizikselruhsalacıkkorku	Kadın	237	16,27	5,17	320	4.74	.00
	Erkek	85	13,18	5,08			
Ölümhatırdiğerkorku	Kadın	237	8,01	3,35	320	4.12	.00
	Erkek	85	6,31	2,95			
Ölümsonrasılışkorku	Kadın	237	9,10	3,07	320	3.59	.00
	Erkek	85	7,71	3,01			
Ölümkendisinekkorku	Kadın	237	7,51	2,93	320	3.54	.00
	Erkek	85	6,20	2,91			
Stres rahatsızlık	Kadın	237	13,97	4,24	320	4.76	.00
	Erkek	85	11,41	4,26			
Stresöz-yeterlilik	Kadın	237	7,84	2,51	320	2.63	.009
	Erkek	85	7,01	2,49			
Stres toplam	Kadın	237	21,82	5,97	320	4.54	.00
	Erkek	85	18,42	5,73			

Tablo 3’de görüldüğü gibi beliren yetişkinlik dönemindeki kadınların (n=237) ölüm kaygısı puan ortalamaları (\bar{X} =55.56), erkeklerin (n=86) ölüm kaygısı puan ortalamalarından (\bar{X} =43.87) yüksektir. İlişkisiz örneklem t-testi sonucunda Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin toplam ölüm kaygılarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık (t:5.65; p<,05) bulgulanmıştır.

Kadınların görsel uyaranlara korku puan ortalamaları (\bar{X} =14.64), erkek bireylerin görsel uyaranlara korku puan ortalamalarından (\bar{X} =10.44) yüksek olmakla birlikte görsel uyaranlara korku boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık (t:5.87; p<,05) bulgulanmıştır. Kadınların fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku puan ortalamaları (\bar{X} =16.27), erkeklerin puan ortalamalarından (\bar{X} =13.18) yüksektir ve

cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ($t:4.74$; $p<,05$) bulgulanmıştır. Kadınların ölümün hatırlattığı diğer korku puan ortalamaları ($\bar{X}=8.01$), erkeklerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=6.31$) yüksek olup cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ($t:4.12$; $p<,05$) bulgulanmıştır. Kadınların ölüm sonrasına ilişkin korku puan ortalamaları ($\bar{X}=9.10$), erkeklerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=7.71$) yüksektir ve cinsiyete göre bu boyutta da anlamlı bir farklılık ($t:3,59$; $p<,05$) bulgulanmıştır. Kadınların ölümün kendisine karşı korku puan ortalamaları ($\bar{X}=7.51$), erkeklerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=6.20$) yine yüksek olup ölümün kendisine karşı korku boyutunda da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ($t:3,54$; $p<,05$) bulgulanmıştır.

Kadınların stres rahatsızlık puan ortalamaları ($\bar{X}=3.97$), erkeklerin stres rahatsızlık puan ortalamalarından ($\bar{X}=11.41$) yüksektir. İlişkisiz örneklem t-testi sonucunda Covid-19 Pandemi sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin stres rahatsızlık cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ($t:4,76$; $p<,05$) bulgulanmıştır. Kadınların stres yetersiz öz-yeterlilik puan ortalamaları ($\bar{X}=7.84$), erkeklerin puan ortalamalarından ($\bar{X}=7.01$) yine yüksek olup boyutta cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ($t:2,63$; $p<,05$) bulgulanmıştır. Kadınların stres algısı toplam puan ortalamaları ($\bar{X}=21.52$) da erkeklerin toplam puan ortalamalarından ($\bar{X}=18.42$) yüksektir ve yine cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ($t:4,54$; $p<,05$) bulgulanmıştır.

Tablo 4. Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin yaş düzeylerine göre ölüm kaygılarına ve algılanan strese ilişkin betimsel istatistikler

		N	\bar{X}	Ss
TOPLAM ÖLÜM	18 YAŞ VE ALTI	35	57,05	15,41
KAYGI	19-20 YAŞ ARASI	154	53,48	18,11
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	50,10	16,06
Görsel uyan. korku	18 YAŞ VE ALTI	35	15,34	4,85
	19-20 YAŞ ARASI	154	13,59	6,11
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	12,99	5,92
Fiziksel ruhsal acı korku	18 YAŞ VE ALTI	35	16,48	5,37
	19-20 YAŞ ARASI	154	15,88	5,38
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	14,69	5,18
Ölüm h. diğer korku	18 YAŞ VE ALTI	35	8,37	3,02
	19-20 YAŞ ARASI	154	7,68	3,34
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	7,21	3,38

Ölüm sonrası i. korku	18 YAŞ VE ALTI	35	9,25	3,26
	19-20 YAŞ ARASI	154	8,98	2,97
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	8,32	3,21
Ölüm kendisine korku	18 YAŞ VE ALTI	35	7,60	2,93
	19-20 YAŞ ARASI	154	7,31	3,16
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	6,87	2,77
Stres rahatsızlık	18 YAŞ VE ALTI	35	14,37	4,55
	19-20 YAŞ ARASI	154	13,47	4,22
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	12,81	4,51
Stres öz-yeterlilik	18 YAŞ VE ALTI	35	8,74	2,84
	19-20 YAŞ ARASI	154	7,72	2,47
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	7,21	2,42
Stres toplam	18 YAŞ VE ALTI	35	23,11	6,57
	19-20 YAŞ ARASI	154	21,20	5,96
	21 YAŞ VE ÜZERİ	133	20,03	5,97

Tablo 4 incelendiğinde beliren yetişkinlerin yaş düzeyleri açısından ölüm kaygısı puan ortalamalarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş, sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur.

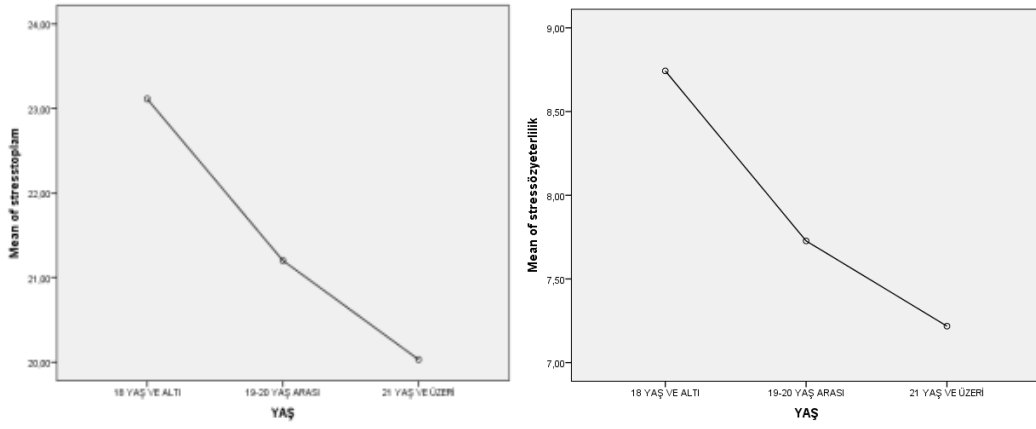
Tablo 5. Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin yaş düzeylerine göre ölüm kaygılarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Ölüm kaygısı toplam	Gruplar arası	1637,44	2	818,72	2,82	,061	
	Grupları içi	92342,85	319	289,47			
	Toplam	93980,30	321				
Görsel uyankorku	Gruplar arası	154,13	2	77,06	2,20	,112	
	Grupları içi	11169,91	319	35,01			
	Toplam	11324,05	321				
Fiziksel ruhsal acı korku	Gruplar arası	142,21	2	71,10	2,53	,081	
	Grupları içi	8957,83	319	28,08			

	Toplam	9100,05	321				
Ölümhatırdığerkorku	Gruplar arası	41,81	2	20,90	1,89	,152	
	Gruplariçi	3525,31	319	11,05			
	Toplam	3567,13	321				
Ölümsonrasılışkorku	Gruplar arası	41,84	2	20,92	2,17	,116	
	Gruplariçi	3075,75	319	9,64			
	Toplam	3117,60	321				
Ölümkendisinekorku	Gruplar arası	21,06	2	10,53	1,18	,307	
	Gruplariçi	2835,88	319	8,89			
	Toplam	2856,94	321				
Stesrahatsızlık	Gruplar arası	76,51	2	38,25	1,99	,138	
	Gruplariçi	6122,86	319	19,19			
	Toplam	6199,37	321				
Stes öz-yeterlilik	Gruplar arası	67,37	2	33,68	5,40	,005	
	Gruplariçi	1989,90	319	6,23			
	Toplam	2057,28	321				
Stes toplam	Gruplar arası	286,02	2	143,01	3,92	,021	18-21 yaş
	Gruplariçi	11618,18	319	36,42			
	Toplam	11904,21	321				

Tablo 5 incelendiğinde Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlerin ölüm kaygılarında yaş düzeyi açısından istatistikselbakımdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Hangi gruplar arasında fark olduğunu bulmak için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda yaş düzeyi açısından beliren yetişkinlerin stres yetersiz öz-yeterlilik toplam puan ortalamalarında 18ve 21 yaşlar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur(\bar{X} 18 yaş ve altı=8.74, \bar{X} 21yaş ve üstü=7.21, I-J= 1,52). Buna göre 18 yaş ve altında olan bireylerin stres yetersiz öz-yeterlilikleri, 21 yaş ve üstünde olanlara göre daha yüksektir.Toplam stres puanları arasında 18 yaş ve 21 yaşlar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur(\bar{X} 18 yaş ve altı=23.11, \bar{X} 21yaş ve üstü=20.03, I-J= 3,08). Bu bulgu, 18 ve altındakilerin 21 yaş ve üzerindekiilere göre daha fazla stres yaşadıklarına işaret etmektedir.

Şekil 1. Yaşa göre stres yetersiz öz-yeterlilik ve stres toplam puan ortalamaları arasındaki farklılıklar

Tablo 6. Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin Corona Virüse bakış açılarına göre ölüm kaygılarına ilişkin betimsel istatistikler

		N	\bar{X}	Ss
T.ÖLÜM KAYGISI	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	47,57	16,57
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	53,03	16,75
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	54,61	17,50
Görseluyankorku	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	12,45	6,03
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	13,49	5,78
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	14,24	6,05
Fizikselruhsalacıorku	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	13,68	4,98
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	15,82	5,26
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	16,00	5,41
Ölümhatırdiğerorku	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	7,06	3,19
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	7,39	3,26
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	8,11	3,45
Ölümsonrasiilişkorku	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	8,04	3,07
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	8,95	3,08
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	8,85	3,15
Ölümkendisineorku	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	6,32	2,59
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	7,36	3,00
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	7,39	3,09
Stres rahatsızlık	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	12,98	4,55
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	13,03	4,37

Stres öz-yeterlilik	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	13,85	4,30
	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	7,31	2,38
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	7,55	2,72
Stres toplam	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	7,91	2,31
	Corona virüsün öldürücü olduğuna inanmıyorum	64	20,29	6,13
	Corona virüs kolay atlatılacak hastalığa neden olabilir	151	20,59	6,22
	Corona virüsün insan hayatını alt üst edebileceğine inanıyorum	107	21,76	5,82

Tablo 6 incelendiğinde beliren yetişkinlerin Corona Virüs'e ilişkin bakış açılarına göre ölüm kaygısı puan ortalamalarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş, sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

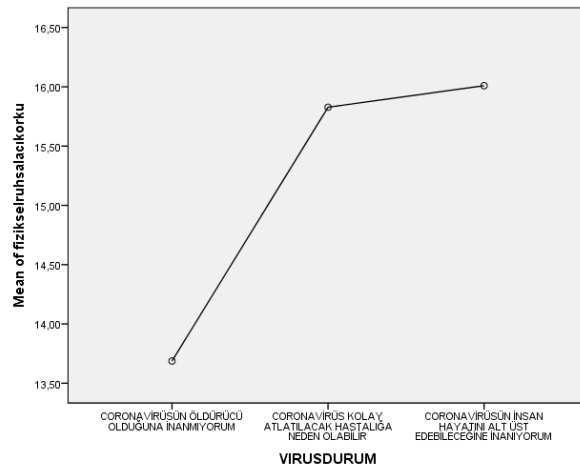
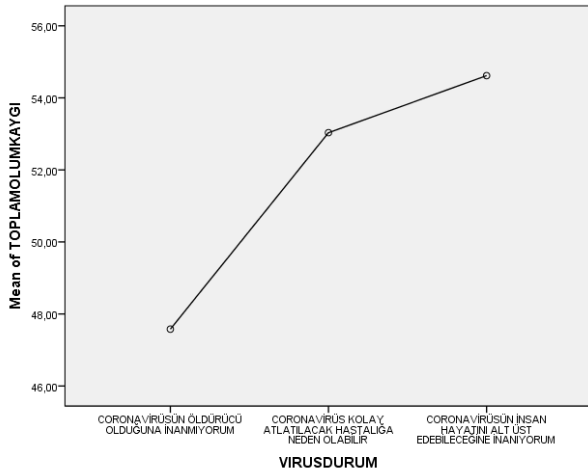
Tablo 7. Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin Corona Virüse bakış açılarına göre ölüm kaygılarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı fark
Ölüm kaygısı toplam	Gruplar arası	2072,56	2	1036,28	3,59	,029	A-C
	Grupları içi	91907,73	319	288,11			
	Toplam	93980,30	321				
Görsel uyankorku	Gruplar arası	128,76	2	64,38	1,83	,161	
	Grupları içi	11195,29	319	35,09			
	Toplam	11324,05	321				
Fiziksel ruhsalacık korku	Gruplar arası	253,78	2	126,89	4,57	,011	A-B A-C
	Grupları içi	8846,26	319	27,73			
	Toplam	9100,05	321				
Ölüm hatırdığı korku	Gruplar arası	52,77	2	26,39	2,39	,093	
	Grupları içi	3514,35	319	11,01			
	Toplam	3567,13	321				
Ölüm sonrasıliskorku	Gruplar arası	39,17	2	19,58	2,03	,133	
	Grupları içi	3078,43	319	9,65			
	Toplam	3117,60	321				
Ölüm kendisine korku	Gruplar arası	56,35	2	28,17	3,20	,042	
	Grupları içi	2800,59	319	8,77			
	Toplam	2856,94	321				

Stres rahatsızlık	Gruplar arası	49,02	2	24,51	1,27	,282
	Gruplariçi	6150,35	319	19,28		
	Toplam	6199,37	321			
Stresöz-yeterlilik	Gruplar arası	16,01	2	8,00	1,25	,288
	Gruplariçi	2041,26	319	6,39		
	Toplam	2057,28	321			
Stres toplam	Gruplar arası	117,33	2	58,66	1,58	,206
	Gruplariçi	11786,87	319	36,94		
	Toplam	11904,21	321			

Tablo 7 incelendiğinde Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlerin ölüm kaygılarında Corona Virüs'e bakış açılarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Corona Virüs'ün ölümcül olduğuna inanmayanların toplam ölüm kaygısı puan ortalaması Corona Virüs'ün insan hayatını altüst edeceğine inananların ölüm kaygısı puan ortalamalarından düşüktür (\bar{X} corona ölümcül değil=16.57, \bar{X} corona hayatı alt üst eder=17.50, I-J= 7,03). Bu bulgu, corona virüsün ölümcül olduğuna inanmayanların daha az ölüm kaygısı yaşadıklarına işaret etmektedir. Ölüm korkusunun boyutlarından olan fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku boyutunda Corona Virüs'e bakış açılarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku boyutunda Corona Virüs'ün ölümcül olduğuna inanmayanların ölüm kaygısı puan ortalaması, Corona Virüs'ün insan hayatını altüst edeceğine inananların ölüm kaygısı puan ortalamalarından düşüktür (\bar{X} corona ölümcül değil=13.68, \bar{X} corona hayatı alt üst eder=16.00, I-J= 2,32). Ayrıca Corona Virüs'ün ölümcül olduğuna inanmayanların ölüm kaygısı puan ortalaması, Corona Virüs'ün kolay atlatılacak bir hastalık olduğunu düşünenlerin ölüm kaygısı puan ortalamalarından düşüktür (\bar{X} corona ölümcül değil=13.68, \bar{X} corona kolay atlatılan hastalık=15.82, I-J= 2,14). Bu bulgudan hareketle Corona virüse inanmayanları ölüm korkusu boyutlarından fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku boyutundan daha az korktukları yorumuna ulaşılabilir.

Şekil 2. Corona Virüs'e bakış açılarına göre ölüm korkusu

Tablo 8. Covid-19 Salgını sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin en çok yaşadıkları duyguya göre ölüm kaygılarına ilişkin betimsel istatistikler

		N	\bar{X}	Ss
TOPLAMÖLÜMKAYGI	ENDİŞE	100	55,26	16,87
	ENGELLENMİŞLİK	120	50,22	16,52
	KORKU	37	58,16	18,09
	ŞAŞKINLIK	32	47,56	17,75
	DİĞER DUYGULAR	33	50,60	16,08
Görseluyankorku	ENDİŞE	100	14,48	5,85
	ENGELLENMİŞLİK	120	13,00	5,98
	KORKU	37	14,18	6,29
	ŞAŞKINLIK	32	13,28	6,27
	DİĞER DUYGULAR	33	12,12	5,03
Fizikselruhsalacıkorku	ENDİŞE	100	16,01	5,36
	ENGELLENMİŞLİK	120	14,87	5,10
	KORKU	37	17,78	5,27
	ŞAŞKINLIK	32	13,84	5,46
	DİĞER DUYGULAR	33	14,90	5,18
Ölümhatırdiğerkorku	ENDİŞE	100	7,89	3,29
	ENGELLENMİŞLİK	120	7,25	3,19
	KORKU	37	8,64	3,94
	ŞAŞKINLIK	32	6,43	2,90

	DİĞER DUYGULAR	33	7,60	3,31
Ölümsonrasılışkorku	ENDİŞE	100	9,19	3,21
	ENGELLENMİŞLİK	120	8,40	2,96
	KORKU	37	9,54	2,81
	ŞAŞKINLIK	32	7,62	3,37
	DİĞER DUYGULAR	33	8,81	3,12
Ölümkendisinekorku	ENDİŞE	100	7,69	2,85
	ENGELLENMİŞLİK	120	6,69	2,83
	KORKU	37	8,00	3,32
	ŞAŞKINLIK	32	6,37	2,94
	DİĞER DUYGULAR	33	7,15	3,20
Stesrahatsızlık	ENDİŞE	100	13,30	4,20
	ENGELLENMİŞLİK	120	13,56	4,52
	KORKU	37	13,54	3,81
	ŞAŞKINLIK	32	11,84	4,68
	DİĞER DUYGULAR	33	13,45	4,76
Stes öz-yeterlilik	ENDİŞE	100	7,68	2,36
	ENGELLENMİŞLİK	120	7,70	2,65
	KORKU	37	7,48	1,96
	ŞAŞKINLIK	32	8,06	2,53
	DİĞER DUYGULAR	33	6,90	3,07
Stes toplam	ENDİŞE	100	20,98	5,92
	ENGELLENMİŞLİK	120	21,27	6,44
	KORKU	37	21,02	4,34
	ŞAŞKINLIK	32	19,90	5,71
	DİĞER DUYGULAR	33	20,36	7,33

Tablo 8 incelendiğinde beliren yetişkinlerin pandemi sürecinde en çok yaşadıkları duygu açısından ölüm kaygısı puan ortalamalarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş, sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

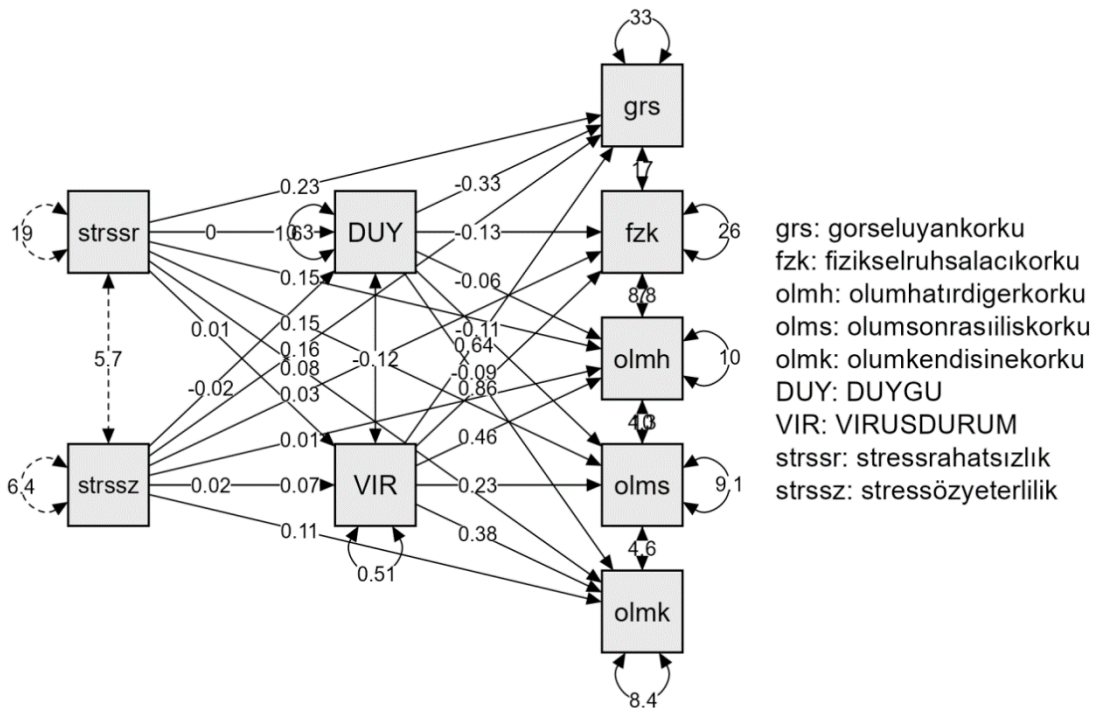
Tablo 9. Covid 19 Salgın sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin en çok yaşadıkları duyguya göre algılanan stres ve ölüm kaygılarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı fark
Ölüm kaygısı toplam	Gruplar arası	3467,35	4	866,83	3,03	,018	
	Grupları içi	90512,94	317	285,53			
	Toplam	93980,30	321				
Görsel uyankorku	Gruplar arası	206,44	4	51,61	1,47	,211	
	Grupları içi	11117,61	317	35,07			
	Toplam	11324,05	321				
Fiziksel ruhsal acı korku	Gruplar arası	364,72	4	91,18	3,30	,011	B-C C-D
	Grupları içi	8735,33	317	27,55			
	Toplam	9100,05	321				
Ölüm hatırladığı diğer korku	Gruplar arası	106,65	4	26,66	2,44	,047	C-D
	Grupları içi	3460,47	317	10,91			
	Toplam	3567,13	321				
Ölüm sonrası ilişki korku	Gruplar arası	97,81	4	24,45	2,56	,038	
	Grupları içi	3019,78	317	9,52			
	Toplam	3117,60	321				
Ölüm kendisine korku	Gruplar arası	100,22	4	25,05	2,88	,023	
	Grupları içi	2756,72	317	8,69			
	Toplam	2856,94	321				
Stres rahatsızlık	Gruplar arası	79,32	4	19,83	1,02	,393	
	Grupları içi	6120,05	317	19,30			
	Toplam	6199,37	321				
Stres öz-yeterlilik	Gruplar arası	24,88	4	6,22	,97	,424	
	Grupları içi	2032,39	317	6,41			
	Toplam	2057,28	321				
Stres toplam	Gruplar arası	58,99	4	14,75	,39	,812	
	Grupları içi	11845,21	317	37,36			
	Toplam	11904,21	321				

Tablo 9 incelendiğinde Covid-19 salgını sürecinde beliren yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanlarında, ölüm kaygısının alt boyutları olan fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku ve ölümün hatırladığı diğer korku boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Yapılan Tukey testi sonucuna

göre yaşanan duyguya göre ölüm kaygısı toplam puan ortalamaları arasında ANOVA testinde anlamlı fark çıkmasına karşın gruplar arası fark çıkmamıştır. Bu bulgu, yaşanan duygu durumuna göre genel ölüm kaygısının farklılaştığı ancak gruplar arasında anlamlı farklılık ortaya çıkaracak düzeyde olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ölüm kaygısının alt boyutlarından olan fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku boyutu, korku duygusu ve engellenmişlik (\bar{X} korku=17.78, \bar{X} Engellenmişlik=14.87, I-J= 2,90); korku duygusu ve şaşkınlık duygusu (\bar{X} korku=17.78, \bar{X} Şaşkınlık=13.84, I-J= 3,94) yaşayan gruplar arasında farklılaşmıştır. Bu bulgu, korku duygusu yaşayanların şaşkınlık ve engellenmişliğe göre daha fazla fiziksel ruhsal acıdan korktukları şeklinde yorumlanabilir. Ölüm kaygısının alt boyutlarından olan ölümün hatırlattığı diğer korku boyutu, korku ve şaşkınlık duygusu yaşayan gruplar bakımından anlamlı olarak farklılaşmıştır (\bar{X} korku=8.64, \bar{X} Şaşkınlık=6.43, I-J= 2,21). Bu bulgu korku duygusu yaşayanların şaşkınlık duygusu yaşayanlara göre daha fazla ölümün hatırlattığı diğer korkulardan kaygı duydukları şeklinde yorumlanabilir. Diğer ölüm kaygısı boyutları ve algılanan stres düzeyi yaşanan duyguya göre farklılaşmamıştır.

Şekil 4. Stres rahatsızlık, stres yetersiz öz-yeterliliğin görsel uyarılara korku, fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku, ölümün kendisine korkuyu virüs durum ve yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığına ilişki aracılık modeli

Tablo 10. Algılanan stresin boyutları olan stres rahatsızlık ve stres yetersiz öz-yeterliliğin görsel uyarılara korku, fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku,

ölümün kendisine korkuyu virüs durum ve yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığına ilişkin aracılık modeli doğrudan etkiler tablosu

	Tahminler	SD	z-değeri	p
Stres rahatsızlık → görseluyankorku	0.230	0.085	2.712	0.007
Stresöz-yeterlilik → görseluyankorku	0.160	0.148	1.085	0.278
Stres rahatsızlık → fizikselruhsalacıorku	0.298	0.075	3.958	< .001
Stres öz-yeterlilik → fizikselruhsalacıorku	0.028	0.131	0.211	0.833
Stresrahatsızlık → ölümhatırdiğerkorku	0.148	0.048	3.094	0.002
Stres öz-yeterlilik → ölümhatırdiğerkorku	0.015	0.083	0.177	0.859
Stres rahatsızlık → ölümsonrasılışkorku	0.146	0.044	3.279	0.001
Stres öz-yeterlilik → ölümsonrasılışkorku	0.067	0.077	0.866	0.387
Stres rahatsızlık → ölümkendisineorku	0.083	0.043	1.929	0.054
Stres öz-yeterlilik → ölümkendisineorku	0.109	0.075	1.467	0.142

Yapılan aracılık analizi sonucuna göre stres/rahatsızlık algısının ölüm kaygısı alt boyutları olan ölümle ilişkili görsel uyarıların uyandırdığı korku ($\beta = .23$, $p < .001$, $t=2.712$), fiziksel ve ruhsal acıya ilişkin korku ($\beta = .30$, $p < .001$, $t=3.957$), ölümü hatırlatan diğer durumlarailişkin korku($\beta = .15$, $p < .001$, $t=3.094$), ölümden sonrasına ilişkin korku ($\beta = .15$, $p < .001$, $t=3.279$) boyutları üzerindeki doğrudan etkisi anlamlıdır. Analizi sonucuna göre stres/rahatsızlık algısının ölmenin kendisine yönelik korku boyutu üzerinde doğrudan etkisi anlamlı çıkmamıştır($\beta = .08$, $p < .001$, $t=1.929$). Yetersiz öz-yeterlik ölüm kaygısının alt boyutu olan ölümle ilişkili görsel uyarıların uyandırdığı korku ($\beta = .16$, $p < .001$, $t=1.085$), fiziksel ve ruhsal acıya ilişkin korku ($\beta = .02$, $p < .001$, $t=0.211$), ölümü hatırlatan diğer durumlarailişkin korku($\beta = .01$, $p < .001$, $t=0.177$), ölümden sonrasına ilişkin korku ($\beta = .06$, $p < .001$, $t=0.866$), ölme işinin kendisine yönelik korku boyutu üzerinde doğrudan etkisi anlamlı çıkmamıştır($\beta = .10$, $p < .001$, $t=1.1467$). Bu analiz sonuçlarından hareketle stres ilişkin yetersiz öz-yeterlilik algısının ölün kaygısı boyutları ile ilişkili olmadığı yorumu yapılabilir.

Tablo 11.Algılanan stresin boyutları olan stres rahatsızlık ve yetersiz stres öz-yeterliliğın görsel uyarılara korku, fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasına ilişkin korku, ölümün kendisine korkuyu virüs durum ve yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığına ilişkin aracılık modeli dolaylı etkiler tablosu

								95% Güvenirlilik aralığı	
				Tahminler	SD	z- değeri	P	En düşük	En Yüksek
Str.rahatsızlık	→ DUYGU	→ görseluyankorku		0.002	0.006	0.240	0.810	-0.011	0.014
Str.rahatsızlık	→ VIRUSDURUM	→ görseluyankorku		0.005	0.007	0.629	0.529	-0.010	0.019
Str.özyeterlilik	→ DUYGU	→ görseluyankorku		0.007	0.012	0.597	0.550	-0.017	0.031
Str.özyeterlilik	→ VIRUSDURUM	→ görseluyankorku		0.012	0.014	0.813	0.416	-0.016	0.040
Str.rahatsızlık	→ DUYGU	→ fizikselruhsalacıorku		6.154e-4	0.003	0.226	0.821	-0.005	0.006
Str.rahatsızlık	→ VIRUSDURUM	→ fizikselruhsalacıorku		0.006	0.010	0.668	0.504	-0.012	0.025
Str.özyeterlilik	→ DUYGU	→ fizikselruhsalacıorku		0.003	0.007	0.446	0.656	-0.010	0.016
Str.özyeterlilik	→ VIRUSDURUM	→ fizikselruhsalacıorku		0.016	0.017	0.904	0.366	-0.018	0.050
Str.rahatsızlık	→ DUYGU	→ ölümhatırdigerorku		2.700e-4	0.001	0.210	0.834	-0.002	0.003
Str.rahatsızlık	→ VIRUSDURUM	→ ölümhatırdigerorku		0.003	0.005	0.655	0.512	-0.007	0.014
Str.özyeterlilik	→ DUYGU	→ ölümhatırdigerorku		0.001	0.004	0.351	0.726	-0.006	0.008
Str.özyeterlilik	→ VIRUSDURUM	→ ölümhatırdigerorku		0.008	0.010	0.872	0.383	-0.010	0.027
Str.rahatsızlık	→ DUYGU	→ ölümsonrasıliskorku		4.905e-4	0.002	0.233	0.815	-0.004	0.005
Str.rahatsızlık	→ VIRUSDURUM	→ ölümsonrasıliskorku		0.002	0.003	0.568	0.570	-0.004	0.008
Str.özyeterlilik	→ DUYGU	→ ölümsonrasıliskorku		0.002	0.005	0.515	0.607	-0.007	0.011
Str.özyeterlilik	→ VIRUSDURUM	→ ölümsonrasıliskorku		0.004	0.006	0.694	0.488	-0.008	0.016
Str.rahatsızlık	→ DUYGU	→ ölümkendisineorku		4.094e-4	0.002	0.230	0.818	-0.003	0.004
Str.rahatsızlık	→ VIRUSDURUM	→ ölümkendisineorku		0.003	0.004	0.646	0.518	-0.006	0.011
Str.özyeterlilik	→ DUYGU	→ ölümkendisineorku		0.002	0.004	0.483	0.629	-0.006	0.010
Str.özyeterlilik	→ VIRUSDURUM	→ ölümkendisineorku		0.007	0.008	0.852	0.394	-0.009	0.023

*Not:*Delta yöntemi standart hatalar, normallik güvenirlilik aralıkları, ML tahminler.

Algılanan stresin boyutları olan stres rahatsızlık ve yetersiz stres öz-yeterliliğin görsel uyaranlara korku, fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasına ilişkin korku, ölümün kendisine korkuyu virüs durum ve yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığına ilişkin dolaylı etki tablosu incelendiğinde β değerlerinde çok küçük değişimlere yol açtığı görülmektedir.

Tablo 12.Algılanan stresin boyutları olan stres rahatsızlık ve stres öz-yeterliliğin Görsel uyaranlara korku, fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku, ölümün kendisine korkuyu virüs durum ve yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığına ilişkin aracılık modeli toplam etkiler tablosu

		Tahmin	SD	z-değeri	p	95% Güvenirlik aralığı	
						En düşük	En yüksek
Str.rahatsızlık	→ görseluyankorku	0.236	0.085	2.770	0.006	0.069	0.404
Str.özyeterlilik	→ görseluyankorku	0.179	0.148	1.207	0.227	-0.112	0.469
Str.rahatsızlık	→ fizikselruhsalacıkorku	0.305	0.076	4.021	< .001	0.156	0.453
Str.özyeterlilik	→ fizikselruhsalacıkorku	0.046	0.132	0.351	0.726	-0.212	0.304
Str.rahatsızlık	→ ölümhatırdigerkorku	0.152	0.048	3.155	0.002	0.057	0.246
Str.özyeterlilik	→ ölümhatırdigerkorku	0.024	0.083	0.293	0.770	-0.139	0.188
Str.rahatsızlık	→ ölümsonrasıliskorku	0.148	0.045	3.322	< .001	0.061	0.235
Str.özyeterlilik	→ ölümsonrasıliskorku	0.073	0.077	0.949	0.343	-0.078	0.225
Str.rahatsızlık	→ ölümkendisinekorku	0.086	0.043	1.994	0.046	0.001	0.171
Str.özyeterlilik	→ ölümkendisinekorku	0.118	0.075	1.579	0.114	-0.029	0.265

Not: Delta yöntemi standart hatalar, normallik güvenirlik aralıkları, ML tahminler.

Algılanan stresin boyutları olan stres rahatsızlık ve stres öz-yeterliliğin görsel uyaranlara korku, fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku, ölümün hatırlattığı diğer korku, ölüm sonrasında ilişkin korku,ölümün kendisine korkuyu virüs durum veya yaşanan duygu üzerinden yordayıp yordamadığına ilişkin aracılık modeli toplam etkiler tablosundaki sonuçlar incelendiğinde yetersiz stres öz-yeterlilik algısının virüs durum ve yaşanan duygu üzerinde de ölüm kaygısı boyutlarını yordamadığı görülmektedir. Buradan hareketle strese ilişkin yetersiz öz-yeterlilik algısının bu çalışma grubu tarafından ölüm kaygısı ile ilişkili olarak algılanmadığı yorumu yapılabilir. Aynı durum yaşan duyular içinde geçerlidir ve yetersiz stres öz-yeterlilik algısı ile duyguların ilişkilendirilip ölüm kaygısı ile bağlantılı görülmediği şeklinde de yorumlanabilir.

Algılanan stresin boyutları olan stres rahatsızlık, virüs durumu ve yaşanan duygu analize eklendiğinde stres/rahatsızlık algısının ölüm kaygısının alt boyutu olan ölümle ilişkili görsel uyaranların uyandırdığı korku $\beta = .006$, fiziksel ve ruhsal acıya ilişkin korku $\beta = .007$, ölümü hatırlatan diğer durumlarla ilişkili korku $\beta = .004$, ölümden sonrasında ilişkin korku $\beta = .002$, ölme işinin kendisine yönelik korku boyutlarına $\beta = .003$ katkı sağladığı görülmektedir. Bu sayılar çok düşüktür ve anlamlı bir fark oluşturmayacak düzeydedir. Bu bulgulardan hareketle algılanan stresin

boyutları olan stres rahatsızlık ölüm kaygısı boyutlarını yordamakta ancak pandemideki virüse karşı takınılan düşünceler ve yaşanan duyguların bu yordama üzerinde etkisi olmadığına işaret etmektedir. Bütün bu bulgular, pandemi döneminde yaşanan ölüm korkusu ve stresin virüsle tam olarak ilişkilendirmediği ya da bunları etkileyen daha farklı değişkenler olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 13.R-Kare değerleri

	R ²
görseluyankorku	0.063
fizikselruhsalacıkkorku	0.085
ölümhatırdıgerkorku	0.055
ölümsonrasıliskorku	0.065
ölümkendisinekorku	0.050
VIRUSDURUM	0.009
DUYGU	0.003

R² değerleri incelendiği zaman algılanan stres ve boyutlarının ölümle ilişkili görsel uyarıların uyandırdığı korku boyutuna ilişkin toplam varyansın %6'sını (R²=.063), fiziksel ve ruhsal acıya ilişkin korku boyutuna ilişkin toplam varyansın %9'unu (R²=.085), ölümü hatırlatan diğer durumlarla ilişkili korku boyutuna ilişkin toplam varyansın %6'sını (R²=.055), ölümden sonrasına ilişkin korku boyutuna ilişkin toplam varyansın %7'sini (R²=.065), ölme işinin kendisine yönelik korku boyutuna ilişkin toplam varyansın %5'ini (R²=.050) açıkladığı görülmektedir. Açıklanan varyansların düşüklüğü, virüs algısı ve virüse karşı düşünceler, yaşanan duyguların ölümle ilişkili algılanmadığına işaret etmektedir. Veriler ölçekler ile toplandığı için pandeminin oluşturduğu ortamın değil genel bir değerlendirme sonucu olarak ölçeklerin cevaplanması bu duruma yol açmış olabilir. Kültürel olarak ölümün nasıl algılandığı da bu durumu etkilemiş olabilir. Bu nedenle nitel araştırma ile bu değişkenlerin nasıl algılandığı araştırılmalıdır.

TARTIŞMA

Doğum ve ölüme dair farkındalıklara sahip olan insanoğlu, doğası gereği kontrol edemediği, yıkıcı ve kaçınılmaz olaylar karşısında çaresizlik ve güçsüzlük hissine kapılabilmektedir. Bu hisler ise bireylerde kaygıya yol açabilmekte, bu kaygı ise ölümün çoğu insan tarafından kolay ve açık bir şekilde tanımlanabilen stres yaratıcı bir durum olarak algılanmasına neden olabilmektedir. Bu sayıtlardan hareketle tüm dünyayı etkisi altına alan ve sonuçları itibarıyla hala devam ettiği görülen Covid-19 salgın döneminde, her gün artan ölüm sayılarına ilişkin olarak bireylerin ölüm kaygılarının da devam etmesi mümkün gözükmektedir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde de bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin arttığı ve bu kaygı artışının literatürle uyumlu olarak kadın bireylerde erkeklere göre daha yüksek olduğu (Maaravi & Heller, 2020; Wong vd, 2020; Çölgeçen

& Çölgeçen, 2020; Göksu & Kumcağız, 2020) görülmektedir. Araştırma bulguları, beliren yetişkinlik dönemindeki kadın bireylerin ölüm kaygısı puan ortalamalarının erkek bireylerin ölüm kaygısı puan ortalamalarından yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer yandan yapılan pek çok araştırma genel bağlamda da kaygı değişkeni için kadın ile erkekler arasında belirgin farklılıkların bulunduğunu göstermekte (Bond, 1997; Conte, Weiner & Plutchik, 1998; Vanderbij vd., 2003; Savcı & Aysan, 2014) yine kadınlarda ölüm kaygısının erkeklere oranla daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumu hem genel anlamda hem de pandemi süreci için toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların kaygılarını erkeklere göre daha rahat ifade edebilmeleri ve erkeklerin kadınlara göre daha kadercil olmaları ile açıklamak mümkün gözükmemektedir. Cinsiyet rolleri bağlamında değerlendirilecek olursa kadınların toplum içindeki geleneksel rollerinin erkeklerden daha komplike olduğu görülmektedir. Nitekim hem yaşam şartlarında ayakta kalmaya ve iş yaşamının getirdiği sorumlulukların yanı sıra evin yükümlülükleri, kadınların daha yüksek kaygıya sahip olabilecekleri yorumunu olası kılmaktadır. Beliren yetişkin grup içinse kadınlardaki yüksek kaygı ortalamalarını yine bu bağlamda açıklamak mümkündür. Diğer yandan yine toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinden bakıldığında erkeklerin toplum içinde geçmiş öğrenmelerinden ve ata-erkil toplum yapısından kaynaklanan güçlü gözükmeye eğilimleri onların duydukları kaygı düzeylerini kadınlardan daha az dile getirme davranışlarıyla ilişkilendirilebilir gözükmemektedir. Daha önce de değinildiği üzere ölüm kaygısı, çaresizlik ile bağımlı bir örüntü içermektedir. Ata-erkil toplum yapılarında erkeklerin güçsüz gözükmeye kabul görülen bir durum değildir. Dolayısıyla buradan erkeklerin kaygı düzeylerini kadınlardan daha az dile getirmesi onlar için beklenen bir durumdur yorumu yapılabilir. Ayrıca yapılan araştırmalar (Çırakoğlu, Kökdemir & Demirutku, 2003; Çırakoğlu, 2011), erkeklerin kadınlardan daha kadercil olduğunu, şans ve kader gibi dışsal örüntülere daha çok atıfta bulunduğunu göstermekte ve bu bağlamda ölümü, bu kadercilik eğilimleriyle daha kolay kabullenilebilir bir durum olarak kodlamaları muhtemel gözükmemektedir. Bu örüntüden hareketle kaderciliklerine bağlı olarak ölüm karşısında daha az kaygı duyabilecekleri yorumunu yapılabileceği düşünülmektedir. Tüm bunların yanı sıra yapılan araştırmalar, kadınların çevreden kaynaklanan sağlık risklerini erkeklerden daha fazla algıladıklarını (Greenberg & Schnieder, 1995; Gustafson, 1998; Akan vd., 2010; Raude & Setbon, 2009), salgın hastalıkları daha bulaşıcı ve ölümcül olarak kodladıklarını ve bunlar karşısında daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduklarını (Leung vd., 2005) göstermektedir. Kadınların ölüm kaygısına yol açabilecek bu eğilimlere erkeklerden daha fazla sahip olmaları, onların ölüm kaygısı puan ortalamalarındaki yüksekliği açıklanabilir kılmaktadır. Ancak diğer yandan Zhang ve arkadaşlarının (2020) sağlık personeliyle gerçekleştirdikleri bir araştırmada, Covid-19 salgınına yönelik bireylerin kaygı ve depresyonlarının cinsiyetler arasında yani kadın ve erkek bireylerde farklılaşmadığını göstermektedir bu bulgu

araştırmanın sağlık çalışanları ile yapılmış olması ve onların da sağlık risklerini görme ve korunma yollarını bilmesinden kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırma bulguları, beliren yetişkinlerin Covid-19 sürecinde Corona Virüs'e bakış açılarına göre ölüm kaygılarında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Virüsün ölümcül olduğunu düşünenlerin ölüm kaygısı puan ortalamaları, virüsün kolay atlatılacak bir hastalığa neden olduğunu düşünenlerin ölüm kaygısı puan ortalamalarından yüksektir. Bu bulguların da beklenen bir duruma işaret ettiği görülmekte ve yapılan araştırmalar (Leung vd., 2005) ölüm kaygısı ortalamalarının hastalığa yakalanma veya bu nedenle ölme olasılığının ortaya çıkmasının yüksek olduğunu algılayan bireylerde yine yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumu, stres değişkeni ile açıklamak mümkün gözükmemektedir. Nitekim algılanan stresin bireylerde kaygı durumuna yol açabileceği öngörülmektedir. Bireylerde ölüm kaygısının ortaya çıkması, yaşamda karşılaşılan olumsuz durumlar, bu olumsuzlukların ne derece ve nasıl algılandığı ise bireyler için zaman zaman değişiklik gösterebilmektedir. Daha açık bir ifade ile pandemi sürecinde ölümlerle karşılaşma sıklığı, bireylerin hastalığı ölümcül olarak algılama eğilimleri ve bu eğilime bağlı olarak hastalığa karşı geliştirdikleri stres düzeyleri, onların ölüm kaygısı duyma düzeyleri ile ciddi bir örüntüde gözükmemektedir. Yapılan araştırmalar, strese neden olduğu düşünülen uyaranların ya da durumların birey üzerindeki etkisinin, bireyin bunları stres verici olarak algılayıp algılamadığına bağlı olarak da değişebildiğini göstermektedir (Yerlikaya & İnanç, 2007). Dolayısıyla virüsü ölümcül olarak algılamanın bireylerde strese yol açabileceği ve bu stresin de ölüm kaygısını artırabileceği yorumunu yapmak işlevsel gözükmemektedir. Araştırmada bulgular tutarlılık göstererek yine bu süreçte beliren yetişkinlerin ölüm kaygılarında en çok yaşadıkları duygu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuş, süreçte en çok "korku" yaşadığını belirtenlerin ölüm kaygısı puan ortalamalarının en çok "mutluluk ve güven" duygusunu yaşadığını belirtenlerin ölüm kaygısı puan ortalamalarından yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bu bulguları da yine algılanan stres ve stres düzeyinin ölüm kaygısını yordaması ile açıklamak işlevseldir. Korku, bireylerde stres yaratan durumlardan biridir ve stres, bireylerin durumlarla başa çıkmasını zorlaştırırken aynı zamanda bireylerde yük oluşturmakta; birey, yaşanan stres karşısında kaygı tepkisi geliştirebilmektedir. Bireyin sosyal ve fiziksel çevresinden gelen ve bireyin uyumunu bozan etkiler yüzünden, bireyde hem bedensel hem de psikolojik sınırlarının ötesinde çaba göstermesi durumları stres olarak ele alınmıştır (Cüceloğlu, 2000). Bireylerin hem ruhsal durumunu hem de davranışlarını yordadığı düşünüldüğünde bu dönemde birey tarafından geliştirilen korku tepkisinin strese yol açacağı ve bu stresin de ölüm kaygısını yükselteceği yorumu yapılabilir gözükmemektedir. Daha açık bir ifadeyle bireyin ölüm gibi korkuya neden olabilen bir uyaran ile bu süreçte sıkça karşılaşması, ölüm olgusunun korkuya, korkunun strese, stresin de ölüm kaygısına evrilmesi; bireyin ölüm olgusunu

stres verici olarak algılayıp algılamadığına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmekte; kaygının bireylerin algılarına göre biçimlendiği görülmektedir. Araştırma bulguları yine kendi içinde tutarlılık göstermekte ve pandemi sürecinde beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin algıladıkları stresin ölüm kaygılarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. Ölümden kaçamayacağına farkındalığına sahip birey için ölüm olgusu, varoluşsal bir kaygı olarak açığa çıkarken bu durum, hayatta kalma güdüsü ile varlığını sürdüren bireyin “varoluşunun yokluğu anlamına gelen” ölümden endişe duymasına neden olmakta; bu endişe durumunun dinamiğinde ise bireyin süreci nasıl algıladığına ilişkin olarak geliştirdiği stres düzeyi yer almaktadır. Kaygının, stresin yoğun yaşandığı zamanlarda belirginleştiği düşünüldüğünde de araştırma bulgularının beklenen sonucu verdiği görülmekte; pandemi sürecinde yaşanan ölümlere bağlı olarak stres geliştiren bireylerin ölüm kaygısını da bu stres eşliğinde daha fazla yaşadıkları görülebilmektedir. Nitekim stresuyum bozucu etkileri nedeniyle, bireylerin hem ruhsal durumunu hem de davranışlarını etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Pandemi sürecinde de bu olağandışı olumsuz süreci bir tehdit olarak algılayan birey, süreçte karşısında çaresiz kaldığı dışsal uyaran ölümle baş edemeyeceğinin bilinciyle bir stres durumuna girecek; bu stres durumu da ölüm kaygısının artmasına neden olacaktır, yorumunu yapmak işlevsel gözükmemektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde beliren yetişkinlerin ölüm kaygılarında yaş düzeyi açısından istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre bulgular, 18 yaş ve altında olan bireylerin stres yetersiz öz-yeterliliklerinin 21 yaş ve üstünde olanlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra bulgular, 18 ve altındakilerin 21 yaş ve üzerinelere göre daha fazla stres yaşadıklarına işaret etmektedir. Bu bulgular, 18 yaş ve altındaki yaş grubu için eğitim-öğretim hayatlarının Covid-19 salgın sürecine bağlı olarak sekteye uğramış olmasıyla ilişkilendirilebilir gözükmemektedir. Nitekim bu yaş grubu daha çok üniversiteye yeni başlayan yahut üniversite için hazırlık aşamasında olan öğrencilerden oluşmaktadır. Sürece bağlı olarak eğitim-öğretime devam koşullarında yaşanan aksaklıklar, bu yaş grupları üzerinde daha fazla stres oluşturmuştur yorumu yapılabilir gözükmemektedir. Diğer ölüm kaygısının boyutları ve algılanan stres gelir durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmamıştır.

Covid-19 salgın sürecinde beliren yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanlarında, ölüm kaygısının alt boyutları olan fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku ve ölümün hatırlattığı diğer korku boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Yaşanan duyguya göre ölüm kaygısı toplam puan ortalamaları arasında ANOVA testinde anlamlı fark çıkmasına karşın gruplar arası fark çıkmamıştır. Bu bulgu, yaşanan duygu durumuna göre genel ölüm kaygısının farklılaştığı ancak gruplar arasında anlamlı farklılık ortaya çıkaracak düzeyde olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ölüm kaygısının alt boyutlarından olan fiziksel ruhsal acıya ilişkin korku boyutu; korku ve engellenmişlik duygusu ile

koru ve ŐaŐkınılık duygusu yaşayan gruplar arasında farklılaşmıştır. Bu bulgu, korku duygusu yaşayanların ŐaŐkınılık ve engellenmiŐliŐe göre fiziksel ruhsal acıdan daha fazla korktukları Şeklinde yorumlanabilir. Ölüm kaygısının alt boyutlarından olan ölümün hatırlattıŐı diŐer korku boyutu, korku ve ŐaŐkınılık duygusu yaşayan gruplar bakımından anlamlı olarak farklılaşmıştır. Bu bulgu korku duygusu yaşayanların ŐaŐkınılık duygusu yaşayanlara göre ölümün hatırlattıŐı diŐer korkulardan daha fazla kaygı duydukları Şeklinde yorumlanabilir.

Yapılan aracılık analizi sonucuna göre stres rahatsızlık algısının ölüm kaygısı alt boyutları olan ölüm ile ilişkili görsel uyanarlardan kaynaklı korku, fiziksel ve ruhsal acıyı ortaya çıkaran korku, ölümü hatırlatan farklı durumlara yönelik korku ve ölümden sonrası için oluşan korkuboyutları üzerindeki doŐrudan etkisi anlamlı gözükmektedir. Stres rahatsızlık algısının hayattaki önemli Şeyleri kontrol edemediŐini hissetme ile bireyin kontrolü dışında gelişen durumlar veya olaylara yönelik olması; bulgulardaki etkiyi açıklamak için işlevsel gözükmektedir. Nitekim lm de bireyin üzerinde kontrol saŐlayamadıŐı bir duruma işaret etmekte ve özellikle pandemi süreci dŐnldŐnde hastalıŐın yayılması ve sıkça görülen ölümlerde bireyin herhangi bir kontrolünün olmaması ölüm kaygısının bu boyutlarındaki puanları artırmıştır yorumu yapılabilir gözükmektedir. Beklenmedik bir Őeylerin -pandemi/salgın- olması nedeniyle duyulan rahatsızlık ve bu süreçte yaşamın genel rutinden çıkarak yolunda gitmediŐi hislerini de bulguları açıklamak için kullanmak işlevseldir.

Ölümün evrensel ve genellenebilir olduŐu dŐnldŐnde bunun yanı sıra pandeminin beklenmedik ve kontrol dışı olarak bireylerden baŐımsız gelişen bir süreç olduŐu göz önüne alındıŐında araştırma bulguları, beklenen bir duruma işaret etmektedir. DiŐer yandan daha önce de deŐinildiŐi üzere insanoŐlu lme dair bilinçli bir farkındalık içindedir ve salgın süreci gzetildiŐinde de her birey için evrensel olan bu durumun yine herkes için fark gözetmeksizin yaŐanabileceŐi öngörülmektedir. Dolayısıyla bulguları, bireylerin salgın sürecinde kontrol edemedikleri ölüm baŐta olmak üzere rutini bozan birçok durum ile karşı karşıya kalmaları, lme dair farkındalık içinde olmalarına baŐlı olarak geliştirdikleri ölümün evrenselliŐi ile genellenebilirliŐine ilişkin bakış açıları ile açıklamak mümkün gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Abdel-Khalek A.M. (2004). *The Arabic scale of death anxiety (ASDA): its development, validation and results in three Arab countries*, *Death Stud.* 374 (28), 435-457.<https://doi.org/10.1080/07481180490437572>

- Akan, H., Gurol, I., Ozdatlı, S., Yılmaz, G., Vitrinel, A., & Hayran, O. (2010). *Knowledge and attitudes of university students toward pandemic influenza: A cross-sectional study from Turkey*. *BMC Public Health*, 10, 413-420. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-413>
- Aktürk, D., & Şahin, M. (2014). *Ölümlerle karşılaşan servislerde çalışan hemşirelerle meslekleri gereği ölümlerle karşılaşmayan kişilerde ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması*. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), 9-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/47889/605254>
- Aydoğan, A. S., Gülseren, Ş., Sarıkaya, Ö. Ö., & Özen Ç. (2015). *Reliability and validity of the Turkish version of Abdel-Khalek's death anxiety scale among college students*. *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 52(4), 371. DOI: 10.5152/npa.2015.8820
- Baltaş, A., & Baltas, Z. (2002). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitapevi
- Bauman, Z. (2002). *Ölüm ve ölümsüzlük ve diğer yaşam stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bond, C.W. (1997) *Religiosity, age, gender and death anxiety*. www.dunamai.com/fddyq/fddyq.htm
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Eğitimde Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara. Pegem Yayınları
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). *A global measure of perceived stress*. *Journal of health and social behavior*, 385-396. <https://doi.org/10.2307/2136404>
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çırakoğlu, O. C. (2011). *Domuz Gribi (H1N1) Salgınıyla İlişkili Algıların, Kaygı ve Kaçınma Düzeyi Değişkenleri Bağlamında İncelenmesi*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67).
- Çırakoğlu, O. C., Kökdemir, D., & Demirutku, K. (2003). *Lay theories of causes of and cures for depression in a Turkish university sample*. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 31(8), 795-806. <https://doi.org/10.2224/sbp.2003.31.8.795>
- Çölgeçen, Y., & Çölgeçen, H. (2020). *Covid-19 Pandemisine Bağlı Yaşanan Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği*. *Electronic Turkish Studies*, 15(4). <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44399>
- Deren S. (1999). *Angst ve ölümlülük*. *Doğu Batı Dergisi*, Felsefe Sanat Kültür Yayınları. 101–115.
- Derin, S. (2019). *Ölüm kaygısına ilişkin bir model testi: Denetim odağı, kaygı ve ölüm obsesyonunun rolü (Doktora tezi)*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara. <http://hdl.handle.net/11655/8063>

- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F.,& Dereboy, Ç. (2013). *Algılanan stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: güvenirlik ve geçerlik analizi*. In New/Yeni Symposium Journal (Vol. 51, No. 3, pp. 132-140). <https://www.researchgate.net/publication/235946078>
- Fraenkel, R. J.,& Wallen, E. N. (1993). *How to design and evaluate Research in Education*. Illinois.ISBN-13: 978-0-07-809785-0.
- Furer P.,& Walker, J. R. (2008).*Death Anxiety: A Cognitive- Behavioral Approach*, Journal of Cognitive Psychotherapy, 22(2), s.167-182.<https://doi.org/10.1891/0889-8391.22.2.167>
- Geçtan, E. (1988). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göksu, Ö., & Kumcağız, H. (2020). *Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri*. Electronic Turkish Studies,15(4).<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44397>
- Greenberg, M. R., & Schneider, D. F. (1995). *Gender differences in risk perception: Effects differ in stressed vs. non-stressed environments*. Risk Analysis, 15(4), 503-511. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1995.tb00343.x>
- Gustafson, P. E. (1998). *Gender Differences in risk perception: Theoretical and methodological perspectives*. Risk Analysis, 18(6), 805-811. DOI: [10.1023/b:rian.0000005926.03250.c0](https://doi.org/10.1023/b:rian.0000005926.03250.c0)
- Handler, E.(2008). *Ölümü Ertelemek Mümkün Mü?*,(Ed: Zeynep Özkan), İstanbul: Akis Yay.
- Kandemir, F. (2020). *Bazı demografik değişkenler bağlamında COVID-19 pandemi neslinin dindarlık ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma*. Tokat İlmîyat Dergisi, 8(1), 99-129.<https://doi.org/10.5281/zenodo.3876200>
- Karakuş, G., Öztürk, Z., & Tamam, L. (2012). *Ölüm ve ölüm kaygısı*. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 21(1), 42-79.<https://www.researchgate.net/publication/260419826>
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemi* (On Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer. DOI: 10.1007/978-1-4419-1005-9_215
- Leung, G. M., Ho, L. M., Chan, S. K., Ho, S. Y., Bacon-Shone, J., Choy, R. Y.& Fielding, R., (2005). *Longitudinal assessment of community psychobehavioral responses during and after the 2003 outbreak of severe acute respiratory syndrome in Hong Kong*. Clinical Infectious Diseases, 40(12), 1713-1720. DOI: 10.1086/429923.
- Maaravi, Y., & Heller, B. (2020). *Not all worries were created equal: the case of COVID-19 anxiety*. Public Health, 185, 243-245. DOI: [10.1016/j.puhe.2020.06.032](https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.06.032)
- Öz, F. (2010). *Sağlık alanında temel kavramlar*. İstanbul: İmaj Yayınları.

- Öztürk, O. (2004). *Ruh sağlığı bozuklukları*. Nobel Tıp Kitapevleri.
- Raude, J., & Setbon, M. (2009). *Lay perception of the influenza threat*. *European Journal of Epidemiology*, 7, 339-342. DOI: [10.1007/s10654-009-9351-x](https://doi.org/10.1007/s10654-009-9351-x)
- Savcı, M., & Aysan, F. (2014). *Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki*. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3), 44-56. <https://www.researchgate.net/publication/310801021>
- Sencer, M., & Irmak, Y. (1989). *Sosyal bilimlerde yöntem*. Beta Sürümü, İstanbul.
- Tanhan, F. (2007). *Ölüm kaygısıyla baş etme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tolstikova, K., Fleming, S., & Chartier, B. (2005). *Grief, complicated grief, and trauma: The role of the search for meaning, impaired self-reference, and death anxiety*. *Illness, Crisis & Loss*, 13(4), 293-313. <https://doi.org/10.1177/105413730501300402>
- Van der Bij, A. K., de Weerd, S., Cikot, R. J., Steegers, E. A., & Braspenning, J. C. (2003). *Validation of the dutch short form of the state scale of the Spielberger State-Trait Anxiety Inventory: considerations for usage in screening outcomes*. *Public Health Genomics*, 6(2), 84-87. DOI: [10.1159/000073003](https://doi.org/10.1159/000073003)
- Wong, L. P., Hung, C. C., Alias, H. & Lee, T. S. (2020). *Anxiety symptoms and preventive measures during the COVID-19 outbreak in Taiwan*, *BMC Psychiatry*, 20: 376. DOI: [10.1186/s12888-020-02786-8](https://doi.org/10.1186/s12888-020-02786-8)
- Yalom, I. D. (2018). *Varoluşçu psikoterapi* (M. Demirci, Çev., Ed.). İstanbul: Pegasus Yayınevi.
- Yerlikaya, E. E., & İnanç, B. (2007). *Algılanan stres ölçeğinin Türkçe çevirisinin psikometrik özellikleri*. IX. Ulusal PDR Kongresi Özet Kitabı. (pp.276). İzmir, Turkey.
- Zhang, L., Dong, L., Ming, L., Wei, M., Li, J., Hu, R., & Yang, J. (2020). *Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) infection during late pregnancy: a report*. *BMC Pregnancy Childbirth* ; 20(1): 394, 2020 Jul 08. ID: covidwho-635727

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Özdemir, S., & Kılıç Karatay, S. (2023). Geleneksel keçe sanatını yaşatan ustalara bir örnek ‘‘Gülenay Yalçinkaya’’. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 33-59. doi: 10.38122/ased.1242700

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 26/01/2023

Kabul edildi (Accepted): 29/06/2023

Geleneksel Keçe Sanatını Yaşatan Ustalara Bir Örnek ‘‘Gülenay Yalçinkaya’’

Şerife ÖZDEMİR¹ Semra KILIÇ KARATAY²

Özet

Keçe tarih boyunca bilinen en eski tekstil üründür. İlk olarak nasıl, ne zaman ve nerede yapıldığına dair kesin kaynak olmamasına rağmen insanlık tarihi boyunca var olmuş bir sanat üründür. Kullanımına dair en eski yazılı kaynak Homeros’un İlyada adlı eserinde olduğu söylenilmektedir. Keçecilikte zamanla kullanılan teknikler ve ortaya konulan üründe farklılıklar görülmüştür. Eskiden keçenin en yaygın kullanım alanı kepenek adı verilen çobanların soğuktan korunmak amacıyla kullandıkları parçanın ham maddesini oluşturmaktadır. Çok öncelerden keçeden daha çok kepenek, yer yaygısı, kapı keçesi, vs. yapılırken günümüzde modernleşmeye gidilmektedir. Zamanla süs eşyalarında kullanılmasının yanı sıra takı, giysi yapımında da tercih edilen ürüne dönüşmektedir. Günümüzde keçenin kullanım alanı daha çok tekstil ürünlerine yönelik çalışmalar yer almaktadır. Örneğin keçeden şal, hırka, yelek, ceket, şapka vs. yapılmaktadır. Keçe dışarıdaki soğuk havayı içeriye geçirmemesinin yanı sıra içerideki sıcak havayı da soğutmadığı bilinmektedir. Türk keçeciliğinde daha çok geometrik desenlere yer verildiği söylenmektedir. Keçe ürünlerinde kullanılan renklere bakıldığında en çok kırmızı ve mavi renk yer almaktadır. Keçe zaman içerisinde varlığını sürdürmeye devam ederken kullanılan yöntem ve ortaya koyulan ürünlerde değişiklik görülmektedir. Keçe yapımında geleneksel tepme keçe üretimi azalırken günümüzde yeni tekniklerle pratik keçe üretimi rağbet görmektedir. Keçe tarih boyunca pek çok alana konu olmuştur. Örneğin bazı deyim, atasözü ve tekerlemelerde varlığını göstermiştir. Eskiden anneler çocuklarını keçeci olasıca yavrum diye sevdikleri söylenilmektedir. Keçecilik hayvancılığın yaygın olduğu yerlerde daha çok varlık göstermektedir. Yüzyıllar boyu etkisini göstermiş olan keçe günümüzde hak ettiği değeri görememektedir. Bunun nedeni insanların keçeye olan ilgilerinin azalmasıdır artık keçe ürünleri pazar yeri bulamamaktadır. Geleneksel el sanatlarımız içerisinde varlığını hala sürdürmekte olan Keçecilik Afyonkarahisar’ da icra edilen meslekler arasındadır. Afyonkarahisar’da bu mesleği icra eden pek çok ustanın baba mesleği olduğu bilinmektedir. Bu işe gönül vermiş ustalarımızın pek çoğu ya yalnız başına çalışırken bir kısmı da çocuklarıyla bu sanatı icra ettikleri bilinmektedir. Keçede yer alan motifler tamamen ustaların hayal gücüne bağlı olup kendi çizimlerinden oluşmaktadır. Karasal iklim etkisinde olan Afyonkarahisar’da soğuktan korunmak amacıyla tercih edilen ürünler arasına keçe girmektedir. Afyonkarahisar ilinde Küçükbaş hayvancılığın da yer almasıyla koyunlarının yünlerini değerlendirmek için iyi bir yol olan keçecilik sanatıyla pek çok ürün ortaya konulmaktadır. Keçede kullanılan yünlerin bazıları hazır boyanmış olarak alınırken bazıları da ustaların ellerinden boyanmaktadır. Boya olarak en çok sentetik boya tercih edilmektedir. Keçe üretiminde sepki(çubuk), hasır, kalıplaş, sicim, hallaç makinesi (yün atma makinesi), keçe pişirme ve keçe tepme makinesi kullanılmaktadır. Keçe sanatına ait ilk örnekleri Afyonkarahisar müzesinde bulmak mümkündür. Şehirdeki keçe sanatının tarihi çok eskilere dayandığı söylenilmektedir. Buna kanıt olarak günümüzde Keçeciler Çarşısı olarak bilinen keçe ürünlerinin sergilendiği bucaşar tarih boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Afyonkarahisar’da uzun yıllar keçe sanatıyla uğraşan keçe ustası Ahmet Yaşar Kocataş Yaşayan İnsan Hazineleri listesinde yer almaktadır. Eskiden daha yaygın olarak icra edilen bu sanatta artık usta sayısı zamanla giderek azalmaktadır. Usta-çırak ilişkisine dayanan bu meslekte ustanın yanına yardımcı çırak bulmakta güçlük çekilmesinin yanı sıra artık usta

¹Şerife ÖZDEMİR, Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray/Türkiye. serifeozdmr305@gmail.com ORCID :0000-0002-5990-9679

²Dr. Öğr. Üyesi Semra KILIÇ KARATAY, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Aksaray/Türkiye semra.kilic@hotmail.com ORCID: 0000-0002-0773-5021

çocuklarının bile bu sanatla meşgul olmak istemedikleri bilinmektedir. Usta çırak ilişkisini en iyi betimleyen Eti senin kemiği benim anlayışı zamanla yok olmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras Öğelerinden keçecilik zamanla etkisini kaybetmektedir. Keçeye verilen önemin azaldığı görülmektedir. Keçe sanatını icra eden Gülenay YALÇINKAYA makale konusu olarak seçilmiş alan çalışması yapılarak, sanat nerde nasıl başladığı, üretmiş olduğu çalışmaların görselleri ile birlikte açıklamaları sözlü görüşme yöntemi ile gerekli bilgiler ve veriler elde edilerek yazılı kaynak olarak literatüre kazanımı amaç edinilmiştir. Gülenay Yalçinkaya 1958 Afyonkarahisar doğumludur. Gülenay Yalçinkaya'nın ustası Yaşayan İnsan Hazinesi listesinde yer alan Ahmet Yaşar Kocataş olduğu bilinmektedir. 2005 yılından itibaren çalışmalar ortaya koymasının yanı sıra keçe sanatını gönüllülük esasıyla bölgedeki kadınlara öğretmektedir. Tek gayesinin insanların hayatında ivme kazandırmak olduğunu vurgulamaktadır. Yaptığı faaliyetlerde ekonomik gelir elde etmemesi sanatçının keçeye olan ilgisini gözler önüne sermektedir. Gülenay Yalçinkaya Türkiye ve yurt dışında pek çok ülkede sergiler yapmıştır. Çalışmalarında Afyon yöresine ait simgelere yer vermektedir. Örneğin Afyon kalesi, Frig Vadisi, Kocatepe Anıtı ürünlerinde yer alan motifler arasındadır. Bölgede önemli tarım bitkisi olan haşhaş pek çok keçe ürünüde yerini almaktadır. Gülenay Yalçinkaya deri ve keçeyi birleştirerek pek çok ürün ortaya koymuştur. Ecoprint tekniğiyle çanta, şal ve şapka yapımının yanı sıra pek çok çalışma da bu tekniği kullanmaktadır. Atölyesinde çocuklarla keçeyi tanıştırmasının yanında hastalara yönelik çalışmalarıyla da keçenin tedavide kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Keçenin insan sağlığına olumlu etkileri olmasının yanı sıra koku yapma endişesinden dolayı fazla tercih edilmemektedir. Keçeye verilen önemin artması için keçe tanıtım günleri yapılabilir ya da festivaller düzenlenebilir. Keçeciliğin unutulmaya yüz tutmuş sanatlar girmesini engellemek amacıyla, insanlara farkındalık kazandırmak ve keçeyi sevdirmek adına ücretsiz kurslar yer alabilir.

Anahtar Kelimeler: Keçe, Afyonkarahisar, keçecilik, keçe ustası

An Example for the Masters Who Live the Traditional art of Felt "Gülenay Yalçinkaya"

Abstract

Felt is the oldest known textile product throughout history. It is a work of art that has existed throughout human history, although there are no precise sources on how, when and where it was first made. The oldest written source for its use is said to be in Homer's Iliad. There were differences in the techniques used in felting and the product produced over time. While felt continues to exist over time, its usage areas have varied. In the past, the most common usage area of felt was the raw material of the shepherds, called kpenek, to protect themselves from the cold. For example, long ago, more shutters, floor mats, door felt, etc. are being modernized today. In addition to being used in ornaments over time, it also turns into a preferred product in making jewelry and clothes. Today, the usage area of felt is mostly related to textile products. For example, felt shawls, cardigans, vests, jackets, hats, etc. is done. Felt, which has shown its effect for centuries, cannot see the value it deserves today. The reason for this is that people's interest in felt has decreased and felt products cannot find a market place anymore. Felting, which still exists in our traditional handicrafts, is among the professions performed in Afyonkarahisar. Felt master Ahmet Yaşar Kocataş from Afyonkarahisar is on the list of living human treasures. However, the number of masters dealing with this business is gradually decreasing over time. In addition to the difficulties in finding apprentices in the profession, it is said that the children of masters do not want to deal with this art anymore. Felting, one of the Intangible Cultural Heritage Items, loses its effect over time. As proof of this, there has been a decrease in the masters dealing with the art of felt from past to present. In this profession, which is based on the master-apprentice relationship, it is known that even the master's children do not want to engage in this art anymore. It is seen that the importance given to felt has decreased. Gülenay YALÇINKAYA, who performs the felt art, has selected field work as the subject of the article, where the art started, how the art started, the visuals of the works she has produced, the necessary information and data were obtained by the oral interview method and it was aimed to gain the literature as a written source.

Keywords: Felt, Afyonkarahisar, felt making, felt master

1.GİRİŞ

Geleneksel el sanatları bir toplumun kimliğinden izler taşıyan ürünler ortaya koyan sanat dallarıdır.Sanat bir toplumun aynasıdır diyebilmekteyiz.El sanatları insanoğluyula var olmaktadır.İnsanların ihtiyaçları sonucunda şekillenmiş,kişilik özelliklerine göre yön bulmaktadır.

Türk sanatının başlangıcı, Orta Asya Hunlarından Türkiye Cumhuriyeti tarihine kadar uzanmaktadır. Sanatın bugüne gelmesinde devamlılık söz konusudur. Varlığı ülke sınırlarını aşarak devam ettirmiştir (Begiç, 2013:42).

Bu çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeveye göre tanımlar yapılacak keçe,kültür,kültürel miras kavramlarının tanımından sonra somut olmayan kültürel miras kavramına yer verilmiştir.Bu çerçevede ülkemizde keçe sanatı genel açıdan incelendikten sonra Afyonkarahisar’da Keçecilik faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.Keçe sanatı üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Gülenay Yalçinkaya ustamızın eserleri de incelenerek bu sanat anlatılmaya çalışılmıştır.

İnsanların ihtiyaçları sonucu ortaya çıkmış olan keçe yerleşik hayata geçmeden önce de var olduğu söylenirse de Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle birlikte keçe üretimi arttığı bilinmektedir.Afyonkarahisar ilimiz geleneksel tepme keçe üretimi yapan nadide şehirlerimizden biri olduğu söylenilmektedir.Keçenin tarihsel gelişimini teknolojik aletler etkilemektedir. Bu değişim önceden tamamen beden gücüne dayalı yapılmakta olup günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle insan yükünü hafifletmektedir. Zamanla keçe üretimi yapan usta ve atölye sayıları giderek azalmaktadır.Bu sorun sadece Afyonkarahisar’ a özel bir durum olmamakla beraber ülkemizde keçe üretimininazaldığı görülmektedir.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de keçe günümüzde tekstil, giysi ve aksesuar yapımında kullanılmasının yanında sanat alanında da varlığını sürdürmektedir. Ayrıca ülkemizde keçeyi farklı alanlarda değerlendiren kadın girişimciler bulunmaktadır (Ovacık, Gümüşer, 2015:155-171).

Bir dönem için kullanımını azalmış olan keçeden turistik amaçlı pek çok hediyelik eşya yapılmaktadır. Birçok sanatçı keçeden farklı tasarımlarla ortaya eserler koymaktadırlar. Ressamlar gibi heykeltıraşlarda keçeyi yapı malzemesi olarak kullanmaktadırlar (Özhekim, 2009:123).

Geleneksel el sanatları içerisinde yerini alan keçe yüzyıllar boyu yaşamış ve hala devam eden sanatlar arasındadır.Afyonkarahisar’a bu mesleğe kendini adanmış kıymetli ustalarımız bulunmaktadır. Afyonkarahisar’da 19. yüzyılın sonlarında keçe üreten ve satışını yapan kişi sayısı hemen hemen 150 kişi kadarken günümüzde bu sayının azaldığı kişi sayısı olarak bakıldığında 10 kişinin altında olduğu görülmektedir. (Şanlı ve Keçeci, 2019:1149).

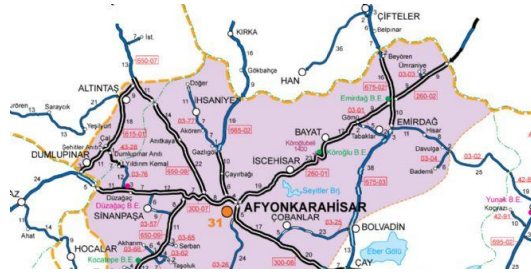
Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı Afyonkarahisar’da keçe sanatının incelenmesinde R. Gülenay Yalçınkaya ile yapılan sözlü görüşmeler yapılarak Afyonkarahisar ilinde keçe sanatının günümüzdeki durumunundeğerlendirilmesidir. Bu doğrultuda öncelikle literatür taraması yapılarak çalışmaya yönelik görüşme soruları hazırlanmıştır. İkinci aşamada nitel veri toplamada,görüşme tekniklerinden röportaj yapılması için gerekli veriler hazırlanmıştır. Yapılan görüşmede keçenin işlem basamakları, icra etme aşamasında karşılaşılan sorunlar,kullanılan malzemelerin nasıl elde edildiği,usta-çırak ilişkisinin nasıl yürüdüğü, ürünlerde daha çok hangi motiflere yer verildiği, renk seçiminde etkili olan faktörlerin ne olduğu, keçe sanatına günümüzde ne kadar önem verildiği; sanatın geçmişi, bugünü ve yarınının nasıl olacağı hakkındaki görüşleri sözlü görüşme yapılarak elde edilen verilerin değerlendirilmesidir.

Görüşme formu; 46 adet açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından görüşme formu keçe ustasıyla görüşülerek uygulanmıştır. Görüşme sonucunda alınan röportaj verileri, görsel içerikler analiz edilmiş ve çalışma bu şekilde tamamlanmıştır.

Afyonkarahisar Konumu ve Nüfusu

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)2023 verilerine göre Afyonkarahisar’ ın yeni Nüfusu 744 bin 179kişidir.<https://www.afyon.bel.tr/>(22.12.2021)

Resim 1. Afyon haritası<https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/4/4/konumu.aspx>(20.12.2021)

14570 Km² yüz ölçümüne sahip olan Afyonkarahisar’ın bir kısmıEge Bölgesinde bulunmaktadır.Ancak ilin doğusu İç Anadolu Bölgesinin özelliklerini göstermektedir. Güneybatıda tarafında Akdeniz özellikleri görülmektedir. Afyonkarahisar, kuzeyden güneye doğru, Batı Anadolu ile İç Batı Anadolu bölgelerini birleştirmesi konumuyla Kuzeybatı Anadolu’ya bağlayan önemli bir merkezdir.<https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/4/4/konumu.aspx>(20.12.2021)

Afyonkarahisar’ın karasal iklime sahip olması keçe kullanımını gerektirmiştir. Kış mevsiminde termik yüksek basınç etkisi altında kalması sıcaklık değerlerinin düşmesine sebep olmasıyla yörede

keçe kullanım alanı bulmuştur. Sultan dağları ilin en yüksek tepesini oluştururken (2531 m) ardına Emirdağları (2066 m) gelmektedir (Yılmaz, 2001: 49).

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kültür,Kültürel Değer,Keçe, Somut Olmayan Kültürel Miras

Keçe; tekstil terimleri sözlüğüne göre “keçi kılı ve yün gibi hayvansal elyafın, dış tabakasındaki pulların belli ısı, nem ve basınçla sıcak ve kaygan bir ortamda sürtünerek birbirine kenetlenmesiyle oluşan dokusuz tekstil yüzeyi” dir (Ergür, 2002:136).

Dilimize Fransızca’dan geçen kültür kelimesi Latince kökenlidir.Günümüze kadar pek çok tanımı yapılmıştır. TDK’ ya göre kültürün tanımı;

Tarih boyunca meydana gelen maddi manevi değerlerin bütünü, bu değerlerin oluşmasında gelecek nesillere aktarılmasında kullanılan insanın toplumsal ve doğal çevresine egemenlik miktarını gösteren araçların tümü, hars, ekin<https://sozluk.gov.tr/>(20.12.2021)

Kültür ve miras birbiriyle bağlantılı kavramlardır.Kültürel miras ya da kültür mirası önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş olan toplumun da hala muhafaza ettiği maddi/somut veya somut olmayan değerler bütününe verilen addır.Aynı zamanda, geçmişi hatırlatmasının yanı sıra temeli değer olan bir kavramdır. Tarih geçmişi açıklarken, miras ise geleceğe dair amaçları gerçekleştirmede geçmişi açıklığa kavuşturmaktadır (Can ve Koçak, 2018:151).

Atalarımızdan bize kalan maddi manevi herşeye kültürel miras tanımı yapılabilir.

Somut Olmayan Kültürel Miras

Bir toplumun gelenek-göreneklere manevi kültür öğeleri somut olmayan kültürel miras varlıkları içerisindedir. UNESCO “Somut olmayan kültürel miras, grupların, toplulukların ve hatta bazı durumlarda bireylerin, kültürmiraslarının bir unsuru olarak tanımladıkları bilgiler, anlatımlar, temsiller, beceriler, uygulamalar, temsiller ve bunlara ilişkin araç-gereçler ve mekânların anlamına gelir” şeklinde tanımlamıştır.<https://www.unesco.org.tr/>(20.12.2021)

Somut Olmayan Kültürel Miras Envanter Çalışmaları

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Türkiye'nin; iki tane ulusal envanteri bulunmaktadır. Bunlar:

‘1. Yaşayan İnsan Hazineleri (YİH) Ulusal Envanteri,

2. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Ulusal

Envanteri' <https://karabuk.ktb.gov.tr/>(21.12.2023)

Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi'ni imzalanması pek çok kültürel değerlerimiz gibi koruma altına alınan sanatlarımızdan biri de keçeciliktir.Hazırlanmış Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Unsur Listesinde Keçecilik, de yer almıştır. Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri listesinde Afyonkarahisarlı ustamız 2015 yılı itibariyle Ahmet Yaşar KOCATAŞ bu listede yer almaktadır. (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/>).(23.12.2023)

Keçecilik sanatının gelişmesinde ve ürünlerinin tanınmasında, adının tüm dünyaya duyurulmasında etkili olmuştur.Bunun yanı sıra kültürel turizm açısından da ülkemize büyük katkısı olan ve sanat değeri büyük olan eserler ortaya koyan keçe sanatı Afyonkarahisar'daki değerli ustalarla can bulmaktadır.

3.BULGULAR VE YORUM

3.1.Keçenin Tarihi

İnsanların yaşamlarının ayrılmaz parçası haline gelen keçe tekstil ürünlerinin ilk örnekleri diyebiliriz.Keçecilik binlerce yıllık geçmişe sahiptir.Keçenin tarihine bakacak olursak ilk kez ne zaman nerede nasıl üretildiğine dair kesin bilgiler yer almamaktadır. Türklerden önce de bu sanatın varlığından söz edilmektedir.Hitit başlıklarının keçeden olduğu söylenilmektedir.

Keçeye dair en eski yazılı belge Homeros'un İlyada adlı eserindedir(Dölen, 1992:369).

Homerous'un İlyada'sında keçenin varlığından şu şekilde bahsedilmektedir:

'Odysseus öküz derisinden bir tolga geçirdi başına,

Kayışlarla iyicene gerilmişti tolganın içi,

Dışına bir yanına domuzunun ak dişleri çepeçevre, sık sık ustaca dizilmişti,

Dibine de keçe döşenmişti.(Dölen, 1992:369).

Tarih boyunca keçe Afyon, Balıkesir, Manisa, Maraş, Ödemiş, Bergama, Soma, Konya, Akhisar, Erzurum, Urfa'da üretilmiştir. Keçenin askeri giysilerde başlıklarda ve din görevlilerinin kıyafetlerinde tercih edilmesi kullanım alanını genişletmiştir (Özhekim, 2009, s:124).

3.2.Keçe Üretiminde Etkili Olan Faktörler

Keçe üretimi için iki unsur önemlidir. Birincisi küçükbaş hayvancılık içerisinde yer alan koyun ve tiftik keçisi vb. hayvancılığın gelişmiş olmasının yanında keçenin kullanımında soğuk hava gereklidir. Keçe hem soğuğu geçirmez hem de sıcak havayı da soğutmadığı söylenilmektedir.

Afyonkarahisar, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Konya, Balıkesir ilimiz keçede ön plana çıkmıştır(Behiç, 2013; Özhekim, 2009; Yalçınkaya 2011a). Buralarda keçeden geleneksel yöntemler kullanılarak yer yaygısı, aba, çadır, seccade, çoban kepeneği, başlık, yelek, kapı keçesi, süt ve muz keçesi, yatak keçesi üretilirken Mevlevilikte eyer, sikke, arakiye ve haydariyeüretilmektedir (Behiç, 2013; Yalçınkaya 2009).

Afyonkarahisar'ın bitki örtüsü, yer şekilleri hayvancılık faaliyetlerinin yapılmasına olanak sağlar. Keçe üretiminde önemli etkenlerden biri olan hayvancılık faaliyeti açısından avantaja sahip olduğu bilinmektedir.(Koca, Yazıcı, & Ekiz, 2018, s. 947).

Eskiden keçenin yapımı insan gücüne dayanırken hamamlarda pişirilirken, günümüzde makinelerde pişirilmektedir. Yapan veya yaptırının adı yazılan keçe; mavi, kırmızı, yeşil renkleriyle işlemler yapılmaktadır. Yıldız, göbek demiryolu, tavan, ay yıldız Afyonkarahisar keçesine işlenen motiflerdendir. Keçe çeşitlerişunlardır: Bebe keçesi, nakışlı keçe, kepenek, belleme, fes, Mevlevi zikkesi, at keçesi, yelek ve seccadedir. [https://afyon.ktb.gov.tr/\(25.12.2021\)](https://afyon.ktb.gov.tr/(25.12.2021))

4.Afyonkarahisar'da Keçecilik

Geleneksel el sanatları içerisinde bulunan bu sanat Afyonkarahisar'da yaygın olarak görülmektedir. Afyonkarahisar'da bu sanat Keçeciler Çarşısı'nda faaliyet göstermektedir. Geleneksel tepme keçe sanatının örneklerini görmek mümkündür. Keçe üretiminin yapıldığı Keçeciler Çarşısı zaman içerisinde farklı isimlerle anıldığı söylenilmektedir.

Keçeciler Çarşı'sının tarih süreci içerisindeki isimleri şunlar olmuştur;

Keçeciler Başı, Keçeciler İşi, Keçeciler Çarşısı

Frig yaşamını yansıtan Kral- Tanrı Midas ve Çoban Attis Başı Afyon Müzesi'nde sergilenmekte olup başlıkların keçeden olduğunu simgelerken bu topraklarda keçenin köklü bir geçmişe sahip olduğunu gözler önüne sermektedir(Akçora, İliden, s: 124).

Afyonkarahisar'da geleneksel tepme keçe tekniği kullanılmaktaydı. 1940'lılarda yün sürtme makinesi adı verilen, makineler kullanılmaya başlanınca bu görevi makineler üstlendi.

Afyonkarahisar'da en fazla üretilen keçe kepenek adı verilen çobanların yazın sıcaaktan kışın da soğuktan korunmak amacıyla kullandıkları giyecek idi.

Geçmişte bu sanatı dükkânlarda yürütenlerin dışında gezen keçecilerin dışında açık havada Keçecilik faaliyetleri de yürütenler vardı. Afyonkarahisar'da hayvancılığın gelişmiş olması bu sanatın da gelişmesinde etkili olmuştur.

Usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenilen bu meslek babadan oğula da geçmektedir. Küçük yaşta başlanılıp altı yedi sene süren çıraklık eğitiminin ardından ustanın rızası ile kalfalığa geçilmektedir. Günümüzde çırak olarak çalışan kimsenin kalmaması bize bu sanatın unutulmaya yüz tutmuş sanatlar arasına girdiğini göstermektedir.

Afyonkarahisar'da Ebu Said Rubbani keçenin piri kabul edilmektedir (Akçora, İlden,2012, s: 124).

Afyonkarahisar'da üretim yapan keçeciler, keçenin tarihini keçecilerin piri Şeyh Said Rubbani Hazretleri ile başladığını ve Hallacı Mansur'un da yünü tarayan kişi olduğunu kabul etmektedir(Yalçınkaya,2023).

Afyonkarahisarlı tarihçi Ömer Fevzi Atabek'in kaleme aldığı "Afyonkarahisar Vilayeti Tarihçesi" kitabında keçecilerin piri olarak "Nuh Peygamber (A.S)" olduğu belirtilmektedir (Akkoyun, 1997, s:218).

Halk dilinde keçe yapımı için uğraşan pirin başaramayınca üzüntüsünden ağlayarak; gözyaşı değen yerlerin keçeleştiğini görünce keçeleşme için su gerektiğini anlayınca keçeyi icat ettiği söylenmektedir.

Afyonkarahisar'ın Karahisar-1 Sahip adı sancağıyla anılırken bile keçe ihraç ettiği söylenilmektedir. Yine o dönemde Kebe adı verilen bir başka adıyla kepenek ve keçe üretimi yapıldığı söylenilmektedir.

Afyonkarahisarlı keçecilerin nesiller boyu aktardıkları keçenin oluşma hikâyesi şöyledir; "Saidi Rabbani (Rubbani) Hazretleri bir gün attığı yünleri gerinin üzerine yayar, geriyi dürüp iki gün teper. Geri açtığında yünlerde değişiklik olmadığına üzülen Saidi Rabbani yaydığı yünlerin ortasında oturur hem dua eder, hem de ağlar. Ertesi sabah geriyi tekrar dürer ve üç sayım teper. Açtığında gözyaşının düştüğü yerdeki yünlerin, keçeleştiğini görür. Böylece keçecilik sanatı doğar ve piri de Saidi Rabbani hazretleri olur." Ustalar sabah atölyelerini açarken şöyle dua etmektedirler "Her sabah dua ile açılır dükkânımız, Saidi Rabbani hazretleridir pirimiz, üstadımız." (Küçükkurt, 2013, s:636).

Afyonkarahisar ve çevresinde, ilk insanlara ait buluntular yontma taş, cilalı taş, maden devrine kadar uzanmaktadır. Bu bölgede yaşamış uygarlıklar hayvancılığa önem vermiş, bu hayvanlardan

en iyi şekilde faydalanılmıştır. Koyun yetiştiriciliğinde elde edilen kuzu yününden keçe üretilerek kullanılmıştır (Küçükkurt, 2018, s:33).

Özdemir M, Özeyer, H.'ye (2013) göre tamamen insan gücüne dayanan sanat Mehmet Arpaözü'nün getirdiği tepme makinesiyle insan yükü hafiflemiştir. Makinelerle üretimi yapılmaya başlanınca keçe hamamlarının ve pişirme makinelerinin önemi kalmamıştır. Afyonkarahisar'da bayramlarda keçecilerin etrafa yün savurdukları söylenilmektedir.

Yurt dışı ve yurt içi müzelerinde Afyonkarahisar keçeleri sergilenmektedir. (Küçükkurt, 2018, s:33).

Diğer keçe üreten şehirler ile Afyonkarahisar'ın keçe ürünleri arasında farklar bulunmaktadır. Bu farklılık şal, yelek gibi ürünlerde kullanılması, Mevlevilikte kullanılacak ürünlerde işlenmesi, keçenin inceltilmesi, pek çok dizi ve filmlerde kullanılan keçe ürünlerin yapımı gibi daha pek çok fark Afyonkarahisar keçeciliğini farklı kılar.

“Yediğimiz peynir ekmek, yaptığımız keçe kepenek” diyen İsmail Erkuş keçenin hayatlarındaki yerini apaçık göstermektedir.

Merhum Mustafa Arpaözü ‘Meslek ölmez, ölen insandır.’ Diyerek keçenin unutulmuş meslekler arasına girmesini kabul etmemiştir. ‘İşine aşkını katmazsan aş olmaz ‘şeklindeki tabiri mesleğini severek yapmanın önemini vurgulamıştır.

Afyonkarahisar'da keçe ile ilgili pek çok deyim ve atasözü bulunmaktadır.

Bunlara örnek;

“Keçe gibi damadın olsun, ne tarafa çekersen o tarafa gelir”

“Damadın bile keçe gibi yumuşak olanı makbuldür”

“Elim ayağım keçeleşti”

Tekerlemelere de konu olan keçe “Ya şundadır ya bunda, keçe külah başında” sözüyle sıranın kimde olduğunu belirtmek amacıyla kullanılan bir sözdür(Yalçınkaya, 2023).

Ustalarımız keçenin kalitesini belli etmek için bazı tabirlerde bulunmuşlardır. İyi keçeyi ‘Mermer gibi’ şeklinde betimlerken kötü keçeyi ‘İçi bitli dışı kitli’ diye tabir ederlermiş. Keçenin ortasına koyulan yünün kötü olması durumunda ise ‘Koyun yününe görse tanıyacak’ sözüyle ifade etmişler.

4.1.Afyonkarahisar'da Bu Sanatı İcra Eden Ustalarımız:

Tahsin Düzağaç, İsmail Erkuş(Erkuş Kardeşler), Mustafa Erkuş(Erkuş Kardeşler), Mehmet Erkuş(Erkuş Kardeşler), Ahmet Yaşar Kocataş(Kocataş Keçecilik), Fahrettin Arpaözü (Keçeci), Sabriye Arpaözü (Keçeci), Ahmet Vatandaş, Ruhi Özçalışan, Abdülkadir Nazilli

5.Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı Keçe Ustası R.Gülenay YALÇINKAYA

5.1.Sanatçının Hayatı

1958 Afyonkarahisar doğumludur. Ankara Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu-İşletme ve Muhasebe bölümü mezunudur. 2000-2005 yılları arasında Afyonkarahisarlı keçe ustalarıyla çalışma imkânına sahip olan sayılı ustalardan A. Yaşar Kocataş ile çalışmalar yaparak geleneksel tepme keçe yapımını öğrenmiştir. 2005 yılından beri günümüze kadar özgün ve geleneksel çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu sanatla etkileşimi 2000 yılında bir misafire geleneksel el sanatlarını tanıtırken keçenin dikkatini çekmesiyle başlamıştır. Sanatçı keçecilikte herhangi bir ekonomik gelir elde etmemenin yanında tamamen gönüllülük esasına dayanan kurslarla keçe sanatını kadınlara öğretmektedir. Sadece keçeciliğin unutulmaması ve insanların hayatında ivme kazandırabilmenin mutluluğunu yaşamak amacıyla bu işi yaptığı bilinmektedir. En büyük sevinci keçenin hala yapılıyor olmasıdır(Yalçinkaya, 2023).

5.2.R.Gülenay Yalçinkaya'nın Keçe Alanında Yaptığı Çalışmalar.

Ulusal ve uluslararası karma sergilerin yanında kişisel sergiler açmıştır.2010 yılında Amerika ve Ukrayna'da 2011 yılında Romanya ve Amerika'da,2016 yılında Makedonya'da,2018 yılında İsveç'te 2019 yılında Litvanya'da sergiler yapmıştır. Yurt dışı sergilerinin yanında Türkiye'de Uşak, Antalya ve Afyonkarahisar illerinde pek çok sergisi bulunmaktadır. Afyonkarahisar'da düzenlediği 'Nazar Değmesin'adlı sergisi büyük ilgi uyandırmıştır. Bu sergide nazar boncuğu motiflerinin işlendiği ifade etmektedir. Kocatepe üniversiteyle gönüllü çalışmaları yer almaktadır. AKÜ Fizik tedavi bölümünde Keçe Terapi" projesinde hastalarla keçe çalışmaları yapmıştır. MS hastalarında bile keçe sanatının yarar sağladığını söylemektedir. Hastalarda yapılan ölçümler bu sonucu destekler nitelikte olmuştur. TOSYÖV'ün "Yeteneğini Keşfet Bir Hobin Olsun, Hobini Geliştir Mesleğin Olsun" projesinde kadınlara yönelik çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Yalçinkaya Sosyal Hizmetlerle çalışmalar yürütmüştür. Bunlardan biri SHÇEK bünyesindeki çocuklara yönelik Neşeli Keçe atölyesi adıyla, çocuklara bebeklerine göre keçeden ayakkabı, çanta, çizme, giysi vs. yaptırma imkânı sunmuştur. Geleneksel keçe örneklerini miniklerin ellerinde buluşturduklarını söyleyerek '*Bir katkı olduysa ne mutlu bana* 'diye ekleyerek keçeye katkı sağlamanın mutluluğunu yaşamıştır. Bir grup arkadaşıyla 2013'te "Topakev Sanat Grubu" ile de çalışmalar yapmıştır (Yalçinkaya, 2023).

Afyonkarahisar Ayazini Bölgesi'nin turizm bölgesi olarak ön plana çıkartılmasında G.Yalçinkaya' nın destekleri olmuştur. Katkı sağlayabilmek için oradaki gençlere keçe dair bilgilerini aktarmış, öğretmiştir. Yalçinkaya hiçbir karşılık beklemeden bu sanata meraklı olanlara gönüllü olarak yardım etmeye, göstermeye hazır olduğunu söylemiştir (Yalçinkaya, 2023).

Keçe çalışmalarında gönüllülük esasıyla yürüttüğü neticesinde Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu 2010 yılı ödülünü almaya hak kazanmıştır. 2009 yılında “Halk Plastik Sanatlarından Keçe ve Afyonkarahisar’da Yansıması-Keçeye Ter Düştü” adındaki kitap yayınlamıştır. Bunun yanında yayınlanmış makaleleri de bulunmaktadır. AYTAM (Afyonkarahisar Yerel Tarih Araştırmaları Merkezi) yayını olarak internet ortamında yayınlanan “Keçe-Afyonkarahisar’da Geleneksel Bir El Sanatı” adında e-kitabı yer almaktadır. Anadolu El Sanatlarını Yaşatma ve Geliştirme Derneği (Anelsander) üyesidir. Ustası A.Yaşar Kocataş tarafından 2010 yılındaki törende sanatçıya peştamal kuşatılmıştır. 2013 yılında ise T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı” unvanı verilmiştir. Geleneksel el sanatları Keçe sanatçısı olarak kimlik kazanmıştır <https://aku.edu.tr/akusergi/rgulenayyalcinkaya/> (22.12.2023)

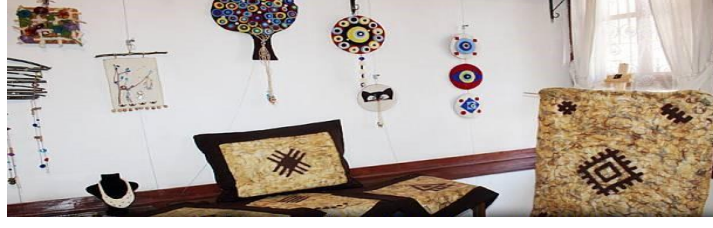
Resim 2. Gülenay Yalçinkaya ve Ustası A.Yaşar Kocataş'ın Afyonkarahisar Altın Eller Festivali Standı (Yalçinkaya, 2023)

Resim 3. Gülenay Yalçinkaya Litvanya Sergisi'nden (Yalçinkaya, 2023)

Resim 4. 2019 Afyonkarahisar Müzesi Sergisi'nden Gülenay Yalçinkaya'nın eseri başlık ve kostüm(Yalçinkaya,2023)

Resim 5. 'Nazar Değmesin' Adlı Sergisindeki Keçeden Nazar Boncuğu Motifleri(Yalçinkaya,2023)

Resim 6. Nazar Değmesin Sergisi'nden Kare(Yalçinkaya,2023)

5.3.Yalçinkaya Ustamıza Göre Keçenin Kullanım Alanları ve Ürünleri

Keçe elektrik, ses, ışık, ısı ve nem yalıtımı gibi özelliğe sahiptir.Keçe yalıtım malzemesi amacıyla kullanılmaktadır. Buzu keçeeye sardığında erimediğini söylemiştir. Eskiden keçelerde kar-buz taşıdıklarını söylemektedir. Çadırdan giysiye kadar tüm ürünler keçenin odağı olmuştur. M.Arpaözü'nün Keçeeye ateş edildiğinde mermiyi geçirmez sözünde keçenin sağlamlılığından, sıkı yapılmasından bahsedildiğini söyler. Yer yaygısı ve kepenekte sağlamlık ve sıkı dokuma aranılmaktadır(Yalçinkaya, 2023).

Daha çok geleneksel tekniklere bağlı kalarak ihtiyaçlara göre ürün ortaya koyan Yalçinkaya vazo,ayakkabı,çizme,bot,yer yaygısı,ceket,atkı,tablo, biblo, şapka ve seccadeler en çok yaptığı ürünler arasındadır.Bunun yanında Çoban kepenegi, yamçı, minder keçesi, çuval, yatak keçesi, paspas, duvar keçesi, sedir keçesi,heybe, çadır yelek, kapı keçesi başlıca keçe ürünlerdir(Yalçinkaya, 2023).

Keçe ustası Gülenay Yalçinkaya'nın ortaya koyduğu eserlerin aşağıda örnekleri sunulmuştur.

Resim 7. Gülenay Yalçinkaya' ya Ait Keçeden Üretilmiş Çizme(Yalçinkaya,2023)

Resim 8. Keçeden üretilmiş Seccade(Yalçinkaya,2023)

Resim 9. Gülenay Yalçinkaya Koleksiyonundan Keçeden şapka(Yalçinkaya,2023)

Resim 10. Gülenay Yalçinkaya Koleksiyonundan(Yalçinkaya,2023)

Resim 11. Yalçinkaya,R.Savaş motifleri içeren bir çalışması(Yalçinkaya,2023)

Resim 12. Keçeden Giysi(Yalçınkaya,2023)

Resim 13. Gülenay İmzalı Keçe(Yalçınkaya,2023)

Resim 14.Yalçınkaya, R.G. Vazo Çalışması(Yalçınkaya,2023)

Resim 15. Afyonkarahisar Sergisi'nden Vazo(Yalçınkaya,2023)

Resim 16. Afyonkarahisar Sergisinden Tablo(Yalçinkaya,2023)

Resim 17. Keçeden Yapılmış Oyuncak Köpek(Yalçinkaya,2023)

5.4.“Gülenay Yalçinkaya Ustamızın Ağzından Geçmişten Günümüze Keçenin Hikayesi”

Koyun ve kuzuların kırkım zamanında hayvana zarar vermeyerek kırılan yün doğaya zarar vermeden keçe ürününe dönüşmektedir, keçenin üretiminde doğaya zararlı hiç bir atık kalmamaktadır, tamamen doğaldır. Keçenin hammaddesi yündür. Genellikle kuzu yünü kullanılmaktadır.Keçecilerden temin edilmektedir. Keçecilik yoğun emek isteyen bir iştir. Bedensel olarak yorucudur. Bu sanatı icra edenlerde meslek hastalığı denilebilecek bel ağrıları, ağır makinelerde çalışmanın verdiği zorluk iş kazaları, yaralanmalar, romatizma, nefes darlığı gibi solunum yolu rahatsızlıkları oluşmaktadır. Keçe sanatı geleceği aktarılması gereken bir sanattır (Yalçinkaya, 2023).

Yalçinkaya eskiden başlıklar yaptığını şimdi ise daha çok pro-tiplere yöneldiği ifade etmektedir. Keçe en eski tekstil ürünü diyebileceğimiz bir şeydir. Geleneksel Keçecilik Afyonkarahisar’da yaşamaktadır(Yalçinkaya, 2023).

Keçenin tam olarak ilk ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir.Dünyanın pek çok yerinde keçe olmakla birlikte,coğrafi şartlar ve iklim özellikleri dolayısıyla keçenin ana vatanının Orta Asya olduğu düşünülür.En eski keçe örneklerine dondukları için günümüze bozulmadan ulaşan MÖ III. Ve V.yüzyıla tarihlenen Noin Ula ve Pazırık kurganlarında ulaşılmıştır (Yalçinkaya, 2023).

Yalçinkaya; Keçe sanatı eski dönemlerde ilgi gören önemli sanatlardan biri olduğu,annelerin "keçeci olasıca yavrum" diye ninniler söylediği ve yaşam şekline uygun

olarak çok fazla keçe ürün kullanıldığını, başlıktan çizmeye, yer yaygısından çadıra kadar çok fazla kullanım alanı olduğunu beyan etmektedir.

Günümüz yaşamında bu tarz geleneksel kullanımı azalmıştır. Günümüzde geleneksel tepme keçe üretiminin azalmasının yanı sıra güncel metotlarla pratik keçe yapımı yaygınlaşmaktadır. Tasarıma uygun ürünler yapılabilmesi ve yünün sağlıklı ve şık ürünlere dönüşebilme yeteneği gelecekte de rağbet edilecek bir ürün olduğunu göstermektedir (Yalçinkaya, 2023).

Günümüzde geleneksel üretim azalmakla birlikte tasarım ürünü olarak Keçe yükselen bir değer olarak görülmektedir.Keçenin eski örnekleri Afyonkarahisar Müzesi'nde bulunmaktadır.Keçe denilince akla ilk gelenek gelmektedir.Bu sanata yeni başlayacakların sanatı işin ehlerinden ustalarından öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Keçenin püf noktası işi iyi bilmek, yünü, boyayı iyi tanımak olduğu dile getirilmiştir.Yalçinkaya Keçe felsefesinin temelinde yaptığı işi çok sevmek olduğunu belirtmiştir(Yalçinkaya, 2023).

Keçeciliğin en güzel yanı geleneksel tepme keçecilik kökenli olarak keçe çalışırken geçmiş günümüze taşıdığını ve bunun da çok hoş bir duygu olduğunu dile getirmiştir. Keçeyle mutlu olduğunu ve keçenin gittiği yerlerde bir kanat olarak başka diyarlara götürdüğünü vurgulamıştır(Yalçinkaya, 2023).

5.5.Türk Toplumunda Keçe Renk, Desen, Boya Ve Motiflerde Gülenay Yalçinkaya Yorumu

Türk Keçeciliğinde en çok tercih edilen renkler arasında doğal renkler, kuzunun yünü beyaz boyandıktan sonra keçe üzerine kırmızı, lacivert ve mavi tonlarının kullanılmasıdır (Yalçinkaya, 2023).

Resim 18. Keçeden Yolluk(Yalçinkaya,2023)

Resim 19.Keçeden Paspas (Yalçinkaya,2023)

5.6.Afyonkarahisar'da Keçe Örnekleri(Desen-Renk)

G. Yalçinkaya' nın renk tercihi pek bulunmamaktadır. Türk keçeciliğinde geometrik desenlere yer verildiği söylenilmektedir. Geleneksel çalışmalarda belirli desenler ve belirli renkler vardır. Bunun dışında G. Yalçinkaya özgün çalışmalarında genellikle Afyonkarahisar kültürel öğelerinden faydalandığını; masallar, inançlar, yemek kültüründen ilham aldığını söylemiştir. Masalları keçe olarak yorumladığını, kültürün yansımalarını nasıl işleyebileceğini düşündüğünü, ürünlerinde gelenekselden uzaklaşmamaya çalıştığını söylemiştir. Gelenekselin yanında farklı ürünlerin de yer aldığı belirtilirken nazar konusunu nazar motifleriyle yer yaygısından, çanta, örtü ve kırlente kadar işlediğini belirtmiştir. Çalışmalarında kendi kültüründen etkilenen Yalçinkaya kendinden de bir şeyler katmayı amaçlamaktadır. Ürünlerinde Afyon Kalesine, yörenin önemli tarım bitkisi olan haşhaş ve haşhaş çiçeğine, Frig Vadisi'ne, Kocatepe Anıtına yer verdiğini belirtmiştir. Bu motifleri oluştururken özel iğnelerden faydalandığı belirtilmiştir (Yalçinkaya, 2023).

Resim 20. Çocuk Battaniyesi(Yalçinkaya,2023)

Resim 21. Yalçinkaya,G. EseriCeket(Yalçinkaya,2023)

Geleneksel motiflerde örneğin koçboynuzu bereket, güç ve erkeklikle ilişkilendirilen bir motiftir. Gülenay Yalçinkaya ustamız yaptığı geleneksel yaygı türü çalışmalarda kertik, koçboynuzu, kenevir, hasır desenlerine yer verdiğini söylemiştir. Kendi keçelerini daha çok hazır boyanmış olarak almakla birlikte kendinin de zaman zaman boyadığını söylemiştir. Bu işlem için çoğunlukla sentetik boyalar kullanıldığını, doğal boyalardan faydalanmak için çalışmalar yaptıklarını söylemiştir. Sağlığımız ve geleceğimiz için doğal boyaya geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kök boya bitkilerinden cehri, madder, nar kabuğu, çay, zerdeçal, avokado vs.den kök boya almak için faydalanılmaktadır(Yalçinkaya, 2023).

Yalçinkaya ustamız keçeden önce ve sonra el sanatlarıyla ilgilenmektedir. Boya, ecoprint, ebru, folklorik bebek yapımı, sim sarma, tel kırma gibi. Bu el sanatlarını keçeyle buluşturmaktadır. Deriyi

de keçeyle birleştirdiği ürünleri bulunmaktadır. Yalçınkaya' nın ecoprint sanatıyla keçeyi birleştirdiği çalışmalara örnekler sunulmuştur (Yalçınkaya, 2023).

Resim 22.Keçenin Deriyle Buluştuğu Bir Çanta(Yalçınkaya,2023)

Resim 23.Ecoprint Ve Boya Çalışmasıyla Yapılmış Eserler(Yalçınkaya,2023)

Resim 24.Ecoprint İpekli Keçe Üzerine Ecoprint Çalışmasıyla Yapılmış Tişört(Yalçınkaya,2023)

Resim 25. Upwolving Tekniğiyle Keçeden Yapılmış Şapka ve Boyunluk(Yalçınkaya,2023)

Resim 26.Keçe Üzerine Ecoprint Çalışması İle Yapılmış Seccade(Yalçınkaya,2023)

5.7.Keçenin Yapım Aşamaları Hakkında

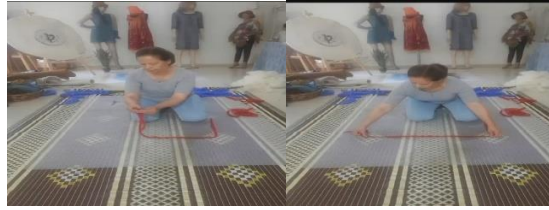
Eskiden tamamen insan gücüne dayanarak yapılan keçecilikte tamamıyla bedensel güç gerektirmektedir ancak bu işlem günümüzde makineler kullanılmaktadır. Keçeleşme süreci makinelere rağmen, yoğun emek isteyen bir süreçtir(Yalçınkaya, 2023).

5.8.Geleneksel Tepme Keçe Yapımı

Geleneksel tepme keçecilikte desen üretim esnasında konur. Desenli bir keçe yapmak için önce ham keçelerden kesilen desen hasır üzerine hazırlanır. Üzerine çubuk ile yün saçılır. Su ve sabun serpilip hasıra sıkıca sarılıp rulo edilir. Kalıpla denilen bir örtüye sardıktan sonra sicimle sıkıca başlanır. Tepme makinesinde bir saat kadar tepilip çıkarılır. Rulodaki ürün açılır ve kenarları arkaya doğru katlanıp, karşılıklı çekilen yünler birbirine bağlanarak düğümlenir. Bu işlem kapamadır. Düğümlerin üzerine yün saçılır tekrar rulo edilerek makinede ikinci tepme yapılır. Makineden çıkan ürün kalıp hasırdan çıkarılarak keçe pişirme makinesine konur. Burada 3-3,5 saat kadar sıcak su ve sabun eşliğinde pişirme işlemi uygulanır. Arada makineden çıkarılarak elde her yöne düşülerek sıkıştırılır. Keçeleşme sağlanınca makineden çıkan ürün yıkanarak rulo halinde süzülür. Ertesi gün asılarak kurutulur(Yalçınkaya, 2023).

Aşağıda görsellerle işlem basamakları anlatılmaktadır.

Yapılacak desene göre eğer desenli bir keçe yapılacaksa şeritler halinde ham keçelerden parçalar kesilerek hasır üzerine istenilen desen döşenir.

Resim 27.Desen Yerleştirme(Yalçınkaya,2023)

Desen üzerine, tarama makinesinde kabartılarak serbest hale gelince, çubuk ya da sepki denilen aletleyün saçılır.

Resim 28.Yün Saçma(Yalçınkaya,2023)

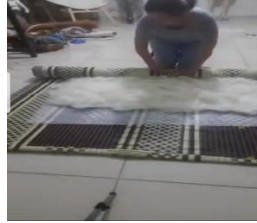
Gerekli kalınlığa geldikten sonra sabun ve su serpilir hasıra; sonrasında kalıplaş adında kumaş ya da keçeye rulo yaparak sarılır ve sıkıca bağlanır.

Resim 29.Sabun Rendeleme(Yalçınkaya,2023)

Resim 30.Su Serpme(Yalçınkaya,2023)

Resim 31.Hasıra Sarma(Yalçınkaya,2023)

Resim 32.Sicimle Bağlama(Yalçınkaya,2023)

Bir saat kadar kalıp tepme makinasında tepilir sıkılaştırılır.Tepme makinası yok ise ayakla makinesiz tepilir.

Resim 33. Ayakla (Makinesiz)Tepme(Yalçınkaya,2023)

Hasır açılır, kapaklama işlemine geçilir.

Resim 34. Birinci Tepmeden Sonra Açma(Yalçınkaya,2023)

Sonra kenarlar arkaya çevrilir, kenardan ve zeminde karşılıklı yün çekilir bunlar birbirine düğümlenir.Düğümlerin üzerine yün saçılır.

Resim 35. Tekrar Yün Serme(Yalçınkaya,2023)

Sabun ve su serildikten sonra yine sıkıca rulo edilerek bağlanır sonra tepme makinasına yerleştirilerek ikinci tepme işlemi aşamasına geçilir.Makinada tepme işlemi bir saati bulmaktadır tepilen ürün hasırdan çıkarılır. Rulo edilir ve keçe pişirme makinasına konur.

Resim 36. Sıcak Su Vererek Rulo Etme(Yalçınkaya,2023)

Bu makinede 2,5-3 saat boyunca sıcak su ve sabunla sıkıştırılır. Arada makineden çıkartılarak, her yöne doğru dürülüp açılarak elde pişirme devam ettirilir ve tekrar makineye koyulur pişirme işlemi devam eder.

Resim 37.Rulo Halinde Ve Her Yöne Katlayarak Sıkıştırma, Sıcak Su Ve Sabunla Pişirme(Yalçınkaya,2023)

Keçeleşme gerçekleşince ürün bol suyla durulanır rulo haline getirerek süzdürülür.

Resim 38. Rulo Etme

Ardından asılarak kurumaya bırakılır.

Resim 39. Tamamlanıp Kurutulmuş Ürün(Yalçinkaya,2023)

5.9.Keçe Yapımında Kullanılan Araç-Gereçler

Keçenin en önemli ham maddesi yündür. Keçe de kullanılan yünde farklılıklar bulunmaktadır. Kırkım zamanı kuzulara zarar vermeden gerçekleşen kırkma işlemi yapılır. Afyonkarahisar’ da keçe üretiminde Anadolu’daki Dağlıç koyunlarının kuzuları tercih edilmektedir. Kuzu yününün yanında az da olsa tavşan ve deve tercih edilmektedir. Bu yünler inceliklerine göre farklılaşmaktadır. Kuzunun cinsine göre de çeşitli isimler almaktadırlar. Dağlıç kuzularının yününe genelde atölyelerde yerli yün denir (Yalçinkaya, 2023).

Dağlıç kuzunun yünü yani yerli yün ise kalındır daha çok kepenek,yaygı gibi ürünlerde kullanılmaktadır.Tavşan yünü ise incedir,fötr şapka yapımında kullanılır.Avustralya,Yeni Zelanda merinoslarının yünü ithal yünlerdir. Merinos kuzusunun yünü pahalıdır bu yüzden müşteri isteğine göre yapılır. İthal yünler incedir daha zarif işlerde örneğin ipekle yünün birleşmesiyle oluşan giysi ve aksesuarlarda kullanılmaktadır(Yalçinkaya, 2023).

Yünün keçe olması için hazırlanma esnasında, keçeleştirme esnasında ve keçenin her adımında farklı araç ve gereçler kullanılmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bu aletler zaman zaman değişse de kullanım amaçları aynıdır aynı zamanda geleneksel tepme keçede çok bir farklılık olmamıştır, özü aynıdır. İlk olarak yün kuzulardan kırıldıktan sonra yıkama aşamasına geçer daha sonra taranması, boyanması, saçılması, sarılması, tepilmesi, pişirilmesi ve son olarak kurutulması işlemlerinin ardından keçeleştirme işlemi

tamamlanmış olur. Çok öncelerden bu sanatta kullanılan araç gereçlerin bazılarının şuan ki yeri müzelerdir. Keçe üretiminde kullanılan araç gereçler şunlardır;

Sepki(çubuk), hasır, kalıplaş, sicim, hallaç makinesi (yün atma makinesi), keçe pişirme ve keçe tepme makinesi, (Yalçınkaya, 2023).

Yün sürtme aleti: Birbirine dolanmış yünleri ayırştırmak ve içerisindeki yabancı cisimleri yünden uzaklaştırmak amacıyla kullanılır.

Resim 40. A. Yaşar Kocataş tarafından Afyon Yerel Tarihi Araştırmaları Merkezi'ne sergilenmek üzere bağışlanmış ahşap yün tarama aracı

Çubuk ya da Sepki: Model üzerine yünün saçılması ve her alana eşit dağılmasını sağlamak amacıyla kullanılan bir alettir.

Resim 41.Sepki, çubuk(Yalçınkaya,2023)

Kalıp Tepme Makinesi: Elle ve ayakla yapılan hasıra sarılmış olan yünün tepilmesi büyük bir emek gerektirmektedir. İnsanın yaptığı bu işlemi tepme makinesi üstlenmektedir, tepme makinesi büyük atölyelerde kullanılmaktadır.

Resim 42. Keçe Tepme Makinesi(Yalçınkaya,2023)

Keçe Pişirme Makinesi: Tepilen keçenin daha sağlam hale gelmesi için sıcak su ve buharla pişirme işlemi yapılır bu amaçla kullanılan alettir. Bu makinenin olmaması durumunda bu işlem beden gücüyle yapılır.

Hasır: Desen üzerine döşenmiş olan yünün rulo yapılıp tepilme aşamasına gelmesi için kullanılan araçtır. Yünü rulo halinde sarmak amacıyla kullanılır.

Terazi ve Kantar: Model için kullanılacak olan yün miktarını ayarlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Sabun ve Rende: Yünün keçeleştirme işlemini kolaylaştırmak için sabun kullanılır. Rende ise sabunun rendelenmesi aşamasında kullanılır. Rendelemekteki amaç sabunun kolay erimesini sağlamaktır. Sabunda daha çok zeytinyağlı sabun tercih edilmektedir.

Su Kabı: Yünün üzerine su serpmek amacıyla içine su konulan kaptır.

İp: Tepme işlemi için hazırlanan rulonun açılmaması için iple sıkıca bağlanır.

Bunlar dışında bazı atölyelerde boya kazanları, makas, ayakkabı veya başlık yapmak için kullanılan kalıplar, baskı kalıpları, ağırlık kullanılmaktadır. Yapılan ürüne göre kullanılan malzeme de değişmektedir. Örneğin daha modern ince işçilikle yapılan desenlerde iğne kullanılmaktadır (Yalçınkaya, 2023).

5.10. Islak Ve Kuru Keçe Sanatı

Islak keçe tabir edilen usulde ürün yayıldıktan sonra üzerine bir tül örtülerek sabunlu suyla ovulur. Fazla suyu havlu ya da süngerle çekilip naylona sarılı halde rulo edilerek yuvarlama hareketleriyle farklı yönlerde doğru sıkıştırılarak keçeleştirilir (Yalçınkaya, 2023).

Kuru keçe, keçe iğnesiyle nakış ya da üç boyutlu çalışmalarlardır. Keçe iğnesi, ucu yünü iteklemeye uygun yapıda tırtıklı özel yapıda bir iğnedir. Nakış yapılırken kumaşın altına strator, sünger ya da fırça konur. Renkli yünler kumaşa bu iğneyle itilerek desen oluşturulur. Keçe iğnesiyle üç boyutlu figür yapılırken iğneyle yün iteklenerek boyut kazandırılır(Yalçınkaya, 2023).

5.11. Keçe Sanatında Usta-Çırak İlişkisi

Geçmişte "eti senin kemiği benim" mantığıyla meslek öğrenmesi için küçük yaşta ustaya teslim edilirdi. Günümüzde bu anlayış kalmamıştır. Hem geleneksel sanatların yeterli maddi kazancı sağlamaması, hem de çıraklıkla ilgili ustaya getirilen kanuni yükümlülüklerin ustaya ağır gelmesi dolayısıyla yeterli çırak bulunmamaktadır. Genellikle usta çocukları mesleği sürdürmektedir(Yalçınkaya, 2023).

6.SONUÇ

Bu çalışmada keçe sanatı ve Afyonkarahisar'daki Keçecilik faaliyeti araştırılarak, keçe ustası R.Gülenay Yalçinkaya'nın ürün örnekleri incelenmiştir. Araştırmanın bir kısmı keçenin tarihçesini ve Afyonkarahisar'da keçecilik sanatını tespit etmek amacıyla kaynak taraması yapılmıştır.

Afyonkarahisar'da keçe sanatını icra edenlerin çoğunluğunun ata mesleğidir. Atölyede çırak bulunamamasının sonucu çoğu ustalarımız tek başına ya da çocuklarıyla çalışmaktadırlar. Afyonkarahisar'daki ustalarımız işini severek yapan bu mesleğe yıllarını vermiş ustalar olup yaptıkların işin kalitesine özen göstermektedirler. Ortaya konulan ürünlerde gelenekselliği seçtikleri gözlemlenmektedir.Bu sanatla uğraşan ustalarımızda solunum yolu rahatsızlıkları nefes darlığı,romatizma iş kazaları gibi sağlık sorunları görülmektedir.Hazır boyanmış alınan yünlerin yanında ustalarımız yünleri doğal boyaların yanı sıra sentetik toz boya kullanmaktadır.

Keçe günümüzde daha çok ev aksesuarları olarak tercih edilmektedir. Keçe sanatı ile üretilen giyim eşyaları kaşıntıya sebep olacağı endişesiyle tercih edilmemektedir. Ortaya koyulan ürünlerde genellikle kırmızı ve mavi renkler kullanılmaktadır. Ustalarımız kullandıkları motifleri kendileri çizmektedirler.Ürünlerde daha çok geometrik desenler tercih edilmektedir. Geçmişten günümüze kadar keçenin gelişimine bakacak olursak kullanılan araçlar, yöntemler ortaya konulan ürünlerde değişiklik görülmektedir. Günümüzde daha çok toplumun ihtiyacına göre ürünler yapılmaktadır. Geleneksel çalışan ustalarımız farklı yorumlamaları sayesinde pek çok alanda keçe sanatı ile elde edilen çalışmalar bulunmaktadır. Afyonkarahisar'daki Keçeciliği farklı alanlara taşıyan ustamızdan biri de R.Gülenay Yalçinkaya'dır.Yalçinkaya öğrenmeye devam ettiğini keçede hep ustam diye hitap ettiği A.Yaşar Kocataş'ın yanında bu sanatı öğrenerek icra etmektedir.Yalçinkaya'nen en büyük gayesi bu sanatın gelecek nesillere aktarılmasıdır. Gönüllü verdiği eğitimler sayesinde adını duyurmuştur.Tanıtım amaçlı sergiler açmakta pek çok festivallere katılmaktadır.Keçe sanatını yaşatma çabası için seminerler düzenleyerek sanatın canlılığını korumaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Afyonkarahisar Belediyesi <https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/4/4/konumu.aspx> 20 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.

Afyonkarahisar Belediyesi <https://www.afyon.bel.tr/news/1/9961/afyonkarahisarın-yeni-nufusu-belli-oldu.aspx> 22 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.

Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Bakanlığı <https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63456/geleneksel-el-sanatlari.html> 25 Aralık2021 tarihinde erişilmiştir.

- Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi <https://aku.edu.tr/akusergi/r-gulenayyalcinkaya/> 22 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Akçora, E., İlden, S.(2012).Afyonkarahisar’da Keçecilik Sanatı. I. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu:08-10 Ekim 2012-Antalya (s.124)
- Akkoyun, T. (1997). Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi, 1. Baskı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar
- Begiç, H. (2013a). Gelenekten Geleceğe Keçeciliğin Sürekliliğine Dair Bir Çalışma:'Barış Sevgi Çadırı Projesi'. Kalemişi, 1(1), 42.
- Begiç, H. N. (2013b). Gelenekten Geleceğe Keçeciliğin Sürekliliğine Dair Bir Çalışma: “Barış Sevgi Çadırı” Projesi. Kalemişi - Geleneksel Türk Sanatları Dergisi, 1(1), 40-54.
- Can, H., & Koçak, B. (2018, Temmuz). Kültürel Mirasın Korunmasında Belediye Birliklerinin Rolü:Koca Yusuf Projesi Örneği. BJSS Balkan Journal of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 151.
- Dölen, E.(1992). Tekstil Tarihi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No. 92/1, İstanbul
- Ergür, A. (2002). Tekstil Terimleri Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Karabük İl Kültür ve Turizm Bakanlığı <https://karabuk.ktb.gov.tr/TR-195763/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html>12 Aralık 2021 tarihinde ulaşılmıştır.
- Koca, N., Yazıcı, H., & Ekiz, E. (2018, Ağustos). Afyonkarahisar’da Keçecilik ve Keçeciliğin Kültürel Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Turkish Studies Social Sciences, 13(18), 947.
- Küçük Kurt, Ü. (2018). Afyonkarahisar Merkez’de Keçe Üretimi Ve Keçe Atölyeleri. Sanatta Yeterlilik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Küçük Kurt, Ü. (13-15 Ekim 2011). “Afyonkarahisar’da Keçeye Gönül Veren Bir Usta; Ahmet Yaşar Kocataş”, Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 631-650.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı <http://aregem.kulturturizm.gov.tr> 23 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Ovacık, M., & Gümüşer, T. (2015). Geçmişten Günümüze Keçe: Ayfer Güleç İş Modeli Üzerine Bir Analiz. YEDİ: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi(15), 155-171.
- Özdemir, M.& Özyer, H. (2013). İzmir İli Tire İlçesinde Keçe Yapımı. Journal of International Social Research, 6(25).

Özhekim, D. A. (2009). Keçenin Hikayesi ve Sanatsal Üretimler. Zeitschrift für die Welt der Türken, 123.

Şanlı, S., & Keçeci, H. (2019). Afyonkarahisar Keçeciliği. İdil, 1149- 1157.

Türk Dil Kurumu <https://sozluk.gov.tr/> 20 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu <https://www.unesco.org.tr/> 20 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.

Yalçınkaya, R.G. (2023, Haziran 11). Sözlü görüşme. Afyonkarahisar

Yalçınkaya, R.G. (2011). Keçe Afyonkarahisar'da Geleneksel Bir El Sanatı, Afyonkarahisar: Aytam (Afyonkarahisar Yerel Tarih Araştırmaları Merkezi) Yayını

Yalçınkaya, R.G. (2009). Halk Plastik Sanatlarından Keçecilik ve Afyonkarahisar'da Yansıması: Keçeye Ter Düştü, Uşak: Elik Yayınları.

Yılmaz, Ö. (2001). Afyon ve Çevresinin Bitki Örtüsü. Türk Coğrafya Dergisi, 37, 47-77.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Ediz, M., & Gedik, H. (2023). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatminini etkileyen faktörlerin farklı değişkenler açısından incelenmesi (Aksaray ili örneği). *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,7(1), 60-84. doi: 10.38122/ased.1183437

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received):03/10/2022

Kabul edildi (Accepted 19/06/2023

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Aksaray İli Örneği)¹

Muhammed EDİZ², Hatice GEDİK³

Öz:Bu çalışmanın amacı, Aksaray ili merkez ilçesinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmini düzeylerine etki eden faktörlerin çeşitli değişkenlere göre incelenmesidir. Bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Silah (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 14 maddelik "İş Doyumu Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmaya sosyal bilgiler öğretmeni olan 200 kişi katılmıştır. Verileri toplamak için katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Pandemi sürecinde bazı katılımcılardan çevrimiçi araçlar aracılığı ile veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde, SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi yapılırken, bağımsız gruplar arası t-Testi ve varyans analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmini düzeylerinin; yaş, cinsiyet, çalışma süresi, okul türü, atanmak için beklenen yıl, memleketlerinde görev yapma durumu ve eğitim durumu değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Unvan değişkenine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatminlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin de araştırmalara dahil edilmesiyle, öğretmenlerin iş tatminini etkileyen bireysel, örgütsel ve çevresel değişkenlere ilişkin daha kapsamlı çalışmaların yapılması faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, İş Tatmini

Investigation of Factors Affecting Social Studies Teachers' Job Satisfaction in Terms of Different Variables (The Case of Aksaray Province)

Abstract:

The aim of this study is to examine the factors affecting the job satisfaction levels of social studies teachers working in the central district of Aksaray province according to various variables. In this study, descriptive survey model was used. The 14-item "Job Satisfaction Scale", developed by Hackman and Oldman (1975) and adapted into Turkish by Silah (2002), was used to collect data. 200 people who were social studies teachers participated in the research. Face-to-face interviews were conducted with the participants to collect the data. 200 social studies teachers participated in the research. Face-to-face interviews were used to collect data. During the pandemic process, data were collected from some participants through online tools. SPSS 22 package program was used in the analysis of the data. While analyzing the data obtained in the study, independent intergroup t-Test and analysis of variance were used. As a result of the research; job satisfaction levels of social studies teachers; It was determined that there were statistically significant differences according to the variables of age, gender, working time, school type, expected year to be appointed, working status in their hometown and educational status. According to the title variable, it was determined that there was no statistically significant difference in the job satisfaction of social studies teachers. With the inclusion of teachers working in different branches into the research; It may be beneficial to conduct more comprehensive studies on individual, organizational and environmental variables that affect teachers' job satisfaction.

Keywords: Social Studies, Social Studies Teacher, Job Satisfaction

¹ Bu çalışma, birinci yazarın Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2020 yılında kabul edilmiş olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Sosyal Bilgiler Öğretmeni, MEB, e-posta: muhammed-ediz@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9010-8941

³Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, e-posta: htgedik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9090-7754

Summary

Job satisfaction is the contentment of employees with their jobs. Job satisfaction is a phenomenon that occurs when the characteristics of the job and the expectations of the employees match and determines the satisfaction of the employee with his/her job. Job satisfaction is linked to motivation. Job satisfaction can appear in different ways according to people's value judgments. For some people, opportunities for promotion are the most important source of satisfaction. For some people, the fee may be in the foreground. Individually, job satisfaction is examined in two groups as internal (satisfaction felt during work, such as a sense of achievement) and extrinsic satisfaction (satisfaction obtained as a result of work, such as wages, economic rewards).

Job satisfaction is when an employee is satisfied with the rewards she receives from her job, especially in terms of intrinsic motivation. Positive attitudes towards work indicate job satisfaction, and negative attitudes towards work indicate job dissatisfaction. The fair treatment of the managers towards the employees is effective in the sense of belonging of the employee to the group, and thus in increasing the level of job satisfaction.

In institutions where ill-treatment is experienced, the employee's sense of social belonging within the organization decreases and this leads to negative work attitudes. The level of education is very important for raising the level of development of the society. As the level of education of the society increases, the level of development will also increase.

Teachers are the basic elements in education and training. The quality of education is directly related to the qualifications of teachers. It is of great importance that teachers are well trained. Necessary measures should be taken for teachers to work peacefully and efficiently. Today's economic conditions force teachers to do additional works. Therefore, the quality of education is generally decreasing. In order for teachers to fulfil their educational services in a qualified way, their job satisfaction levels should be increased. Job satisfaction is under the influence of a number of factors. These factors are; nature of the job, salary, advancement opportunities, management, workgroups, working conditions and demographic variables.

The aim of this research is to examine the effect of demographic characteristics of social studies teachers working in the city of Aksaray on job satisfaction. This study is limited to the data obtained from 200 social studies teachers and the resources reached in the 2019-2020 academic year.

Methodology : In this study, descriptive survey model was used. In the descriptive survey model, the characteristics of a certain situation or phenomenon are described in line with the views of large masses. The study group of the research consists of 200 social studies teachers working in Aksaray. The 14-item Job Satisfaction Scale developed by Hackman & Oldman (1975) was used to measure the job satisfaction levels of the participants. This Job Satisfaction Scale was adapted into Turkish by Silah (2002). The scale also includes questions aimed at determining the demographic characteristics of the participants. In the scale arranged in a 5-point likert format; the most positive statement was coded as "5" and the most negative

statement as "1". The Cronbach Alpha reliability coefficient of the 14-item scale was found to be 0.92. The data obtained in the research were analyzed using the SPSS 22 package program.

According to the result of Kolmogorov-Smirnov test; since the data showed a normal distribution, the data obtained from the participants were analyzed according to the normal distribution tests. In paired group comparisons (Gender etc.), t-test analysis was applied for independent groups. One-way analysis of variance (ANOVA) was used for comparisons of three or more groups (Age groups, etc.). Tukey's test, one of the Post Hoc tests of multiple comparison analysis, was used to determine the source of the differences found to be significant in the ANOVA result.

Results : Men's job satisfaction levels are higher than women's. Participants between the ages of 41-45 are the highest job satisfaction levels. Participants between the ages of 26-30 are the lowest job satisfaction levels. The job satisfaction levels of the married participants are higher than the single and divorced participants.

The job satisfaction levels of the participants who worked between 16-20 years were found to be higher than the other participants. The job satisfaction levels of the participants working in secondary school were found to be higher than the participants working in imam hatip secondary school. The job satisfaction levels of the participants whose spouses are working were found to be higher than the participants whose spouses are not working. The job satisfaction levels of the participants who were appointed within the first year were found to be higher than the other participants.

The job satisfaction levels of the participants working in their hometown were found to be higher than the participants not working in their hometown. The job satisfaction levels of the participants with a master's degree were found to be higher than the other participants. The arithmetic mean of job satisfaction levels of social studies teachers working in secondary schools in Aksaray province was found to be high. The items with the lowest values among the participants' job satisfaction average scores are respectively; "My salary satisfies me." and "I am satisfied with the salary I receive for my contribution to my job." is in the form. This result is, shows that the teachers participating in the research are relatively dissatisfied with the salaries they receive. The item with the highest value among the participants' average job satisfaction scores is; "I am satisfied with the chance to help other people in my job." is in the form. The average scores of the participants for all 14 items in the Job Satisfaction Scale were found to be above 3. According to this result, it can be stated that there is no absolute dissatisfaction among teachers. Increasing the wages of teachers can have a positive effect on increasing the level of job satisfaction. The effect of teachers' individual differences (personality, self-efficacy, career expectations, etc.) on job satisfaction can be investigated. Conducting studies on job satisfaction with teachers working in other branches other than social studies can provide more data on the subject.

Keywords:Social Studies, Social Studies Teacher, Job Satisfaction

1.Giriş

İş tatmini, çalışanların işlerinden duydukları hoşnutluktur. İş tatmini, gerçekleştirilen işin özellikleriyle çalışanların beklentileri birbirine uyduğu zaman gerçekleşen ve çalışanın işinden hoşnutluk duymasını belirleyen bir olgudur (Akıncı, 2002). İş tatmini; tanınma, gelir, terfi ve yerine getirme hissine yol açan diğer hedeflerin başarılmasına yol açan anahtar bir unsurdur (Kaliski, 2007).

Genellikle motivasyonla bağlantılı olan iş tatmi kişisel başarı hissi ile ilişkilendirilebilir (Mullins, 2005). Hoppock (1935) iş tatminini, bir kişinin işinden memnun olduğunu söylemesine neden olan psikolojik, fizyolojik ve çevresel koşulların herhangi bir kombinasyonu olarak tanımlamıştır. Memnuniyet duygusuna sebep olan bir dizi faktörü bünyesinde barındıran iş tatmini, birçok dış faktörün etkisi altında olmasına rağmen çalışanın nasıl hissettiği ile ilgili olan içsel bir durumdur (Aziri, 2008).

İş tatmini kişilerin değer yargılarına göre farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Yükselme imkânları bir kişi için en önemli doyum sağlama kaynağı iken, bir başkası için ücret ön planda olabilir (Örücü vd., 2006). Deniz'e (2005) göre bireysel bakımdan iş tatmini, içsel (başarma duygusu gibi çalışma esnasında hissedilen doyum) ve dışsal doyum (ücret, ekonomik ödüller gibi çalışmanın sonucunda elde edilen doyum) olarak iki grupta incelenir. İş tatmini, bir çalışanın özellikle içsel motivasyon açısından, işinden kazandığı ödüllerden memnun olmasıdır (Statt, 2004). İş tatmini terimi, insanların çalışmaları hakkında sahip oldukları tutum ve duyguları ifade eder. İşe karşı olumlu tutumlar iş tatminini, işe karşı olumsuz tutumlar ise iş tatminsizliğini göstermektedir (Armstrong, 2006).

Yöneticilerin çalışanlara karşı adil davranmaları, çalışanın gruba olan aidiyet hissinde, dolayısıyla da iş tatmini düzeyinin yükselmesinde etkilidir (Bies, 2005). Kötü muamelelerin yaşandığı kurumlarda, çalışanın örgüt içindeki sosyal aidiyet duygusu azalmakta ve bu durum da olumsuz iş tutumlarına yol açmaktadır (Tyler, 1999).

Eğitim seviyesi, toplumun gelişmişlik düzeyinin yükseltilmesi için en önemli koşullardandır. Toplumun eğitim seviyesi yükseldikçe, gelişme seviyesi de yükselecektir. Eğitim ve öğretimde temel unsur öğretmenlerdir. Eğitimin kalitesi, öğretmenlerin nitelikleri ile doğrudan ilişkilidir. Öğretmenlerin iyi bir şekilde yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Öğrencileri anlayan ve öğrencilerine değer veren, mesleki bilgi açısından da iyi yetişmiş, kendini çağın gereklerine göre yenilemeye çalışan öğretmen, iyi nesillerin yetişmesinde önemli bir role sahip olacaktır (Hesapçioğlu, 1988).

Ülkenin ihtiyacı olan insan gücünü yetiştirme sorumluluğunu üstlenen öğretmenlerin huzurlu ve verimli çalışabilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ancak günümüzün ekonomik şartları öğretmenleri mesleklerinden ayrılmaya veya ek işler yapmaya zorlamaktadır. Bu durum eğitimde genel kalitenin düşmesine sebep olmaktadır. Öğretmenlerin tatmin ve stres kaynakları belirlendiğinde daha verimli olmaları için gereken tedbirlerin alınması daha kolay olacaktır (Özdayı, 1990).

Öğretmenlerin eğitim hizmetlerini nitelikli bir şekilde yerine getirilebilmeleri için iş tatmini düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmalıdır.

Öğretmenlerin performansını etkileyen iç faktörler; eğitim, motivasyon, iş tatmini, bağlılık ve iş ahlâkıdır. Dış etkenler ise; gelir düzeyi, çalışma ortamı, iş arkadaşları arasındaki ilişki, liderlik ve örgüt kültürüdür (Robbins & Timothy, 2009). Güçlü iş tatmini, çalışanın performansını artırmaktadır (Bies, (2005). Gerçek iş tatmini, “sosyal ilişkiler ve saygınlık” ile ilgilidir (Sylvia & Hutchinson, 1985).

Öğretmenlerin beceri ve yetenekleri iş tatmin düzeyini etkileyen önemli bir etkidir. Görev yapılan okulun yapısı, iş tatmininde öğretmenlerin beceri ve yeteneklerine göre daha az etkilidir. Başarı değişkeni ile iş tatmini düzeyi arasında olumlu bir ilişki vardır (Chapman & Lowther, 1982).

Öğretmenlerde, özerklik ve kendini gerçekleştirme değişkenlerinin düzeyi arttıkça iş tatmini düzeyleri de artmaktadır. Öğretmenlerin kendilerini içerisinde buldukları eğitim örgütünün bir parçası, bir üyesi görme durumları ile iş tatmin düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir (Avi-Itzhak, 1988). Öğretmen teşvikleri, öğretmenlerin iş tatmin düzeylerini etkiler (Chapman, Snyder & Burchfield,1993)

İngiltere’de yapılan çalışmaya göre, öğretmenlerin mesleki performanslardan dolayı iş tatmin düzeyleri yüksek, öğretim kaynaklarından dolayı ise iş tatmin düzeyleri düşüktür. Ayrıca stres ve iş tatmini arasında negatif korelasyon bulunmuştur. Mesleki stres yükseldikçe iş tatmin düzeyinin düştüğü tespit edilmiştir. Yaş bakımından, 35-45 yaş arasındaki öğretmenlerin iş tatmin düzeyleri düşüktür(Chaplain, 1995).

İngiltere’deki yapılan bir başka araştırmaya göre, üst düzey kadın öğretim elemanlarının üst düzey erkek akademisyenlere göre mesleklerinden daha memnun oldukları görülmüştür (Oshagbemi, 2000).

Londra’daki altı ortaokulda görev yapan toplam 166 öğretmen ile yapılan çalışmaya göre; yaşı ilerleyen öğretmenlerin iş tatmin düzeyinin genç öğretmenlerden daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Birleşik Krallık’taki öğretmenlerin gelişmişlik düzeyi yüksek olan Avrupa ülkelerindeki öğretmenlere göre daha düşük psikolojik ve fiziksel refah düzeyine sahip oldukları,

daha kötü koşullar altında çalıştıkları ve bu durumlara yönelik olarak Avrupalı diğer öğretmenlere göre daha farklı başa çıkma stratejilerini kullandıkları da ifade edilmiştir (Griva & Joekes, 2003).

Norveç'te yapılan çalışmaya göre, bir eğitim kurumunun iklimi, iş tatmini ve duygusal bağlılığın gelişimi üzerinde etkilidir. Ayrıca özel sektörde çalışan öğretmenlerin kamuda çalışan öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde iş tatmini ve örgütsel bağlılık yaşadığı tespit edilmiştir. Öğretmenler arasında olumlu bir iklim havasını ve paylaşımı geliştirmeye odaklanmanın, okula olan duygusal bağlılığın gelişmesine ve çalışılan okulla özdeşleşmeye katkıda bulunacağı da ifade edilmiştir (Dramstad, 2004).

Toplumların her alanda gelişmişlik düzeyinin artabilmesi için toplumun ortak değer ve kültür öğelerinin gençlere aktarılması ve toplumların geleceği açısından bu değerlere sahip çıkmasının önemini gençlere kavratma görevini üstlenen derslerden bir tanesi de sosyal bilgiler dersi (Akhan, 2011). Öğrencilerin, içinde buldukları toplumun özelliklerini algılamasında, yaşanmış ya da yaşanacak kültürel veya toplumsal olayları anlamasında ve topluma uyum sağlamasında, bir vatandaş olarak gelişiminde sosyal bilgiler öğretmenlerinin oldukça etkili olduğu söylenebilir (Sömen & Bilgili, 2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çalışma ortamlarında başarılı olmalarında en önemli etkenlerden biri iş tatmin düzeyleridir (Yazıcı & Avcı, 2011). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çalışma ortamlarındaki memnuniyetleri ya da iş tatmin düzeyleri verimli bir sosyal bilgiler dersi öğretimi açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Aksaray ilindeki sosyal bilgiler öğretmenlerinin demografik özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkisini incelemektir.

Problem Cümlesi

Aksaray ilinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerini belirleyen faktörler ve bu faktörlere etki eden değişkenler nelerdir?

Alt Problemler

1. Katılımcıların cinsiyetlerine göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Katılımcıların yaşlarına göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Katılımcıların unvanlarına göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Katılımcıların medeni durumlarına göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Katılımcıların yıl olarak çalışma sürelerine göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Katılımcıların çalıştıkları okul türlerine göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?

7. Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
8. Katılımcıların atanmak için bekledikleri yıla göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
9. Katılımcıların memleketlerinde çalışıp çalışmama durumlarına göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
10. Katılımcıların eğitim durumlarına göre iş tatminleri anlamlı farklılık göstermekte midir?

Sınırlılıklar

1. Araştırma, çalışma grubu ile sınırlıdır.
2. Araştırma, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında elde edilen verilerle sınırlıdır.
3. Araştırma, ulaşılan kaynaklarla sınırlıdır.

2.Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren ve örneklem, değişkenler, veri toplama araçları ve yapılan analizler hakkında bilgi bulunmaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modelinde geniş kitlelerin görüşleri doğrultusunda belli bir durumun ya da olgunun özellikleri tasvir edilir. Ayrıca betimsel taramayla irdelenen konuyu detaylıca ele almak ve katılımcıların görüşlerinin özellikle neden kaynaklandığına odaklanmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2019; Karasar, 2007).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini Aksaray ilinde görev yapan 224 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma evreninin nispeten küçük olması nedeniyle evrende yer alan sosyal bilgiler öğretmenlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan iş tatmini ölçeği, katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmeler ve katılımcılara İnternet üzerinden ölçek uygulanması vasıtasıyla evrendeki 200 sosyal bilgiler öğretmenine ulaştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini de bu 200 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Bu yönüyle

araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme türlerinden amaçsal ve uygun örneklem kullanılmıştır. Amaçsal örneklem, belirli ölçütleri karşılayan veya belirli özellikler gösteren bir ya da daha çok özel duruma yönelik yapılacak araştırmalar için tercih edilir (Büyüköztürk vd., 2008).

Tablo 1.Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Özellik	N	% (Yüzde)
Cinsiyet	Kadın	91	45.5
	Erkek	109	54.5
	Toplam	200	100.0
Medeni durum	Bekâr	77	38.5
	Evli	118	59.0
	Boşanmış	5	2.5
	Toplam	200	100.0
Yaş	25'ten az	10	5.0
	26-30	43	21.5
	31-35	78	39.0
	36-40	34	17.0
	41-45	21	10.5
	46 ve üstü	14	7.0
	Toplam	200	100,0
Eğitim Durumu	Lisans	169	84.5
	Yüksek lisans	30	15.0
	Doktora	1	.5
	Toplam	200	100.0
Unvan	İdareci	18	9.0
	Öğretmen	182	91.0
	Toplam	200	100,0
Çalışma Süresi	5 yıldan az	67	34.5
	6-10	71	35.5
	11-15	19	8.5
	16-20	19	9.0
	21-30	24	11.0
	31 ve üstü	3	1.5
	Toplam	200	100,0
Okul Türü	Ortaokul	175	87.5

	İmam hatip	25	12.5
	Toplam	200	100.0
Eşin Çalışma Durumu	Evet	89	44,5
	Hayır	43	21.5
	Evli Değilim	68	34.0
	Toplam	200	100.0
Memleket	Evet	83	41.5
	Hayır	117	58.5
	Toplam	200	100,0
Atanma Yılı	1 yıl	99	49.5
	2-3 yıl	55	27.5
	4 ve üstü	46	23.0
	Toplam	200	100,0

Tablo 1'deki bulgulara göre; katılımcıların % 45,5'i (91 kişi) kadın, % 54,5'i (109 kişi) ise erkektir. Katılımcıların % 38,5'i (77 kişi) bekâr, % 59'u (118 kişi) evli, geriye kalan % 2,5'i (5 kişi) ise boşanmıştır. Katılımcıların % 5'i (10 kişi) 25 yaşın altında, % 21,5'i (43 kişi) 26-30, % 39'u (78 kişi) 31-35, % 17'si (34 kişi) 36-40, %10,5'i (21 kişi) 41-45 ve geriye kalan % 7'si ise (14 kişi) 46 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların % 84,5'i (169 kişi) lisans, % 15'i (30 kişi) yüksek lisans ve % 0,5'i (1 kişi) ise doktora eğitim düzeyindedir. Araştırmaya katılan katılımcıların % 9'u (18 kişi) idareci ve % 91'i (182 kişi) ise öğretmen unvanına sahiptir.

Katılımcıların, % 34,5'i (67 kişi) 5 yıldan az, %35,5'i (71 kişi) 6-10, %8,5'i (19 kişi) 11-15, yine %9'u (19 kişi) 16-20, % 11'i (24 kişi) 21-30 arası ve geriye kalan %1,5'i (3 kişi) ise 31 ve üstü çalışma süresine sahiptir. Okul türü bakımından ise katılımcıların % 86,5'i (173 kişi) ortaokulda, % 13,5'i (27 kişi) imam hatip ortaokulunda görev yapmaktadır. Katılımcıların % 44,5'inin (89 kişi) eşi çalışırken, % 41,5'i (83 kişi) kendi memleketinde görev yapmaktadır. Son olarak katılımcıların % 49,5'i (99 kişi) 1 yıl, %27,5'i (55 kişi) 2-3 yıl ve geriye kalan % 23'ü ise (46 kişi) 4 ve üstü atanma yılına sahiptir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Katılımcıların iş tatmin düzeylerini ölçmek amacıyla Hackman & Oldman (1975) tarafından geliştirilen 14 maddelik iş tatmin ölçeği kullanılmıştır. Bu iş tatmini ölçeği Silah (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte katılımcılara yönelik demografik sorular da yer almaktadır. Ölçek 5'li likert formatında olup en olumlu ifade 5, en olumsuz ifade ise 1 olarak kodlanmıştır.

14 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte yer alan maddelerin toplam madde korelasyonlarının eşik değeri olan (Gürbüz & Şahin, 2018) 0,2'den yüksek olduğu tespit edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 22 paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna göre verilerin normal dağılım gösterdikleri görülmüş ve bu bağlamda katılımcılardan elde edilen veriler normal dağılım testlerine göre analiz edilmiştir. İkili grup karşılaştırmalarında, bağımsız gruplar için t- testi analizi uygulanmıştır. Üç veya daha fazla grup karşılaştırmaları için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA sonucunda anlamlı bulunan farklılıkların kaynağını belirlemek üzere çoklu karşılaştırma analizi, Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmanın alt problemlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada yer alan iş tatmin ölçeğindeki maddelere yönelik katılımcıların ortalama ve standart sapma puanları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İş Tatmini Ölçeğindeki Maddelere Yönelik İstatistiksel Puanlar

Maddeler	N	\bar{X}	SS
1. Şu an çalıştığım iş beni tatmin ediyor.	200	3.58	1.249
2. Aldığım maaş beni tatmin ediyor.	200	2.95	1.241
3. İşimi yaparken edindiğim kişisel gelişim beni tatmin ediyor.	200	3.49	1.199
4. İş yerinde gördüğüm ve çalıştığım insanlardan memnunum.	200	3.69	1.105
5. İş yerinde gördüğüm saygı ve adil davranışlar beni memnun ediyor.	200	3.69	1.163
6. İşimi yaparken zamana harcamaya değer başarılar elde edeceğimi düşünüyorum.	200	3.68	1.164
7. İş yerinde farklı insanlar tanıma şansını elde ediyorum.	200	3.76	1.113
8. Üstlerimden gördüğüm destek ve yönlendirmelerden memnunum.	200	3.45	1.239
9. İşime gösterdiğim katkı karşılığında aldığım maaştan memnunum.	200	3.01	1.292
10. İşimde bağımsız olarak düşünebilir ve hareket edebilirim.	200	3.39	1.190
11. Çalıştığım kurumun geleceğim açısından güvenli bir yer olduğunu düşünüyorum.	200	3.52	1.116
12. İşimde başka insanlara yardım etme şansını beni tatmin eder.	200	4.09	1.067
13. İşimdeki zorluk derecesi beni tatmin ediyor.	200	3.66	1.010
14. İşimde bana gösterilen amirlik seviyesinden memnunum.	200	3.39	1.206
İş Tatmini Ortalama	200	3.52	0.798

Tablo 2'ye göre, ortalama puanlardan 5'e yakın değerler katılımcıların ölçek maddelerine yönelik düşüncelerinin olumlu olduğunu, 1'e yakın değerler ise katılımcıların ölçek maddelerine yönelik

düşüncelerinin olumsuz olduğunu ifade etmektedir. Buna göre katılımcıların en fazla olumsuz düşünceye sahip oldukları maddeler; “*Aldığım maaş beni tatmin ediyor.*” ($\bar{X} = 2,95$) ile “*İşime gösterdiğim katkı karşılığında aldığım maaştan memnunum.*” ($\bar{X} = 3,01$) şeklindedir. Bu bulgu, araştırmaya katılan öğretmenlerin aldıkları maaştan nispeten memnun olmadıklarına işaret etmektedir. Katılımcıların en yüksek puan ortalaması ise “*İşimde başka insanlara yardım etme şansı beni tatmin eder.*” ($\bar{X} = 4,09$) maddesine aittir. Öğretmenlerin meslekleri gereği diğer insanlara yardım etmelerinden oldukça tatminkâr oldukları ifade edilebilir. Katılımcıların 14 maddenin tamamına yönelik ortalama puanları 3’ün üzerindedir ($\bar{X} = 3,52$) ve bu durum katılımcıların ölçek maddelerine nispeten olumlu yönde cevap verdiklerini göstermektedir.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların cinsiyetlerine göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Cinsiyet	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	,364	200	,188

Tablo 3’e göre veriler normal dağılım göstermektedir ($p > 0.05$).

Katılımcıların iş tatmin düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar arası t-testi yapılmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetleri ile İş Tatminlerine İlişkin Bağımsız Gruplar Arası t-testi Analizi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	Standart Sapma	t	df	P
İş Tatmini	Erkek	109	3.54	,94	-2,06	198	,040
	Kadın	91	3.24	1,14			

Tablo 4’e göre, katılımcıların cinsiyetleri ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t = -2,06$, $p = 0.040 < 0,1$). Erkeklerin iş tatmini düzeylerinin ($\bar{X} = 3,54$) kadınlara göre ($\bar{X} = 3,24$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İş tatmini ve cinsiyete göre yapılan analiz sonuçlarında erkek öğretmenlerin lehine anlamlı bir fark olduğu söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların yaşlarına göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Yaş	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	,242	200	,317

Tablo 5'e göre, katılımcıların yaşlarına ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analizi verilerinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$). Katılımcıların iş tatmini düzeylerinin yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Katılımcı sayısının, bağımsız değişkenin alt grupları arasında eşit olmaması nedeniyle ANOVA testinden önce ANOVA testi için önkoşul olan varyansın homojen olup olmadığı durumu (homogeneity of variance) Levene testi yapılmıştır. Levene testi sonucunun tüm boyutlar için istatistiksel olarak anlamlı olmaması ($p>0.05$) nedeniyle gruplar içerisinde varyansın homojen olduğu sonucuna ulaşılarak ANOVA testine geçilmiştir.

Tablo6. Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	Yaş Grubu	N	\bar{X}	Standart Sapma
Yaş ve İş Tatmini	25'ten Az	10	3,35	1,14
	26-30	43	3,05	0,96
	31-35	78	3,20	1,06
	36-40	34	3,76	0,85
	41-45	21	3,18	0,96
	46 Üstü	14	3,65	0,95

Tablo 6'ya göre, katılımcılar içerisinde 31-35 yaş aralığında 78 kişi, 36-30 yaş aralığında 43 kişi, 36-40 yaş aralığında 34 kişi, 41-45 yaş aralığında 21 kişi, 46 yaş ve üzeri olanlar 14 kişi, 25 yaşından daha genç olanlar 10 kişi olarak görülmektedir. En fazla katılım sağlayanlar 31-35 yaş aralığında bulunan öğretmenlerdir.

Tablo 7. Katılımcıların Yaşları ile İş Tatminlerine İlişkin ANOVA Testi Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Fark Tukey
Yaş ve İş Tatmini	Gruplar Arası	26,635	5	5,327	5,385	0,00	41-45 –
	Grup İçi	191,910	194	0,989			26-30
	Toplam	218,545	199				

Tablo 7'ye göre iş tatmini açısından katılımcıların yaşları ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F=5,38$, $p=0.000 < 0,1$). 41-45 yaş arasındakilerin ($\bar{X}=3,18$) iş tatmini oranı en yüksek iken, 26-30 yaş arasındakilerin iş tatmini oranı en düşük ($\bar{X}=3,05$) oldukları görülmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır ve farklılığın yönünün 41-45 yaş aralığından 26-30 yaş aralığına doğru olduğu görülmektedir.

3.3.Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların unvanları ve iş tatminlerine göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 8. Katılımcıların Unvanlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Unvan	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	,506	200	,286

Tablo 8'e göre, katılımcıların unvanlarına ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarında bulunan veriler normal dağılım göstermektedir ($p>0.05$). Katılımcıların iş tatmin düzeylerinin unvana göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar arası t testi (Independent samples t-test) kullanılmıştır.

Tablo 9. Katılımcıların Unvanları ile İş Tatminlerine İlişkin Bağımsız Gruplar Arası t-testi Analizi Sonuçları

Boyutlar	Unvan	N	\bar{X}	Standart Sapma	t	df	p
İş Tatmini	İdareci	17	3.50	0,85	0,57	198	0,56
	Öğretmen	183	3.39	1,08			

Tablo 9'a bakıldığında, katılımcıların unvanları ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($t=0,57$, $p=0.56 >0,1$).

3.4.Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların medeni durumları ve iş tatminlerine göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 10. Katılımcıların Medeni Durumlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Medeni Durum	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	0,366	200	0,435

Tablo 10'a göre, katılımcıların medeni durumlarına ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçları normal dağılım göstermektedir ($p>0.05$). Katılımcıların iş tatmin düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla ikiden fazla grup karşılaştırmaları olduğu için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların Medeni Durumlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	Medeni Durum	N	\bar{X}	Standart Sapma
Medeni Durum ve İş	Bekâr	77	3,20	0,13
	Evli	118	3,54	0,08

Tatmini	Boşanmış	5	3,38	0,43
---------	----------	---	------	------

Tablo 11'e göre, katılımcılardan yarısından fazlasının (118 kişi), evli üçte birinden fazlasının (77 kişi) bekâr, 5 kişinin de boşanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Katılımcıların Medeni Durumları ile İş Tatminlerine İlişkin ANOVA Testi Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Fark Tukey
Medeni Durum ve İş Tatmini	Gruplar Arası	5,380	2	2,690	2,486	0,086	Evli-bekar
	Grup İçi	213,165	197	1,082			
	Toplam	218,545	199				

Tablo 12'ye göre iş tatmini açısından katılımcıların medeni durumları ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=2,486$, $p=0.0 < 0,1$). Evli olanların ($\bar{X}=3,5448$) bekâr olanlara göre ($\bar{X}=3,2052$) iş tatmin düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır. Farklılığın yönünün evli sosyal bilgiler öğretmenlerinden bekâr sosyal bilgiler öğretmenlerine doğru olduğu görülmektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların yıl olarak çalışma süreleri ve iş tatminlerine göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına bakıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 13. Katılımcıların Yıl Olarak Çalışma Sürelerine İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov			
Yıl olarak Çalışma Süresi	Statistic	df	Sig.
	0,281	200	0,520

Tablo 13'e göre, katılımcıların yıl olarak çalışma sürelerine ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçları normal dağılım göstermektedir ($p>0.05$).

Tablo 14. Katılımcıların Yıl Olarak Çalışma Sürelerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	Çalışma Süresi	N	\bar{X}	Standart Sapma
Yıl Olarak Çalışma Süreleri ve İş Tatmini	5 Yıldan Az	67	3,28	0,12
	6-10 Yıl	71	3,16	0,1
	11-15 Yıl	19	3,52	0,24
	16-20 Yıl	19	3,97	0,23
	21-30 Yıl	24	3,94	0,19

Tablo 14'e bakıldığında, 6-10 yıl arası hizmet süresi olanlar %35,5 (71 kişi), 5 yıldan daha az çalışmış olanlar %33,5, 11-15 yıl arası hizmet süresi olanlar %9,5 (19 kişi), 16-20 yıl arası hizmet süresi olanlar %9,5 (19 kişi) ve 21-30 yıl arası hizmet süresi olanlar %12 (24 kişi) şeklinde görülmektedir. 10 yıl ve daha az süre çalışmış olan öğretmenlerin sayısının katılımcıların yarısından fazla (%69) olduğu görülmektedir.

Tablo 15. Katılımcıların Yıl Olarak Çalışma Süreleri ile İş Tatminlerine İlişkin ANOVA Testi Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Fark Tukey
Yıl Olarak Çalışma Süreleri ve İş Tatmini	Gruplar Arası	18,639	4	4,660	4,545	0,002	16-20 yıl - 6-10 yıl
	Grup İçi	199,907	195	1,025			
	Toplam	218,545	199				

Tablo 15'e bakıldığında katılımcıların yıl olarak çalışma süreleri ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir ($F=4,54$, $p=0.002 < 0,1$). Yıl olarak çalışma süresi ile iş tatminine ilişkin analiz sonuçlarına bakıldığında en yüksek ortalama puan 16-20 yıl aralığında çalışan sosyal bilgiler öğretmenlerinde ($\bar{X}=3,97$) görülürken en düşük ortalama puan ise 6-10 yıl aralığında çalışan sosyal bilgiler öğretmenlerinde ($\bar{X}=3,16$) görülmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır ve farklılığın yönünün 16-20 yıl çalışma süresinden 6-10 yıl çalışma süresine doğru olduğu görülmektedir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların çalıştıkları okul türleri ve iş tatminlerine göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 16. Katılımcıların Çalıştıkları Okul Türlerine İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Okul Türü	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	,552	200	,258

Katılımcıların çalıştıkları okul türlerine ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarına bakıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$). Bu yüzden katılımcıların iş tatmin düzeylerinin çalışılan okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar arası t-testi (Independent samples t-test) yapılmıştır.

Tablo 17. Katılımcıların Çalıştıkları Okul Türleri ile İş Tatminlerine İlişkin Bağımsız Gruplar Arası t-testi Analizi Sonuçları

Boyutlar	Okul türü	N	\bar{X}	Standart Sapma	t	df	p
İş Tatmini	İmam Hatip	25	2,61	0,20	4,13	198	0,00

Ortaokul	175	3.52	0,75
----------	-----	------	------

Katılımcıların; görev yapılan okul türü ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t=4,13$, $p=0.0 < 0,1$). Ortaokulda çalışan öğretmenlerin ($\bar{X}=3,5236$) imam hatip ortaokullarında çalışanlara göre ($\bar{X}=2,6126$) işlerinde daha tatmin oldukları görülmektedir.

3.7.Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 18. Katılımcıların Eşlerinin Çalışma Durumlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Öğretmen Eşlerinin Çalışma Durumu	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	,369	200	,369

Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına ilişkin olarak yapılan Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarının normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$). Bu yüzden katılımcıların iş tatmin düzeylerinin eşlerin çalışma durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar arası t testi (Independent samples t-test) kullanılmıştır.

Tablo 19. Katılımcıların Eşlerinin Çalışma Durumları ile İş Tatminlerine İlişkin Bağımsız Gruplar Arası t-testi Analizi Sonuçları

Boyutlar	Eşin Çalışma Durumu	N	\bar{X}	Standart Sapma	t	df	p
İş Tatmini	Evet	89	3,57	0,10	2,06	198	0,04
	Hayır	111	3,25	0,15			

Katılımcıların eşlerinin çalışma durumu ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F=2,810$, $p=0.041 < 0,1$). Eşi çalışan sosyal bilgiler öğretmenlerinin tatmin düzeylerinin ($\bar{X}=3,5774$) eşi çalışmayan sosyal bilgiler öğretmenlerine göre ($\bar{X}=3,2754$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.8.Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların atanmak için bekledikleri yıla göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 20. Katılımcıların Atanmak İçin Bekledikleri Süreye İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Atanmak İçin Beklenen Yıl	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	0,313	200	0,386

Tablo 20'ye göre katılımcıların atanmak için bekledikleri süreye ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarının normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$). Katılımcıların iş tatmin düzeylerinin atanmak için beklenen yıla göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo21. Katılımcıların Atanmak İçin Bekledikleri Yıllara İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	Beklenen Yıl	N	\bar{X}	Standart Sapma
Atanmak İçin Beklenen Yıl ve İş Tatmini	1 Yıl	99	3,45	0,10
	1-3	55	3,21	0,15
	4 Yıl ve Üstü	46	3,31	0,14

Tablo 21'e göre, katılımcıların yaklaşık yarısı (99 kişi) atanmak için 1 yıl beklemiştir. Katılımcıların dörtte birinden fazlası (55 kişi) atanmak için 1-3 yıl beklemiş, dörtte birine yakın sayıda kişi 4 yıl ve daha fazla süre beklemiştir.

Tablo 22. Katılımcıların Atanmak İçin Bekledikleri Yıl ile İş Tatminlerine İlişkin ANOVA Testi Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Fark Tukey
	Atanmak İçin Beklenen Yıl ve İş Tatmini	Gruplar Arası	0,559	2	0,280	0,253	0,077
Grup İçi		217,986	197	1,107			
Toplam		218,545	199				

Tablo 22'ye bakıldığında, katılımcıların atanmak için bekledikleri yıl ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F=0,253$, $p=0.077 < 0,1$). Bir yıl içinde atananların ($\bar{X}=3,4514$) işlerindeki tatmin düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için yapılan Tukey testi sonucunda, farklılığın yönünün 1 yıl bekleme süresi ile atanan sosyal bilgiler öğretmenlerinden 1-3 yıl aralığında atanmak için bekleyen sosyal bilgiler öğretmenlerine doğru olduğu görülmektedir.

3.9.Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların memleketlerinde çalışıp çalışmama durumlarına göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 23. Katılımcıların Kendi Memleketlerinde Çalışıp Çalışmama Durumlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov	
--------------------	--

Öğretmenlerin Memleketlerinde Çalışıp Çalışmama Durumları	Statistic	df	Sig.
	0,385	200	0,322

Tablo 23'e göre, katılımcıların memleketlerinde çalışıp çalışmama durumlarına ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarında bulunan verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$). Bu yüzden katılımcıların iş tatmin düzeylerinin memleketlerinde çalışıp çalışmama durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar arası t testi (Independent samples t-test) kullanılmıştır.

Tablo 24. Katılımcıların Kendi Memleketlerinde Çalışıp Çalışmama Durumları ile İş Tatminlerine İlişkin Bağımsız Gruplar Arası t-testi Sonuçları

Boyutlar	Memlekette Çalışıp Çalışmama Durumu	N	\bar{X}	Standart Sapma	t	df	p
İş Tatmini	Evet	83	3,98	0,11	0,91	198	0,06
	Hayır	117	3,35	0,09			

Katılımcıların kendi memleketlerinde çalışma durumları ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F=0,091$, $p=0.070 < 0,1$). Kendi memleketinde çalışanların işlerindeki tatmin düzeyleri ($\bar{X}=3,9898$) memleketinde çalışmayanlara göre ($\bar{X}=3,3530$) daha yüksek bulunmuştur.

3.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcıların eğitim durumlarına göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmıştır.

Tablo 25. Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Analiz Sonuçları

Eğitim Durumu	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig.
	0,508	200	0,370

Katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarına bakıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir ($p>0.05$). Bu yüzden araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 26. Katılımcıların Eğitim Durumları İlişkin Betimsel Analizler

Boyut	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Standart Sapma
Eğitim Durumu ve İş Tatmini	Lisans	169	3,41	0,83
	Yüksek Lisans	30	3,42	0,16
	Doktora	1	2,71	0,74

Tablo 27. Katılımcıların Eğitim Durumları ile İş Tatminlerine İlişkin ANOVA Testi Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Fark Tukey
Atanmak İçin Beklenen Yıl ve İş Tatmini	Gruplar Arası	0,496	2	0,248	0,224	0,080	Yüksek Lisans - Doktora
	Grup İçi	218,050	197	1,107			
	Toplam	218,545	199				

Tablo 26 ve Tablo 27'ye bakıldığında iş tatmini açısından katılımcıların eğitim durumları ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F=0,224$, $p=0.080 < 0,1$). Yüksek lisans mezunlarının iş tatmin düzeylerinin ($\bar{X}=3,4298$) diğerlerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır. Farklılığın yönünün yüksek lisans mezunu sosyal bilgiler öğretmenlerinden doktora mezunu sosyal bilgiler öğretmenlerine doğru olduğu görülmektedir.

4.Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, Aksaray ili merkez ilçesinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmini düzeylerine etki eden faktörlerin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda; sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmini düzeylerinin; yaş, cinsiyet, çalışma süresi, okul türü, atanmak için beklenen yıl, memleketlerinde görev yapma durumu ve eğitim durumu değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Unvan değişkenine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatminlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Bu kısımda, elde edilen sonuçlar benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmıştır.

Çalışma sonucunda, katılımcıların cinsiyetleri ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Analizler sonucunda erkeklerin iş tatmini düzeyleri kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonucun erkeklerin evin temel geçimini sağladıkları ev içerisindeki sorumluluğun daha çok erkeğe ait olması sebebiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Literatürde; Kaya (2007), Gerekan & Pehlivan (2010), Çavuş & Cumaliyeva (2013), Özyayın & Özdemir (2014), Koca & Özçifçi (2015) ve Meral (2016) tarafından yapılan çalışmalarda da elde edilen sonuçlar bu sonucu desteklemektedir.

Çalışma sonucunda katılımcıların iş tatmini düzeyleri ile yaş değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği tespit edilmiştir. Katılımcılardan 41-45 yaş arasındakilerin iş tatmini oranı en yüksek iken, 26-30 yaş arasındakilerin iş tatmini oranı en düşük oldukları görülmektedir. Deneyimsizlik, uzmanlık alanının oluşmaması, aşırı beklentiler, kariyer beklentilerinin gençlerde daha çok olması,

41-45 yaş arasındaki kişilerin artık tecrübe sahibi olmaları ve bu yaş dönemde yeni bir kariyere atılmanın daha riskli olacağı düşüncesi gibi sebeplerden bu sonucun elde edildiği düşünülmektedir. Literatürde Griva & Joekes (2003), Karkın (2004), Toker (2007), Akkamış (2010), Çavuş & Cumaliyeva (2013), Koruklu, Feyzioğlu, Özenoğlu Kiremit & Aladağ (2013) ve Özaydın & Özdemir (2014) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışma sonucunda, katılımcıların unvanları ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. İdareci olan sosyal bilgiler öğretmenleri hem derslere girmekte hem de idarecilik görevlerini yerine getirmekte, normal öğretmenlere göre okul içinde ve okul dışında daha farklı sorumluluklara sahip oldukları için ailelerine yeterince zaman ayıramamaktadırlar. Ayrıca bu sorumlulukların karşılığında alınan ücretin de tam ek ders alan öğretmenlerle hemen hemen aynı düzeyde olduğu görülmektedir. Bütün bu etkenlere rağmen katılımcıların unvanları ile iş tatmini düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuç; Dağdeviren vd. (2011) ve Kanbur (2020) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların medeni durumları ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Evli olanların iş tatmini düzeyleri, bekâr ve boşanmış olanlardan daha yüksektir. Evli olanların ailesi için bir geçim kaynağı sağlamak zorunda olduklarından bu sonucun elde edildiği düşünülmektedir. Bu sonucu; Çavuş & Cumaliyeva (2013), Koca & Özçifçi (2015), Şeker & Zırhlioğlu (2009), Meral (2016), Mercanlioğlu (2012), Özaydın & Özdemir (2014) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen verilerle desteklenmektedir.

Katılımcıların yıl olarak çalışma süreleri ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. 16-20 yıl arası çalışanların iş tatmini düzeyleri, diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. 16-20 yıl arası çalışanların kazandıkları deneyimler, hayat düzenlerini genellikle sağlamış olmaları ve bu dönemde yeni bir kariyere atılmanın daha riskli olacağı düşüncesinden bu sonuca ulaşıldığı düşünülmektedir. Bu sonucu literatürde Şeker & Zırhlioğlu (2009), Akkamış (2010), Çavuş & Cumaliyeva (2013), Özaydın & Özdemir (2014) ve Koca & Özçifçi (2015) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen veriler desteklemektedir.

Katılımcıların okul türü ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ortaokulda çalışan öğretmenlerin iş tatmini düzeyleri, imam hatipte çalışanlardan daha yüksek bulunmuştur. İmam hatip ortaokulu müfredatının yoğun olmasından ve imam hatip ortaokullarının işleyişinin diğer ortaokullara göre daha farklı olmasından dolayı öğretmenlerin bu okullarda zorlandıkları ve normal ortaokullarda çalışmayı istedikleri için bu sonucun elde edildiği düşünülmektedir. Çalışılan okul türü farkının iş tatminine etkisi bakımından diğer çalışmalara

bakıldığında bu sonucu literatürde Adıgüzel (2010), Çiçek (2018), Koruklu vd. (2013) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen veriler desteklemektedir.

Katılımcılardan eşi çalışanların iş tatmini düzeyleri, eşi çalışmayanlardan daha yüksek bulunmuştur. Eve ikinci bir gelirin gelmesi ve eşin başka bir işle meşgul olarak motive olması ve kendini geliştirmesi gibi sebepler dolayısıyla bu sonucun elde edildiği düşünülmektedir. Bu sonucu; Mert & Bekmezci (2016), Öztürk, Alparslan & Çarıkçı (2018) tarafından yapılan araştırmalardan elde edilen veriler desteklemektedir.

Katılımcıların atanma için beklenen yıl ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bir yıl içinde atananların iş tatmini düzeyleri diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Geç atanan öğretmenlerin atanmayı beklerken hayatlarını devam ettirebilme adına farklı iş alanlarında çalışmaları ve yeni atama sistemiyle birlikte atandıklarında dahi sözleşmeli öğretmen pozisyonunda olmalarından dolayı iş güvencelerinin olmaması sebebiyle bu sonucun elde edildiği düşünülmektedir. Elde edilen bu sonuç, Yılmaz (2015) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen verilerle benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların memleketinde çalışma durumları ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Memleketinde çalışan sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmini düzeyleri, memleketinde çalışmayan sosyal bilgiler öğretmenlerine göre daha yüksek bulunmuştur. İnsanın kendi doğup büyüdüğü şehirde yaşamayı, doğup büyüdüğü şehirdeki toplumsal yapıyı daha iyi bilmesinden dolayı bu sonucun elde edildiği düşünülmektedir. Aile ile aynı şehirde yaşamının olumlu etkisi de bu sonucun bulunmasında etkili olmuş olabilir. Bu sonuç, Meral (2016) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen verilerle desteklenmektedir.

Katılımcıların eğitim durumları ile iş tatmini düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Yüksek lisans mezunlarının iş tatmini düzeyleri diğerlerine oranla daha yüksek bulunmuştur. Yüksek lisans mezunlarının kariyer beklentilerinin daha fazla olması sebebiyle buldukları pozisyon ile yetinmediklerinden bu sonucun elde edildiği düşünülebilir. Bu sonuç; Şeker & Zırhlıoğlu (2009), Adıgüzel (2010), Aksu (2012), Özyayın & Özdemir (2014) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar ile desteklenmektedir.

Katılımcıların iş tatmin düzeyleri incelendiğinde ise Aksaray ilinde ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.1.Öneriler

Katılımcıların iş tatmini düzeylerinin en düşük olduğu konu, ücretle ilgilidir. Öğretmenlerinin aldıkları ücretlerin iyileştirilmesi, iş tatmin düzeylerinin artırılması bakımından yararlı olabilir.

Öğretmenlerin bireysel farklılıklarının (kişilik, öz-yeterlilik, kariyer beklentileri vb.) iş tatminlerini nasıl etkilediği bundan sonraki araştırmalara konu edilerek daha derinlikli çalışmalar yapılabilir.

İş tatminsizliğinin muhtemel sonuçları olan tükenmişlik, meslekten ayrılma, performans düşüklüğü gibi değişkenlerin iş tatmini ile ilişkisi araştırmalara konu edilerek ilgili literatüre katkı sağlanması faydalı olabilir.

Sosyal bilgiler dışındaki branşlarda görev yapan öğretmenlerle de çalışmalar yapılması daha zengin veri kaynağı elde edilmesine yardımcı olabilir.

5. Kaynakça

- Adıgüzel, Z. (2010). *İlköğretim okullarında çalışan fen ve teknoloji öğretmenlerinin iş tatmini*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akhan, N. E. (2011). Sosyal bilgiler öğretim programında sanat ve estetik. R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-II* içinde (ss.112-123). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören iş tatminini etkileyen faktörler: beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 4, 1-25.
- Akkamış, O. (2010). *İlköğretim I. ve II. kademe öğretmenlerinin iş tatmini üzerine bir değerlendirme*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aksu, N. (2012). İş tatmininin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14 (1), 59-79.
- Armstrong, M. (2006). *A handbook of human resource management practice*. London: Kogan Page Publishing.
- Aziri, B. (2008). *Menaxhimi i burimeve njerëzore, satisfaksioni nga puna dhe motivimi i punëtorëve*. Gostivar: Tringa Design.
- Bies, R. J. (2005). 3 Are procedural justice and interactional justice conceptually distinct? In J. Greenberg & J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice* (pp. 85–112). Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (25. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.

- Chaplain, R. P. (1995). Stress and job satisfaction: a study of english primary school teachers, *Educational Psychology*, 15(4), 473–89.
- Chapman, D. W. & Lowther, M. A. (1982). Teachers' satisfaction with teaching. *Journal of Educational Research*, 75(4), 241-247.
- Chapman, D. W., Snyder, C. W. & Burchfield, S. A. (1993). Teacher incentives in the third world. *Teaching and Teacher Education*, 9(3), 301-316.
- Çavuş, Ş. & Cumaliyeva, D. (2013). İş doyumunu ve yaşam doyumunu ilişkisi: Özel güvenlikte çalışanlar üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1–17.
- Çiçek, G. (2018). *Lise öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik ve iş doyumunu düzeyleri üzerine bir çözümleme: Siirt örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Dağdeviren, N., Musaoğlu, Z., Ömürlü, D.K. & Öztora, S. (2011). Akademisyenlerde iş tatminini etkileyen faktörler. *Balkan Medical Journal*, 28(1), 68-74.
- Deniz, M. (2005). Bir tutum çeşidi olarak iş doyumunu. M. Tikici (Ed.), *Örgütsel davranış boyutlarından seçimler* içinde (ss. 293-337), Ankara: Nobel Yayını.
- Dramstad, S. A. (2004). Job satisfaction and organizational commitment among teachers in Norway: a comparative study of selected schools from public and private educational systems. *Andrews University ProQuest Digital Dissertations*, 65(2), 1-301.
- Gerekan, B. & A. Pehlivan. (2010). Kamu iç denetim elemanlarının iş tatmin düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 29-54.
- Greenwood, G. E. & R. S. Soars. (1973). Teacher morale and behavior. *Journal of Educational Psychology*, 64, 105-8.
- Griva, K. & Joeke, K. (2003). UK Teachers under Stress: Can we predict wellness on the basis of characteristics of the teaching job?, *Psychology and Health*, 18(4): 457–71.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri - Felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin.
- Hackman J. & Oldman, G.R. (1975). Development of the job diagnostic survey *journal of applied psychology*, 60 (2), 159-170.
- Hesapçıoğlu, M. (1988). *Öğretim ilke ve yöntemleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Hoppock, R. (1935). *Job Satisfaction*. New York: Harper and Brothers.

- Kaliski, B. S. (2007). *Encyclopedia of business and finance*. Detroit: Thompson Gale.
- Kanbur, O. (2020). *Fizik öğretmenlerinin iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 17. Baskı. Ankara: Nobel.
- Karkın, N. (2004). Kamu ve özel sektör yöneticilerinin liderlik davranışları: Bir literatür analizi denemesi. *Türk İdare Dergisi*, 445, 43-83.
- Kaya, İ. (2007). Otel işletmeleri iş görenlerinin iş tatminini etkileyen faktörler: Geliştirilen bir iş tatmin ölçeği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 355-372.
- Koca, G. & Özçifçi, V. (2015). Job satisfaction: A research on faculty members. *Akademik Bakış Dergisi*, 48, 400-415.
- Koruklu, N., Feyzioğlu, B., Özenoğlu Kiremit, H. & Kaldırım, E. (2013). Öğretmenlerin iş doyumu düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (25), 119-137.
- Meral, Ü. (2016). *Demografik faktörlerin iş tatmini üzerine etkisi: ortaokul öğretmenleri üzerine bir alan araştırması (Gaziantep ili Nizip ilçesi)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Mercanlıoğlu, A. Ç. (2012), Demografik değişkenler bazında iş tatmini boyutlarında oluşan farklılıklar: Okmeydanı eğitim ve araştırma hastanesi personeline yönelik bir araştırma. *Öneri*, 10(37), 121-138.
- Mert, İ. S. & Bekmezci, M. (2016). İki kariyerli aile çalışanlarında iş ve yaşam tatmini. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 46–56.
- Mullins, L. J. (2005). *Management and organizational behavior*. London: FT Pitman.
- Oshagbemi, T. (2000). Gender differences in the job satisfaction of university teachers. *Women in Management Review*, 15(7), 331- 343.
- Örücü, E., Yumuşak, S. & Bozkır, Y. (2006). Kalite yönetimi çerçevesinde bankalarda çalışan personelin iş tatmini ve iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(1), 39-51.
- Özaydın, M. M., & Özdemir, Ö. (2014). Çalışanların bireysel özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkileri: Bir kamu bankası örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 251-281.

- Özdayı, N. (1998). "Liselerde görev yapan öğretmenlerin eğitim ortamlarının iş tatmini ve verimlilik açısından değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10, 237-251.
- Öztürk, M., Alparslan, A. M. & Çarıkçı, İ. H. (2018). Çift kariyerli akademisyenlerin iş yeri ve evdeki iyi oluşları üzerine bir saha araştırması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5, 145–155.
- Robbins, S. P. & Timothy A. J. (2009). *Organizational behavior*. Fourteenth. Pearson Education, New Jersey.
- Silah, M. (2002). Sanayi işletmelerinde önemli ve çağdaş bir gereksinim: süreç danışmanlığı uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 143–168.
- Sömen, T. & Bilgili, A. S. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere sosyal katılım becerisi kazandırma durumları. *Turkish Studies*, 12(33), 403–426.
- Statt, D. (2004). *The routledge dictionary of business management*. Detroit: Routledge Publishing.
- Sylvia, R. D. & T. Hutchinson. (1985). What makes Ms. Johnson teach? A study of teacher motivation. *Human Relations*. 38, 841- 56.
- Şeker, B. D. & Zırhıoğlu, G. (2009). Van emniyet müdürlüğü kadrosunda çalışan polislerin tükenmişlik, iş doyumunu ve yaşam doyumları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 1-26.
- Toker, B. (2007). Demografik değişkenlerin iş tatmini üzerine etkileri: İzmir’de 5 ve 4 yıldızlı otellere yönelik bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (1), 92-107
- Tyler, T. R. (1999). Why people cooperate with organizations: An identitybased perspective. In R. I. Sutton & B. M. Staw (Eds.), *Research in organizational behavior* (Vol. 21, pp. 201–246). Stamford, CT: JAI Press.
- Yazıcı, K. & Avcı, E. (2011). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik durumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 29-37.
- Yılmaz, F. (2015). *Okul dönüşümünün öğretmenlerin iş doyumunu ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Aday, H., & Meydan, A. (2023). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıklarının incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 85-107. doi: 10.38122/ased.1202981

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 11/11/2022

Kabul edildi (Accepted): 19/06/2023

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarihi Çevre Farkındalıklarının İncelenmesi

Hatice ADAY¹Ali MEYDAN²

Özet

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. 2021-2022 eğitim öğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi sosyal bilgiler öğretmenliği bölümüne devam eden 82 öğretmen adayıyla yapılan araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmaya katılım sağlayan öğrenciler kolay uygulanabilir örneklem yöntemine göre seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Soru formu ile elde edilen veriler betimsel veri analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hemen hemen hepsinin tarihi çevre tanımını yapabildikleri ve tarihi çevre tanımına uygun mekânlar gittikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının Nevşehir ilinde gitmiş oldukları mekânları içerisinde en çok müze ziyaretleri yer alırken, yeraltı şehirleri, kiliseler ve kaleler gittikleri diğer tarihi çevreler arasındadır. Öğretmen adaylarından 3 tanesi Nevşehir'deki tarihi çevreleri bilmediğini 4 tanesi debildiğini fakat gitmediğini ifade etmiştir. Sosyal bilgiler öğretim programının tarihi çevre açısından rolünün en çok, tarihi bilgi sağlaması açısından önemli olduğuna değinmişlerdir. Tarihi çevre ziyareti, öğretmen adaylarına tarihi tanıma kazanımı edinmelerini sağlamıştır. Bu doğrultuda geliştirilebilecek öneriler, sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik verilen tarih dersleri kapsamında uygulamalı gezi-gözlem faaliyetleri gerçekleştirilebilir ve lisans öğrencilerinin buldukları şehirlere ilişkin tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, tarihsel mekân, tarihi çevre, farkındalık

Examine of the Historical Environmental Awareness of Social Studies Teacher Candidates

Abstract

In this study, it was aimed to examine the historical environment awareness of pre-service social studies teachers. The research, which was conducted with 82 pre-service teachers attending the social studies teaching department of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University in the 2021-2022 academic year, was conducted in accordance with the case study design from qualitative research methods. The students who participated in the study were selected according to the convenience sampling method. An open-ended question form was used as a data collection tool. The data obtained with the question form were analyzed using descriptive data analysis. According to the findings of the study, it was determined that almost all of the pre-service social studies teachers were able to define the historical environment and visited places suitable for the definition of historical environment. Among the places that pre-service teachers have visited in Nevşehir province, museum visits are the most common,

¹Yüksek Lisans Öğrencisi., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, hatice.aday1@gmail.com

²Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, meydan@nevsehir.edu.tr

while underground cities, churches and castles are among the other historical environments they have visited. 3 of the pre-service teachers stated that they did not know the historical environments in Nevşehir and 4 of them stated that they knew but did not visit. They mentioned that the role of the social studies curriculum in terms of historical environment is most important in terms of providing historical information. The historical environment visit provided pre-service teachers with the acquisition of historical recognition. Suggestions that can be developed in this direction are that applied travel-observation activities can be carried out within the scope of history courses given to prospective social studies teachers and promotional activities can be carried out for the cities where undergraduate students are located.

Keywords:Social studies,historical place,historic environment, awareness

1. GİRİŞ

Sosyal bilgiler dersi ülkelerine faydalı insanlar olarak hayatlarını şekillendiren vatandaşlar yetiştirme amacıyla oluşturulmuştur. Sosyal bilgiler dersi, var olan kültür bağlamında kendini gerçekleştirebilmesi amacıyla farklı disiplinlerden yararlanarak çeşitli kavramları ortak bir anlaşılma üzerinde birleştirerek kendi çerçevesini ve felsefesini oluşturan bir derstir.Sosyal bilgiler dersi sayesinde öğrenciler,edindikleri bilgileri sürekli işleyebilen ve hayatları boyunca karşılaşacakları sorunları yeni bilgiler ışığında çözümlenebilen, olayları çeşitli yönleriyle yorumlarken kendisini de insanlık topluluğunun bir parçası olarak kabul eden küresel düzeyde vatandaşlar yetiştirmeyi hedeflenmektedir.

Sosyal bilgiler, vatandaşlık eğitiminin öğretilmesi için sosyal ve beşeri bilimlerin bütünleşmiş halidir(Barr, Barth, Shermis, 2013, s. 16). “Sosyal bilgiler, toplumsal gerçekle kanıtlanmaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler” (Sönmez, 1997, s. 3). Milli bütünlük algısı gelişmiş, öğretim programınca belirlenmiş becerileri kendi hayatına geçirebilen, sosyal bilim alanlarının ışığında, kendi geleceğini şekillendirebilen insanlar yetiştirme konusunda, kendini ihtiyaçlar karşısında yenilemekte olan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Çatak, 2016, s. 3). Sosyal bilgiler, ortaya çıkışıyla birlikte bir okul programının merkezi noktasını oluşturmuştur (Bektaş, 2019, s. 5). Sosyal bilgiler tanımlamalarının, insanı ilgilendiren tecrübe ve deneyimler sayesinde, bulunduğu zamanı anlayarak istikbalini doğru temellere dayandıran bireylerin kazandırılması noktasında gerekli olan “bilgi, beceri ve değerlerin” edinilmesine hizmet ettikleri görülmektedir (Aslan, 2016, s. 8).

Sosyal bilgiler dersinin içeriği oldukça kapsayıcıdır. Nitekim, dersin içeriğinde farklı bilim dallarına özgü düşünme, bilgiyi işleme, anlamaya yönelik çeşitli becerilerle donatılması bunu

kanıtlar niteliktedir. Sosyal bilgilerin yararlandığı bilim dalları arasında, Tarih, Coğrafya, Antropoloji, Sosyoloji, Ekonomi, Hukuk, Psikoloji, Eğitim, Siyaset Bilimi vb. vardır. Sönmez, sosyal bilgileri “disiplinler arası bir disiplin” olarak ele alarak; sosyal yaşam sistemine giren öğeleri bu alan içerisinde değerlendirmektedir (Sönmez, 1997, s. 4).

Sosyal bilgiler eğitimi temelini oluşturan kavram, beceri, değer, yetkinlik, olgu ve olayların büyük çoğunluğu tarih ile alakalıdır. Tarih, çeşitli devlet kurucularının adını bilmek veya ülkeler arasındaki anlaşma maddeleri ve yıllarını bilmekten ötede; tarihsel olayların olma durumunda etkisi olan bir dizi düşünce ve siyasetperspektiflerinin bütünsel olarak değerlendirilmeye tabii tutulduğu bir süreçtir (Kabapınar, 2019, s.13). Sosyal bilgiler içerisinde yer alan tarih konularının öğretilmesinde ise çeşitli yöntemler kullanılmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretim programı özel amaçlarında belirtilen 10. maddesinde yer alan “Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları” (MEB, 2018, s. 8) ifadesiyle tarihi çevre eğitiminin önemini hatırlatmaktadır. Öğrencilerden çeşitli bulgular aracılığıyla geçmiş bağını kurarak bugün ve yarınlarını tayin etmeleri beklenmektedir. “Tarihi çevre, tarih öncesinden günümüze değin değişik coğrafya ve zaman diliminde yaşamış insan topluluklarının yaratmış olduğu uygarlıkların ürünü olup, bu uygarlıkların yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve kültürel özelliklerini yansıtan yerleşim yerleri ve bu yerleşim yerlerinin kalıntılarıdır.” (Özteke, 2004, s. 12). Tarihi çevre, tarihin herhangi bir zaman diliminde yaşamlarını sürdürmüş medeniyetlerin bulunduğu dönemin özelliklerini yansıtan çeşitli özelliklere sahip korunması gerekli kalıntıların bulunduğu yerler olarak ifade edilmektedir (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005, s. 348).

Tarihi çevrenin öğrencilere kazandırılması için izlenmesi gereken birincil yol eğitimidir (Kırıkçı ve Yılmaz, 2017, s. 76). Geçmiş yaşantıların aktarımında, yorumlanmasında, tarihsel düşünme becerileri kazandırılmasında tarihi çevre öğrencilere yol gösteren kılavuzlardan birisi olmuştur. Sosyal bilgiler dersi içerisinde yer alan tarihi konuların öğretilmesinde tarihsel çevre, etkili ve öğrenciyi odak alan bir şekilde öğretme imkânı sağlayabilir (Demircioğlu ve Demircioğlu, 2015, s. 109). Tarihi çevrenin öğrencilerce deneyimlenmesi okul dışı eğitim kapsamına girmektedir. Okul dışı öğrenme, sınıf ortamı dışarısında gerçekleştirilen tüm eğitim öğretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Okul dışı öğrenmenin gerçekleşmesi, sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kazanım, değer ve becerilerle iç içe geçmiş vaziyettedir. Bu faaliyeti sadece gezi ve gözleme indirgemek doğru olmayacağı gibi sınıf ortamında

gerçekleştirilen öğretimin tamamlanabilmesi açısından ilk kaynaklara yapılan yolculukla birlikte konunun yaşamla olan bağının kurulmasına yönelik yapılan faaliyetleri (Şimşek ve Kaymakçı, 2015, s. 4) kapsadığı unutulmamalıdır.

Öğrencilerin,yetiştikleri toplumda varoluşlarını anlamlandırmak tarihsel alanlar ile mümkün olabilir (Özbaş, 2015, s. 208). Nitekim tarihi mekânlar insanların tarih tezahürlerinin şekillenmesi açısından önemli kavramlardan birisidir. Tarihsel kalıntılar, bulunduğu yerle ilgili bilgiler vermekle beraber aynı zamanda dünya tarihi açısından da kavranması gereken bilgilere işaret etmektedir. Tarihsel bu alanlar kişide duygusal çağrışımlar bıraktığı gibi hiç tanıma ihtimalinin olmadığı insanların yaşamlarını da kanıtlar niteliktedir (Özbaş, 2015, s. 208). Öğrencilerin tarih, sosyoloji, psikoloji, arkeoloji ve coğrafyayı bir bütün olarak ele aldıkları tarihi çevre kavramını konumlandırmaları ve bu bağlamda hayatlarına aktarmaları kendini sürekli taze tutan bir kavram olacaktır.Sosyal bilgiler eğitimi alan öğrenciler, yakın tarihi çevrelerinden hareketle dünyadaki tarihi çevreye ilişkin anlamlar oluşturabileceklerdir. Bu bağlamda tarihi olayların, mevcut coğrafi alanda yapılacak eğitim uygulamaları ile incelenmesi öğrencilere farklı deneyimleri sunmaktadır (Akkuş ve Meydan, 2014, s. 404). Yapılan gezi ve gözlemler neticesinde öğrencilerin tarihi çevreyi benimseyerek çeşitli tahlil ve yorumlamalar yapmaları mümkün olacaktır.

Tarihi çevrenin somut olarak aktarılması, öğrencilerin günlük hayatlarının bir parçası haline gelipbir bütünlük oluşturarak, tarihi deneyimlemesine ve bu deneyimin kalıcı bir unsur haline gelmesine sebep olmaktadır. Oluşturulan bütünlük, tarihsel çevre ile inşa edilen bağ, öğrencilerin ortak tarihe yönelik duygularını pekiştirmek açısından da faydalı olmaktadır. Tarihi çevre eğitiminin amacı, tarihi çevre hakkında farkındalık geliştirerek tarihi koruma bilincine sahip bireyler yetiştirmektir (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005, s. 350). Nitekim tarihi öğrenmek, onun nasıl şekillendiği hakkında birtakım bilgilere sahip olmakla ve nasıl şekilleneceğini tayin için çaba göstermekle de ilgili olabilmektedir.Sosyal bilgiler içerisinde yer alan tarih konularının tarihsel mekânlar yoluyla öğretilmesiyle istenilen sonuçların alınabilmesi açısından öğretmen adaylarının lisans eğitimi süreçlerinde bu eğitim ortamlarının kullanımına ilişkin eğitimlerin verilmesi önemli olacaktır (Demircioğlu ve Demircioğlu, 2015, s. 100). Kavradıkları bilgi ve birikimleri de aldıkları eğitim doğrultusunda hayatlarına ve öğrencilerine aktarma imkânı bulacaklardır.

Nevşehir ili,jeolojik ve coğrafi izler barındırması yönüyle tüm dünyada dikkat çeken oluşumlara örnek niteliğindedir. Nevşehir ilinin bu oluşumlardan ötede tarihi çevre

özelliklerine sahip yerler barındırması açısından da oldukça zengin bir bölgedir. Bölgenin çokça bilinen adı Kapadokya'dır. "Güzel Atlar Ülkesi" anlamına gelmektedir. Esin (1998) yapmış olduğu çalışma ile Kapadokya'daki ilk yerleşim izlerini Holosen Çağı'nadayandırdığını ifade etmektedir (Aktaran: Korat, 2010, s. 21).Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde yer alan Sofular Höyük'te yapılan kazı çalışmaları neticesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşim özellikleriyle tarihlendirilmesi MÖ 9. binyılın ilk yarısı ve MÖ 8. binyılın ilk yarısına yapılmıştır (Başoğlu vd., 2018, s. 6-7). Tunç Çağı höyüklerinden Nevşehir'in Avanos ilçesinde yer alan Zank Höyük ise çeşitli tarihsel dönemlere ilişkin izler taşımaktadır (Korat, 2010, s. 23).Yapılan araştırmalarda Nevşehir coğrafyasında Hititler'denFrigler'e, Lidyalılar'danRomalılar'a, Luviler'denSelçuklular'ave Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan tarihsel bir birikim söz konusudur. Bu tarihsel birikimleri bölgede yer alan höyük, camii, kilise, yeraltı şehirlerinde görmekteyiz.

Yeraltı şehirlerinin kimler tarafından ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Urban, 1960-1970 yılları arasında yaptığı araştırmalar neticesinde bölgedeki Derinkuyu Yeraltı Şehrini M.Ö. 7. ve 8. yüzyıla tarihlendirmektedir (Gülyaz ve Yenipınar, 2003; Aktaran: Okuyucu, 2007, s. 38). Bununla birlikte Stea ve Turan'ın (1993) kullanımını Proto-Hititlere kadar dayandırdığı ve Bizans döneminde kullanımı yaygınlaşan yeraltı şehirleri vardır (Stea ve Turan, 1993; Aktaran: Okuyucu, 2007, s. 39).

Şehir merkezinde yer alan Nevşehir Kalesi'ni çevreleyen kaya yerleşim izlerinin bir kısmının altıncı yüzyıla ait olduğu bilinmektedir. Kale etrafında yapılan kazı çalışmalarında on üçüncü yüzyıla tarihlendirmesi yapılan bir kilise de mevcuttur (Erpek vd., 2020, s. 167). Ayrıca Göreme Açık Hava Müzesi manastır eğitiminin başlangıç yeri kabul edilmekle beraber Bizans dönemi ilk Hristiyanlarının sığınarak izler bırakmış oldukları birçok kilise mevcuttur. Bu kiliseler içerisinde Yılanlı Kilise, Karanlık Kilise, Elmalı Kilise, Tokalı Kilise bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu III. Ahmet dönemine sadrazamlık yapan Nevşehirli İbrahim Paşa'nın bölgedeki imar faaliyetlerini arttırarak, önceleri Ürgüp kazasına bağlı Muşkara köyü olan Nevşehir'i kaza haline getirmek için de çabalarını arttırmıştır (Şahin, 2007, s. 64-67; Kolay, 1993, s. 447-449). Nevşehirde bu dönemde yapılan Damat İbrahim Paşa Külliyesi oldukça önemli bir mimari eserdir. Külliye; cami, medrese, hamam, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. Bu mimari eser Osmanlı klasik mimarisinin dışında barok mimari özelliklerinin yer almasıyla da Batılılaşma özelliğinin Lale Devrine denk geldiğini göstermektedir (Kolay, 1993, s. 447-449). Nevşehir'in Gülşehir ilçesi sınırlarında yer alan 1739 tarihli

KaravezirSilahdarSeyyit Mehmet Paşa'nın Camisi de Osmanlı cami mimarisi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Ödekan, tarihsiz, s. 390).

Yukarıda bahsi geçen tarihi çevre kategorisinde yer alan bazı kalıntılar gerek insanlık tarihi açısından gerekse milli tarihimizin bilinmesi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Konuyla ilgili öğretmen adaylarına yönelik çeşitli araştırmalar (Kırıkçı ve Yılmaz, 2017; Oran, 2019; Akkuş ve Meydan, 2013; Baybars, 2017; Ürey ve Kaymakçı, 2020; Meydan ve Akkuş, 2014) vardır. Bu araştırmalar öğretmen adaylarının tarihi çevrelere ilişkin duyarlılıklarının olduğu veya uygulamalı araştırmalarla (Akkuş ve Meydan, 2013; Meydan ve Akkuş, 2014) daha çok arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca konuya ilişkin öğretmenler ve ilkökul öğrencilerine yönelik de birçok araştırma (Galip, 2015; Avcı ve Öner, 2015; Özur ve Şahin, 2017; Yılmaz ve Şeker, 2011) vardır. Sosyal bilgiler eğitimi içerisinde yer alan tarih derslerinin tarihi çevreler ile desteklenerek uygulamalı bir biçimde işlenmesi oldukça önem arz etmektedir.

Nevşehir'in birçok tarihsel sürece ilişkin yapıları barındırması yönüyle oldukça zengin tarihsel çevrelere ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla Nevşehir'de öğrenim gören öğrencilerin bu tarihi çevrelerden ne kadar haberdar olduklarını belirlemek için sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıklarının incelenmesi araştırmasının yapılması gereği doğmuştur.

Problem ve Alt Problemler

Bu çalışmanın problem cümlesi “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıkları nedir?” şeklinde belirlenmiş olup alt problemler şunlardır.

- 1- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre tanımları nedir?
- 2- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının daha önce gittikleri tarihi çevreler nerelerdir?
- 3- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Nevşehir'de bildikleri ve gittikleri tarihi çevreler hangileridir?
- 4- Sosyal bilgiler öğretmen adayları, sosyal bilgiler öğretim programının tarihi çevre eğitimi hakkındaki rolünü nasıl değerlendirmektedirler?

5- Sosyal bilgiler öğretmen adayları, tarihi çevre ziyaretinin kendilerine neler kazandırdığını düşünmektedirler?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, Yıldırım ve Şimşek (2018)'e göre bir veya daha fazla duruma ait çeşitli sonuçları açığa çıkartmaktır. Durum çalışmasının en belirgin özelliği ise durumu derinlemesine bir şekilde araştırmaktır. Belirlenen duruma ait faktörlerin bir arada araştırılması ve belirlenen durumu hem nasıl etkiledikleri hem de nasıl etkilendiklerine yoğunlaşarak durumda ortaya çıkan değişim ve süreçleri anlamaya odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 73).

Araştırmada nitel durum çalışmasından yararlanmadaki temel sebep öğretmen adaylarının tarihi çevreye olan farkındalıklarını derinlemesine incelemektir. Öğretmen adaylarının tarihi çevre tanımlamalarını belirlemek, daha önce buldukları tarihi çevreleri ve Nevşehir ilinde yer alan tarihi çevreler hakkındaki bilgilerini öğrenmek gibi amaçlar güdüldüğünden nitel durum çalışması deseninden yararlanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubu amaçlı örnekleme türlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla oluşturulmuştur. Katılımcılar Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Öğretmenliği bölümünde 2021 – 2022 eğitim öğretim yılında eğitimine devam eden 82 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmacıların ve çalışma grubunun Nevşehir’de bulunması öncelik olduğundan, Nevşehir ilinin tarihi çevre özellikleri göz önüne alınmıştır. Nitekim Nevşehir ili külliye, cami, kilise, müze, yeraltı şehri ve birçok tarihi çevreye ev sahipliği yapmaktadır.

Öğrencilere ait kodlamalar ise 1. Sınıflar için D, 2. Sınıflar için C, 3. Sınıflar için B ve 4. Sınıflar için A şeklinde yapılmıştır. Örnek: “A1..., B11..., C8..., D3..., gibi. Öğretmen adaylarına ilişkin demografik özellikler Tablo1’de sunulmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarının yaşadıkları şehirler Tablo2’de sunulmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarının yaşadıkları şehirler Tablo2’de sunulmuştur.

Sınıf Düzeyi	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf
Cinsiyet	16 Kadın 4 Erkek	12 Kadın	16 Kadın 11 Erkek	18 Kadın 5 Erkek
Yaş Aralığı	18 yaş 3 19 yaş 6 20 yaş 12	20 yaş 3 21 yaş 5 22 yaş 3 26 yaş 1	20 yaş 2 21 yaş 11 22 yaş 14	21 yaş 5 22 yaş 7 23 yaş 6 24 yaş 3 25 yaş 1 33 yaş 1
Toplam	20	12	27	23

Şehirler	Kişi Sayısı
Nevşehir	36
Kayseri	9
Mersin	7
Kahramanmaraş	6
Adana	6
Trabzon	2
İstanbul	2
Şanlıurfa	2
Ankara	2
Yozgat	2
Malatya	1
Çorum	1
Konya	1
Şırnak	1
Antalya	1
Siirt	1
Osmaniye	1
Toplam	82

Araştırmaya katılan öğretmen adayları, birinci sınıftan 16 kadın ve 4 erkek, ikinci sınıftan 12 kadın, üçüncü sınıftan 16 kadın ve 11 erkek, dördüncü sınıftan 18 kadın ve 5 kadından oluşmaktadır. Toplamda 62 kadın ve 20 erkek araştırmaya katılım sağlamıştır. Öğretmen adaylarının yaş aralığı 18 ila 33 arasında değişim göstermektedir.

Öğretmen adaylarından 36 tanesi Nevşehir’de yaşamaktadır. Kayseri’de 9 kişi, Mersin’den 7 kişi, Kahramanmaraş’tan 6 kişi, Adana’dan 6 kişi, Trabzon, İstanbul, Şanlıurfa, Ankara, Yozgat illerinden 2’şer kişi ve Malatya, Çorum, Konya, Şırnak, Antalya, Siirt, Osmaniye illerinden 1’er kişi olmak üzere araştırmaya katılım sağlamıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler, açık uçlu soru formu ile elde edilmiştir. Sorular hazırlanırken öğretmen adaylarının tarihi çevre tanımlarını, Nevşehir ilinde yer alan tarihi çevrelere olan farkındalıklarını, sosyal bilgiler öğretim programında tarihi çevre açısından rolünü öğrenmek amaçlanmıştır. Tarihi çevre ile ilgili yapılan araştırmalar incelenerek sorular oluşturulmuştur. Soruları oluşturulurken Şimşek ve Kaymakçı (2015), Akkuş ve Meydan (2013), Kırıkçı ve Yılmaz (2017) ve Avcı ve Öner (2015) çalışmaları incelenmiştir. Açık uçlu görüşme formunda yer alan sorular alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Sorular öncelikle 8 öğrenciye uygulanarak pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Yapılan pilot uygulama sonucunda sorularda değişiklik yapılmamıştır. Uzman görüşü olarak 1 öğretim üyesi belirlenmiş ve açık uçlu soru formu 5 soruluk son halini almıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veriler, 2021-2022 akademik öğretim yılı bahar dönemi Mayıs ayında, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’nde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde eğitimine devam eden birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine, açık uçlu soru formu dağıtılmıştır. Soru formlarının toplanıp araştırmacıların eline geçmesi yaklaşık bir haftayı bulmuştur.

2.5. Verilerin Analiz Edilmesi

Bu araştırmada açık uçlu soruformu ile elde edilen bulgular, betimsel veri analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Betimsel veri analizi, önceden belirlenen başlıklara ilişkin araştırmadan elde edilen verilerin doğrudan alıntılarla desteklenerek özetlenip yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239-240). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıklarına ait görüşlerini özgün olarak ortaya çıkartmak amaçlandığından betimsel veri analiz yönteminden yararlanılmıştır. Soru formundan elde edilen veriler alt problemlere ve sınıf düzeylerine göre ayrılacak şekilde bir veri havuzu elde edilmiştir. Alt problemlere uygun

olarak kodlar belirlenmiş ve öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevaplar kodlar ile ilişkilendirilmiştir.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada geçerlik ve güvenilirlik sağlanması açısından Baltacı (2017) tarafından hazırlanan Miles-Huberman Modeli çalışmasından yararlanılmıştır. Güvenirlik hesaplamasında 51 kodda uyum sağlanırken, 5 kodda uyum sağlanamamıştır. Güvenirlik katsayısı (Güvenirlik = $51 / (51 + 5)$) %91 olarak tespit edilmiştir. Araştırma sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıklarının incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Önceden hazırlanan soru formu ile araştırma bulgularında veri kaybı yaşanması engellenmeye çalışılmıştır. Soru formu uzman görüşüne sunulmuş ve 5 soruluk son halini almıştır. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında her soruya ilişkin çeşitli kodlar oluşturulmuştur. Kodlama işlemi süresinde veriler defalarca okunarak gerekli yerlerde yeni kodlamalarda bulunularak kodlama işlemi son halini almıştır. Bulgular sunulurken kodlamanın yanı sıra öğretmen adaylarının görüşlerinden direkt alıntılara yer verilerek bulgular desteklenmiştir. Bulguların yorumlanmasındaki hususlar uzman görüşüne sunulmuş ve eksik ve fazla yönleri belirlenerek son halini almıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Birinci alt probleme ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre hakkındaki tanımlamalarını belirlemek amacıyla “Tarihi çevre deyince aklınıza gelen tanım nedir?” sorusundan elde edilen veriler kodlama yapılarak aşağıda Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarihi Çevre Tanımları	
Kodlar	Öğretmen Adayı (f)
Tarihi unsurlar	49
Mimari unsurlar	20
Geçmişle ilgili olan unsurlar	20
Arkeolojik unsurlar	6
Coğrafi unsurlar	5
Kültürel unsurlar	3
Çeşitli kalıntılar	1

Öğretmen adaylarının tarihi çevre tanımlamalarından elde edilen verilere göre tarihi çevre tanımında en çok üzerinde durdukları tanımlar *tarihi unsurlar, mimari unsurlar ve geçmişle ilgili olan unsurlar* şeklindedir. Öğretmen adaylarına ilişkin bazı görüşler aşağıdaki gibidir:

Geçmiş toplumların yaşadığı ortamlar ve bıraktıkları kalıntılardır (A7).

Tarihi çevre; belli bir tarih birikiminin gözle görülür şekilde var olduğu çevreye denmektedir. Tarihin kalıntılarının yeni nesillere aktarılmış şekilde ve kaybolmamış halde olmasına denir(A18).

Tarihi çevre, yaşadığımız çevrede eskiden yaşamış medeniyetlerin bırakmış olduğu tarihi eserler, tarihi binalar, camiler, kervansaraylar, hamamlar gibi güzellikleri aklıma geliyor (A20).

Bulduğum çevredeki tarihi yapılar. Bölgedeki tarihçeyi ve geçmişi bölgedeki geçmişte bulunan medeniyetlerin izleri(B7).

Geçmişten günümüze kadar gelen, yaşayan tarihi bir mekân, eser, yerleşke yerleri(B19).

Tarihi mekânların çokça bulunduğu bölgelere denilebilir. Eski medeniyetlerin bıraktığı eserlerin fazla olduğu yerler aklıma geliyor (C1).

Tarihi çevre, çevrede tarihsel öğelerin yoğunlukta olduğu bölgelere denir (C7).

Tarihi olayların yaşandığı tarihi yapıların olduğu çevre anlamına geldiğini düşünüyorum. Kiliseler, camiler, anıtlar vb.(C12).

Eski zamanlarda yaşayan insanlardan kalan yapıtlar demektir. Ve koruma altına alınması gerekir (D11).

Tarihi çevre; tarihsel, mimari, arkeolojik ve anıtsal değeri olan bölgelerdir(D20).

Araştırmaya katılan 82 öğretmen adayının hepsi soru formunda yer alan 1. Soruyu yanıtlamış ve yapılan tanımlamalar literatürde yer alan tarihi çevre tanımı ile örtüşmektedir. Öğretmen adaylarının tarihi çevre ile ilgili yapmış oldukları tanımlamalar genellikle içerisinde tarihi unsurların yer aldığı mekânlar olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanında öğretmen adayları tarihi çevreyi, geçmişten günümüze izlerin bulunduğu yerler olarak ele

almışlardır.Öğretmenadayları, tarih ile geçmiş arasında bir ayırım yaparak geçmişin bugün bizlere kalabilen yapılar oldukları üzerine görüşlerini belirtmişlerdir.Bazı tanımlamalarda tarihi, mimari, arkeolojik ve coğrafi unsurların kaybolmaması ve korunma altına alınma hususu ayrıca belirtilmiştir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İkinci alt probleme ilişkin öğretmen adaylarının tarihi çevre kategorisine koyabilecekleri nelere gittiklerini belirlemek amacıyla “Daha önce tarihi çevre kategorisine koyabileceğiniz nerelere gittiniz? Gittiğiniz yerleri anlatır mısınız?” sorusu sorularak elde edilen veriler aşağıda Tablo 4’te sunulmuştur.

Kodlar	Öğretmen Adayı (f)
İbadethane (cami, kilise)	26
Müze	22
Kale	20
Antik kent	10
Ören yeri	8
Yeraltı şehri	5
Manastır	4
Anıt	3
Saray	3
Medrese	3
Mağara	2
Höyük	2
Köprü	1
Tarihi ev	1
Gitmedim	1
Mimari olmayan tarihsel mekân	1

Öğretmen adaylarının daha önce gittikleri tarihi çevreler arasında *ibadethaneler (camii, kilise)*, *müze vekaleen* çok verilen cevaplar arasındadır.Öğretmen adaylarına ilişkin bazı görüşler aşağıdaki gibidir:

Göreme Açık Hava Müzesi, İnce Minareli Medrese, Konya'daki Selçuklu eserleri, Kapadokya bölgesi (genel olarak). Bölgedeki çeşitli kültürlerin birbiri ile ilişkilerine dair izler taşıyan bölgelere karşı ilgiliyim(A1).

Ayasofya, Ihlara vadisi kiliseleri, Mor Gabriel Manastırı oldukça zengin ve tarih kokan insanı geçmişe götüren ve anlamaya insanı iten örtülerdir (A8).

İstanbul Ayasofya'ya gittim. Ayasofya ile ilgili en çok ilgimi çeken nokta içindeki hem İslamiyet'ten hem Hristiyanlıktan izler olmasıydı. En çok dikkatimi çeken Anadolu'da bulunan birçok bölgede üst üste birçok medeniyetin izi olmasıydı (B7).

...Tarihsel dokuları gördüm. İyi bir deneyimdi. Kendimi geçmişte yaşamış gibi hissettim (B22).

...Gittiğim yerlerin tarihsel atmosferini hissederek ve o yerlerin geçmişi hakkında bilgi sahibi olarak gezdiğimi değerlendirebilirim (B26).

Kayseri'de Gevher Nesibe Müzesine gittim. Gevher Nesibe insanları nasıl ve nelerle muayene edip iyileştirdiğini anlatan bilgilendirme platformları vardı (C1).

Antalya'da bulunan Side antik Kenti'ne gittim. Geçmiş dönemler açısından çok fazla kalıntılar, eserler vardı. Başka bir dünyaymış hissi veriyordu (C9).

Çorum Hattuşaş'a gitmiştim. Orda bıraktıkları izlerden Hititlere ait birçok bilgi kazanmıştım. Yaşayış biçimleri kullandıkları araç gereçler günümüze göre değerlendirdiğimizde bile her milletin kendine ait özü, kültürü kendi benliğini yarattığını anlamıştık (D5).

Adana'da bulunan Alman Köprüsü'ne gittim. Yapının kendisi harikaydı. Tarihi açıdan da dikkat çekmektedir (D6).

Araştırmaya katılan 82 öğretmen adayının hepsi soru formunda yer alan bu soruya yanıt vermiş ve büyük bir çoğunluğu tarihi çevre özelliklerini barındıran birçok farklı mekânda bulunmuştur. Bu mekânlar arasında ibadethane, müze, kale, antik kent, öğrenme yeri ve yeraltı şehri bulunmaktadır. Burada, öğretmen adaylarının nerelere gittiklerini anlatmalarından çok gittikleri yerlerin kendilerinde nasıl bir etki bıraktığına yönelik cevaplar vermeleri dikkat çekicidir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Üçüncü alt probleme ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri Nevşehir ilinde hangi tarihi çevrelere gittiklerini belirlemek amacıyla “Nevşehir’de ‘tarihi çevre’ olarak hangi mekânları biliyorsunuz? Bu mekânlardan gittiklerini anlatır mısınız?” sorusu yönlendirilerek elde edilen veriler aşağıda Tablo 5’te sunulmuştur.

Kodlar	Öğretmen Adayı (f)
Tarihi çevreleri bilme	79
Tarihi çevreleri bilme ve gitme	75
Kale	27
Göreme Açık Hava Müzesi	26
Yeraltı şehri	26
Kilise	12
Zelve Açık Hava Müzesi	11
Güray Müze	9
Nevşehir Müzesi	7
Tarihi çevreleri bilme, fakat gitmeme	4
Tarihi çevreleri bilmeme	3
Cami	2
Küllüye	2
Kervansaray	2

Öğretmen adaylarının Nevşehir elinde en çok bildikleri ve gittikleri tarihi çevreler *müze, kale, yeraltı şehri* ve *kilise* olarak belirlenmiştir. Öğrencilere ait bazı cevaplar aşağıdaki gibidir:

Uçhisar Kalesi, Göreme Açık Hava Müzesi, yeraltı şehirleri, Meryem Ana Kilisesi. Tarihi çevre olarak bu mekânlara gittim (A20)

Evet, gittim. Örnek olarak; Derinkuyu yeraltı şehrini ve kaymaklı yeraltı şehri, göreme açık hava müzesini verebilirim (B11).

Kapadokya, göreme açık hava müzesi, Derinkuyu yeraltı şehri. Bu mekânlara gitmedim (B15).

Nevşehirde göreme açık hava müzesi, Meryem ana kilisesi, karanlık kilise, Kayaşehir, Saruhan kervansarayı örnek verebilirim. Bu mekânların hepsini gidip inceleme fırsatında bulundum (B24).

Yeraltı şehri, damat İbrahim paşa külliyesi, zelve açık hava müzesi, göreme açık hava müzesi, karanlık kilise, Ihlara vadisi, Nevşehir kalesi. Bu mekânların hiçbirine gitmedim (C3).

Şu anlık fazla bir yeri gezmedim. Fakat kiliseler olduğunu duymuştum (D6).

Evet, zelve açık hava müzesine gittim. Orada kiliseleri gezdim (D7).

Gitmedim, bilmiyorum. (D18)

Araştırmaya katılan 82 öğretmen adayından 4 tanesi Nevşehir’de bulunan tarihi çevreleri bildiğini fakat gitmediğini ifade etmiştir. Bu öğretmen adaylarının hepsi verdiği cevaplarda Nevşehir’deki tarihi çevreleri bildiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarından 3 tanesi de Nevşehir’deki tarihi çevreleri bilmediğini ifade etmiştir. 7 öğretmen adayı dışında 75 öğretmen adayı birkaç farklı tarihi çevreye gitmişlerdir. Bu tarihi çevreler arasında külliye ve kervansaray yer almaktadır. Öğretmen adayları genellikle Nevşehir’de çok bilinen tarihi mekânlara gitmişlerdir. Bunlar arasında Göreme Açık Hava Müzesi, Derinkuyu Yeraltı Şehri, Güray Müze ve Nevşehir Kalesi yer almaktadır. Ancak Nevşehir ilinde tarihi çağların ilk dönemlerinden günümüze değin çeşitli izler bulunmaktadır. Bunlar arasında Hacıbektaş Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Nevşehir Hacıbektaş Atatürk Evi Müzesi ve Osmanlı mimarisi açısından önemli olan KaravezirSilahdarSeyyit Mehmet Paşa Camisi bulunmaktadır. Öğretmen adayları bu hususta görüş bildirmemişlerdir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretim programının tarihi çevre açısından rolünü nasıl değerlendirdiklerini belirlemek amacıyla “Sosyal Bilgiler öğretim programının tarihi çevre eğitimi açısından rolünü nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler aşağıda Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Tarihi Çevre Eğitimi Açısından Rolü Hakkında Öğretmen Adaylarının Görüşleri

Kodlar	Öğretmen Adayı (f)
Tarihi bilgi sağlar	21
Tamamlayıcıdır	7
Bilinç kazandırır	7
Çevre algısı sağlar	6
Gelecek nesillere aktarır	4
Öğrenme alanları ile uygulanabilir	4
Değer kazandırır	3
Yetersiz	3
Kazanımlar yoluyla uygulanabilir	2
Beceri kazandırır	2
Katkısız	1
Duyarlılık kazandırır	1

Öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler öğretim programının tarihi çevre eğitimi açısından rolünü değerlendirmelerinde *tarihi bilgi sağlar*, *tamamlayıcıdır*, *bilinç kazandırır* ve *çevre algısı sağlar* en çok verilen cevaplar arasındadır. Öğretmen adaylarına ilişkin bazı cevaplar aşağıdaki gibidir:

İçinde yaşadığımız çevrenin algılanması ve bu çevreye daha sorumlu yaklaşabilmek için çevre eğitimi fazlasıyla önemli. Sosyal bilgiler, disiplinler arası yapısı sayesinde bu rolü başarı ile üstlenebilir(A1).

Çok bir katkı sağladığını düşünmüyorum (A11).

Sosyal bilgiler dersinin kültürümüzün gelecek nesillere aktarmada önemli bir yere sahiptir. Bu ders sayesinde kültürümüz, tarihi güzellikler ders içeriği ile çocuklara verilir(A13).

Sosyal bilgiler öğretim programında, tarihi çevre eğitimi öğrenciler çevresinde tarihi mekânları öğrenir, onlarla ilgili açıklama yapar, yorumlar ve tarih yönünden ufku gelişir. Bir sosyal bilgiler öğretmeni olmanın şartı çevre eğitimi olması gerekir(A20).

Tarihi çevreye karşı sorumluluk, duyarlılık bilinci açısından önemlidir. Sosyal bilgiler dersinde bunu öğrencilere kazandırdığını düşünüyorum(B1).

Sosyal bilgiler öğretim programında; insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanı ile kültür ve miras öğrenme alanında mimari değerleri, kültürel özellikleri tarihi olayları ve yapıları öğretmesi, göstermesi ve anlatması açısından güzel bir rol oynamaktadır (B5).

Yetersiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü programda üstün körü geçiliyor. Kültür ve miras öğrenme alanı daha uzun sürede ve daha çok etkinliklerle işlenebilir (B12).

Açıkça söylemek gerekirse bölümümüzde verilen eğitimin bu konuda yeterli olduğunu düşünmüyorum. Aldığımız eğitim genel itibarıyla teorik olmakla birlikte bu teorik eğitim de genel bir tarih eğitimi şeklinde veriliyor (B20).

Tarihi çevre eğitimi açısından Sosyal Bilgiler dersi kültürel mirasa duyarlılık, tarihi çevre bilinci gibi değerleri öğrencilere kazandırır (B25).

Araştırmanın bu alt probleminde öğretmen adaylarından 7 tanesi ilgili soruya cevap vermemişlerdir. Soruyu cevaplayan öğretmen adaylarının geneli sosyal bilgiler öğretim programından ziyade sosyal bilgiler dersi ve almış oldukları lisans eğitimi üzerinden düşüncelerini ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan bu durumda sosyal bilgiler öğretim programının tarihi çevre açısından değerlendirilmesi tam anlamıyla temel alınamamakla birlikte sosyal bilgiler öğretim programı, sosyal bilgiler dersi, sosyal bilgiler lisans eğitimi olarak kapsayıcı bir şekilde ele alınmıştır. Öğretmen adayları sosyal bilgilerin disiplinler arası yaklaşımının tarihi çevre açısından rolünü tamamlayıcı olarak nitelendirmektedirler. Sosyal bilgiler eğitiminin bir parçası olan değer ve beceriler ile birlikte tarihi çevre eğitimine yer verildiğini belirtmişlerdir. Öğretmen adayları yetersiz buldukları hususları da açıkça ifade etmişlerdir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Beşinci alt probleme ilişkin tarihi çevrenin öğretmen adaylarına ne kazandırdığını belirlemek amacıyla “Tarihi çevre ziyareti bize ne kazandırır?” sorusuna yönelik elde edilen veriler aşağıda Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarihi Çevre Ziyaretinden Kazandıkları	
Kodlar	Öğretmen Adayı (f)
Tarihi tanıma	35
Tarihi deneyimleme	18

Kültür	18
Bilinç	14
Geçmiş gelecek bağı	13
Farkındalık	6
Gelecek tayini	3

Öğretmen adayları tarihi çevre ziyaretinin ne kazandırdığına ilişkin *tarihi tanıma, tarihi deneyimleme, kültür ve bilinç* çok verilen cevaplar arasında olmuştur. Öğretmen adaylarına ilişkin bazı görüşler aşağıdaki gibidir:

Milli tarih bilinci kazanırız. Toplum olarak ortak bir paydada buluşup millet olma bilincini geliştirir (A3).

Geçmiş ve gelecek arasında köprü kurmamıza yardımcı olur (B2).

Bu soruyu sosyal bilgiler öğretmenliği kapsamında değerlendirecek olursa şu an aldığımız eğitim çerçevesinde tarihi çevreleri ziyaret etmek bize daha kolay bir şekilde tarihi öğrenme imkânı sağlayacaktır. Bir öğretmen olarak tarihi çevre ziyareti ise derslerimizi sıkıcı olmaktan kurtararak öğrencilerin soyut sayılabilecek tarihi olayları daha somut bir şekilde anlamalarını sağlayabilir(B20).

Geçmişin yaşam biçimi, o dönemin mimarisini, o dönemin imkânları, dönemin sanat anlayışını kısacası geçmişi anlamamızı geleceğe yön vermemizi sağlar (C3).

Tarihi çevre ziyaretleri ile milli tarihimizi içinde yayılıp geliştirdiği sahaları tüm o tarihi dokuları daha yakinen tanıma fırsatı buluruz. Soyut tarihin somutlaştırılmasında da önemi büyüktür. Bu bakımdan meslek hayatımızda öğrencilere de bu imkânı sunmak çocukların tarihi daha iyi kavramalarında bir tarih bilinci edinmelerinde yardımcı olur (C5).

Çok şey kazandırır çünkü okuyarak anlamadığımız, hissedemediğimiz şeyleri görerek anlarız ve hissederiz(C8).

Tarihi çevreleri gezmek insanı tarihi açıdan bilgilendirir. Akılda daha kalıcı olmasını sağlar. İnsanlar gidip gözleriyle görüp öğrendikleri yerleri unutmazlar (D2).

Tarihi çevre ziyareti bize genel kültür kazandırır. Böyle yerleri gezerek geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurmamıza yardımcı olur (D20).

Öğretmen adayları tarihi çevrenin kendilerine kazandırdıklarını, tarihi bilgileri yerinde görerek tarihe tanıklık etmek olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca tarihi yerinde görmekle yaparak yaşayarak öğrenmeyle kalıcılığını arttırdığını belirtmişlerdir. Tarihi çevrenin kendilerine geçmiş ve gelecek bağı kurmada yardımcı olurken geçmişi bilmekle geleceğin daha iyi inşa edilebileceği noktasını da vurgulamışlardır. Tarihi çevre ziyareti ile geçmiş yaşantılarla günümüzdeki koşulları kıyaslayabildiklerini ifade etmişlerdir. Böylelikle tarihi çevre ziyaretinin tarihe hâkim olmanın yanındagörülen yerlerin milli bir bilinç kazandırdığına da değinmişlerdir. Öğretmen adayları ilgili soruyu meslek hayatlarında öğretmen olarak ne kazandıracığı konusuna da değinmişlerdir. Bu hususta kendileri öğretmen olduklarında öğrencilerine tarihi çevre gezileri düzenleyerek, tarihi çevre bilinci kazandıracaklarını belirtmişlerdir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre farkındalıkları incelenmiştir. Tarihi çevre, mimari, kültürel, ekonomik, arkeolojik ve tarihi kalıntıların günümüze ulaşmış koruma altında bulunan mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Nevşehir ili birçok medeniyete ev sahipliği yapmış şehirlere birisidir. Bu sayede şehir hem coğrafi açıdan hem de tarihsel açıdan gözlemlenmeye oldukça elverişlidir. Şehir merkezinde ve ilçelerinde çeşitli tarihi çevreler yer almaktadır. Bunlardan popüler olanları; Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Nevşehir Kalesi, Göreme Açık Hava Müzesi, Derinkuyu Yeraltı Şehri, Kaymaklı Yeraltı Şehri, Özkonak Yeraltı Şehri, Karanlık Kilise, Elmalı Kilise, Tokalı Kilise, Elmalı Kilise, Saruhan Kervansaray, Hacı Bektaş Veli Türbesi, Ürgüp Müzesi, Nevşehir Hacıbektaş Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Nevşehir Hacıbektaş Atatürk Evi Müzesi yer almaktadır.

Nevşehir ilinde yaşayan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevreyi tanımlama veya tarihi çevreler hakkında fikir üretme konusundaki farkındalıklarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu hususta yaptıkları tanımlamalar, tarihi çevrenin; geçmiş dönemlerden günümüze kadar ulaşan kalıntılara ait mekânları kapsadığıdır. Araştırmanın bu bulgusu Kırıkçı ve Yılmaz'ın (2017) çalışmasında yer alan tarihi çevre tanımlamaları ve Öner'in (2015) sosyal bilgiler öğretmenlerin tarihi mekân kavramıyla ilgili bulguları ile benzerlik

göstermektedir. Öğretmen adaylarının tanımlamaları genellikle doğru olmakla birlikte, çeşitli kavramlar üzerine yoğunlaşarak farklılıklar gösterebilmektedir.

Öğretmen adaylarının tanımlamaları doğrultusunda gittikleri birçok tarihi çevre vardır. Bunların arasında ibadethaneler, antik kentler, ören yerleri, yeraltı şehirleri yer almaktadır. Öğretmen adaylarının hemen hemen hepsi özellikle öğrenim gördükleri Nevşehir ili dışında başka şehirlerde yer alan tarihi çevreleri ziyaret etmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu Alkış ve Oğuzoğlu'nun (2005) çalışmalarındaki ilköğretim öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun müze ziyaretinde bulunmaları bulgusu ile örtüşmektedir.

Nevşehir ilinde yer alan tarihi çevreleri ise 7 öğrenci dışında tüm öğrenciler ziyaret etmişlerdir. Bu hususta Nevşehir ilinde yer alan tarihi çevreye ilişkin farkındalıklarının olduklarını söylemek mümkündür. Öğretmen adaylarının Nevşehir ilinde en çok ziyaret ettikleri mekânlar müze, kale, yeraltı şehirleri ve kalelerdir.

Öğretmen adayları Sosyal Bilgiler öğretim programını tarihi çevre açısından değerlendirirken özellikle tarihi bilgi sağladığı görüşündedirler. Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinler arası olmasından dolayı öğretmen adayları programın tarihi çevre açısından tamamlayıcı olduğu görüşündedirler. Araştırmanın bu problemine ilişkin öğretmen adaylarının 7 tanesi soruyu cevaplamamıştır. Verilen cevaplardan anlaşılan, sosyal bilgiler öğretim programına yönelik yorumların oldukça az olduğudur. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Kırıkçı ve Yılmaz'ın (2017) araştırmasındaki ilgili bulgularla örtüşmektedir. Bu hususu öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretim programına çok vakıf olmamaya bağlanabilir. Öğretmen adayları soruyu program bazında değil de sosyal bilgiler eğitimi olarak değerlendirmişlerdir. Bu yüzden dördüncü alt problem genel bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Ayrıca programı tarihi çevre eğitimi açısından yetersiz bulan öğretmen adayları yetersizliğin sebebini tarihi çevre eğitiminin programda üstün körü olarak geçildiğine dikkat çekmektedirler.

Tarihi çevre ziyaretinin öğretmen adaylarına tarihi bilgi kazandırdığı en çok verdikleri cevaplar arasında olurken tarihi çevre ziyareti esnasında tarihi yerinde görmekle tarihi deneyimlemeye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının ilgili alt probleme ilişkin vermiş oldukları cevaplar genel itibarıyla Kamçı'nın (2015) müze eğitiminin önemine ilişkin bulguları ile örtüşmektedir. Öğretmen adayları ilgili alt problemde geçmiş ve gelecek bağının kavranmasının geleceği inşa etme noktasına vurgu yapmaları Kırıkçı ve Yılmaz'ın

(2017) tarihi çevre eğitiminin bireysel anlamda ne kazandırdığı bulguları, Avcı ve Öner'in (2015) müze ve tarihi yerlerin önemine ilişkin bulguları, Akkuş ve Meydan'ın (2013) tarihi konularında yerinde gözlemlenmesiyle ilgili bulguları, Oran'ın (2019) araştırmasındaki bulguları ve Meydan ve Akkuş'un (2014) müze gezilerinin çeşitli değerlerin kazandırılmasındaki etkisi bulguları ile örtüşmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında şu önerilerde bulunulabilir.

- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik verilen tarih dersleri kapsamında uygulamalı olarak bulunulan bölgede gezi-gözlem faaliyetleri gerçekleştirilebilir.
- Lisans öğrencilerine buldukları şehirle ilgili tarihi çevre mekânlarına ait bir tanıtım filmi, animasyonu yapılabilir veya broşür dağıtılabilir.
- Farklı bir araştırma metodu kullanılarak konu üzerinde çeşitli çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akkuş, A., & Meydan, A. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi ve coğrafi mekân uygulamalarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 14-30.
- Akpınar, M., & Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Education Journal*, 605-626.
- Alkış, S., & Oğuzoğlu, Y. (2005b). Ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemini gerekliliğini arttıran etkenler. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 347-361.
- Aslan, E. (2016). Geçmişten günümüze sosyal bilgiler. D. Dilek (Ed.) içinde, *Sosyal bilgiler eğitimi* (s. 3-48). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Avcı, C., & Öner, G. (2015). Tarihi mekânlar ile sosyal bilgiler öğretimi: sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ve önerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 108-133.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde miles-huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-15.
- Barr, R., Barth, J., & Shermis, S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bektaş, Ö. (2019). Sosyal bilgiler ve sosyal bilimler. R. Turan, & T. Yıldırım (Ed.) içinde, *Sosyal bilgilerin temelleri* (s. 1-32). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Baçoğlu, O., Güngördü, F. V., & Karakoç, M. (2018). Nevşehir'de en erken yerleşim izleri, sofular höyük. *Colloquium Anatolicum*, 19-31.
- Çatak, M. (2016). Sosyal bilgiler programlarının tarihi gelişimi. S. Şimşek (Ed.) içinde, *Sosyal bilgiler öğretimi* (s. 1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çulha Özbaş, B. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihsel alanlar. A. Şimşek, & S. Kaymakçı (Ed.) içinde, *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* (s. 143-160). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demircioğlu, İ. H., & Demircioğlu, E. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminde tarihsel çevrenin kullanımı. A. Şimşek, & S. Kaymakçı (Ed.) içinde, *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* (s. 99-111). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Erpek, C., Kavalçalan, E., & Uyar, B. T. (2021). Yeni veriler ışığında nevhşhir kent tarihi ve nevhşhir kalesi üzerine bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 164-181.
- Göreceğ Baybars, M. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının okul dışı öğrenme hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *Researcher*, 218-229.
- Kabapınar, Y. (2019). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kamçı, S. (2015). *Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretiminde müze kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Karakaş Özür, N., & Şahin, S. (2017). Sosyal bilgiler dersinde sınıf dışı etkinliklerin öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 324-347.
- Kırıkçı, A. C., & Yılmaz, K. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre eğitimine yönelik görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 74-86.
- Kolay, A. İ. "DAMAD İBRÂHİM PAŞA KÜLLİYESİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/damad-ibrahim-pasa-kulliyesi--nevsehir> (05.09.2022).
- Korat, G. (2010). *Taş kapıdan taçkapıya kapadokya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meydan, A., & Akkuş, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 402-422.
- Okuyucu, D. (2007). *Derinkuyu Yeraltı Şehri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Oran, M. (2019). Son sınıf sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yerel tarih ile ilgili görüşleri. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 299-313.

- Ödekan, A. (tarihsiz). Mimarlık ve sanat tarihi (1600 - 1908). *Zirveden çöküşe osmanlı tarihi (1600 - 1908)* (s. 369-455). içinde İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Özteke, H. (2004). *Ortaöğretimde sanat eğitimi ile tarihi çevre bilincinin geliştirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sönmez, V. (1997). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, İ. "NEVŞEHİR", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nevsehir> (05.09.2022).<https://islamansiklopedisi.org.tr/nevsehir> adresinden alındı
- Şimşek, A., & Kaymakçı, S. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminin amacı ve kapsamı. A. Şimşek, & S. Kaymakçı (Ed.) içinde, *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* (s. 1-11). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ürey, M., & Kaymakçı, S. (2020). Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde kullanılan okul dışı öğrenme ortamları ve uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 7-32.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., & Şeker, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin müze gezilerine ve müzelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 21-39.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Çelik, F. (2023). İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin genel bir değerlendirmesi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 108-137. doi: 10.38122/ased.1088189

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 15/03/2022

Kabul edildi (Accepted): 19/06/2023

İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin Genel Bir Değerlendirmesi

Fatih ÇELİK¹

Öz: Küresel ekonomide faktör maliyetine dayalı rekabet üstünlüğünün yerini yeniliklere dayalı rekabet üstünlüğü almıştır. Bu gelişmeler üzerine yenilik politikaları geliştirilmiştir. Yenilik konusunda ulusal, bölgesel ve sektörel düzeyde yenilik sistemleri kurulmuştur. Avrupa Birliği (AB), yenilik politikalarının gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak için Bölgesel Yenilik Stratejisi (BYSt) geliştirmiştir. Bölgesel Yenilik Stratejisi, kısaca yeniliklere dayalı bölgesel kalkınmanın dinamiklerini harekete geçirmeye yönelik bir eylem planıdır. Avrupa Birliği, yapısal fonlarla desteklediği Bölgesel Yenilik Stratejisi'ni uygulama konusunda da Bölgesel Kalkınma Ajansları'na (BKA'lar) öncülük görevini vermiştir.

Türkiye'de de kimi Bölgesel Kalkınma Ajansları, Bölgesel Yenilik Stratejisi geliştirmiştir. Bunlardan ilki, İzmir Kalkınma Ajansı'dır (İZKA). Bu çalışmada, İzmir Kalkınma Ajansı'nın 2012 yılında geliştirdiği İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İzmir BYSt), nitel araştırma yöntemleri ile incelenmiştir. Analiz sonucunda İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin genel olarak Avrupa Birliği'ndeki Bölgesel Yenilik Stratejileri ile benzer aşamalarda geliştirildiği; ancak Avrupa deneyimlerine kıyaslabazı eksiklikleri olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS), Bölgesel Yenilik Stratejisi (BYSt), İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İzmir BYSt).

A General Evaluation Of Izmir Regional Innovation Strategy

Abstract: In the global economy, competitive advantage based on factor cost has been replaced by competitive advantage based on innovations. Innovation policies have been developed on these developments. Innovation systems have been established at the national, regional and sectoral level. The European Union (EU) has made a significant contribution to the development of innovation policies. A Regional Innovation Strategy (RIS) has been developed to reduce the development disparities between regions. The Regional Innovation Strategy is an action plan to activate the dynamics of regional development based on innovation. The EU has given the Regional Development Agencies (RDAs) the lead role in implementing the Regional Innovation Strategy which it supports with structural funds.

In Turkey some Regional Development Agencies have developed a Regional Innovation Strategy. The first of these is Izmir Development Agency (IZKA). In this study the Izmir Regional Innovation Strategy (Izmir BYSt) that was developed by Izmir Development Agency in 2012 was examined with qualitative research methods. As a result of the analysis it was concluded that Izmir Regional Innovation Strategy was generally developed at similar stages with the Regional Innovation Strategies in the European Union; however it has been determined that there are some deficiencies when compared with the European experiences.

Keywords: Regional Innovation System (RIS), Regional Innovation Strategy (RIS), Izmir Development Agency (IZKA), Izmir Regional Innovation Strategy (Izmir RIS).

Summary

Innovation which Schumpeter defines as “the driving force of development” has been one of the main elements of competitiveness. Creation and dissemination of knowledge through innovation have gained importance as competitive factors. Porter (1990) revealed that the innovation-based global competitiveness

¹ fatihcelik6673@gmail.com ORCID: 0000-0002-4486-5722

of the USA stems from regional innovation systems. Regional innovation policies have been developed on the contribution of innovations to economic development. In this context Regional Innovation Strategies were developed in the European Union in the 1990s to realize local development on the basis of innovations.

Emilia-Romagna (Italy), Shannon (Ireland) and Styria (Austria) regions in Europe have taken place as “success stories” in the literature with their local developments based on innovation strategies. With its Regional Innovation Strategy (2002) Emilia-Romagna has established R&D institutions and a Regional Innovation System and has become one of the most innovative regions in Europe. Shannon Development Agency (SD, 1959) established technoparks and Knowledge Network and developed a Regional Innovation Strategy (1996-1998). The Styria region with its technology and innovation strategies became one of the “engines” of the country’s economy in the 1990s. The main common features of the success stories of these regions which have developed region-specific “models” are as follows: Elements such as activating internal dynamics on the basis of innovations, institutional structuring, local economic, political, cultural and social values and cooperation between actors, active regional management, social capital and human capital.

Regional Innovation Strategies have also been developed by some actors in Turkey. The first of these is the Izmir Regional Innovation Strategy which was developed under the leadership of Izmir Development Agency in 2012. The aim of the strategy is to contribute to the innovation-based sustainable development of Izmir. In this study Izmir Regional Innovation Strategy is discussed in terms of document analysis technique and basic research, actors and tools. The main feature of the strategy is that it is the first study that determines and develops the R&D and innovation capacity of Izmir. Within the scope of the strategy developed in four stages an Innovation Committee and a Technical Committee consisting of national and local actors were established. During the preparation process analyzes were made to determine Izmir’s R&D and innovation capacity; Izmir Innovation Ecosystem has been revealed. During the implementation process, projects were carried out to improve Izmir’s R&D and innovation capacity. Izmir Development Agency supported the projects of local actors such as Innovation Center, Accredited Test and R&D Center, Biomass Energy Systems and Technologies Center, Textile Excellence Center, İzmir Health Technologies Developer and Accelerator (Bioİzmir). During the monitoring and evaluation process, developments in R&D and innovation data were determined and Izmir Innovation Ecosystem Map was updated.

The actors of the Izmir Regional Innovation System which was established with the Izmir Regional Innovation Strategy consisted of supply, demand and intermediary sides. On the supply side, universities in Izmir; on the demand side, innovative local and foreign companies and clusters in Izmir; on the intermediary side, Izmir Development Agency, clusters and R&D institutions took place. Izmir Development Agency acted as an “intermediary” between the “supply side” and the “demand side”; developed clustering, innovation, entrepreneurship and information society strategies with local actors to increase Izmir’s R&D and innovation capacity; it has ensured the establishment of R&D institutions with the projects it supports.

Izmir Innovation Indicators and Innovation Ecosystem Analysis (2016) were conducted with the Izmir Innovation Monitoring System. In this study Izmir R&D and Innovation Indicators Set was updated and the data obtained were analyzed. Indicators Set consists of institutional, academic and sectoral indicators. According to these indicators an improvement has been achieved in the field of R&D and innovation in Izmir in the period of 2011-2015 compared to the period of 2007-2010. However it is difficult to say that this is a great progress. In 2015 it was determined that 77% of the targets set in the Izmir Regional Innovation Strategy were achieved at a significant level.

As a result of the analysis it was concluded that the Izmir Regional Innovation Strategy was generally developed at similar stages to the Regional Innovation Strategies in the European Union; however it has been determined that there are some deficiencies when compared to the experiences here. So the following points have been suggested to increase the success of the Izmir Regional Innovation Strategy: Structural funds of the European Union should be utilized more for Regional Innovation Strategies; innovative results (patent brand etc.) of the projects supported within the scope of Izmir Regional Innovation Strategy should be determined; the performance and effectiveness of the strategy should be measured; an Innovation Knowledge Base should be created with the data obtained during the monitoring and evaluation process.

Keywords:Regional Innovation System (RIS), Regional Innovation Strategy (RISt), Izmir Development Agency (IZKA), Izmir Regional Innovation Strategy (Izmir RISt).

GİRİŞ

Sanayi ekonomilerinin bilgi ekonomisine dönüştüğü yeni ekonomi düzeninde kalkınmanın kaynağı, yenilikler (inovasyon) olmuştur. İlk kez 20. yüzyılın başlarında Schumpeter tarafından “kalkınmanın itici gücü” olarak nitelendirilen yenilik, ekonomik kalkınmanın ve rekabet gücünün başlıca unsurlarından biri haline gelmiştir. “Eski ekonomi”de rekabet gücünün anahtarları, ‘maliyet’ ve ‘ölçek’ iken; küreselleşen “yeni ekonomi”de, yenilik, kalite, tasarım, işbirliği gibi maddi olmayan unsurlar öne çıkmıştır. Bilgi, küreselleşme çağında kalkınmanın ve uluslararası rekabet gücünün birincil kaynağı olmuştur (Park, 2001: 29). Yenilik yoluyla bilgiyi yaratma, yaygınlaştırma ve benimseme, bölgesel rekabet faktörleri olarak önem kazanmıştır (EC, 2002: 7).

Porter’a (1990) göre faktör maliyetlerine dayalı rekabet avantajı, hızla kaybedilir. Bunun üzerine rekabet üstünlüğünü, düşük maliyet yerine yenilikler temelinde geliştirme anlayışı benimsenmiştir (Landabaso ve Reid, 1999: 33). Porter (1990), ABD’nin yeniliklere dayalı küresel rekabet gücünün kümelenme temelli bölgesel yenilik sisteminden kaynaklandığını belirlemiştir (Cooke, 2001: 2; Cooke ve Memedoviç, 2003: 1). Avrupa Birliği Bölgesel Yenilik Karnesi’ne (2006) göre bölgesel kümeler ile bölgesel yenilik performansı arasında güçlü bir ilişki olabilir (EC, 2007b: 7).

Yeniliklere dayalı bölgesel kalkınmaya ilişkin araştırmalar, ABD’nin Silikon Vadisi deneyimine odaklanır. Dünyada kümelenmenin en ünlü örneği olan ve yeniliklere dayalı en başarılı ekonomik sistemlerden biri olarak kabul edilen Silikon Vadisi, ulusal ve bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlamıştır (Çelik, 2019a: 1114).

Yeniliklerin ekonomik kalkınmaya katkısının ampirikanalizler ile belirlenmesi üzerine bölgesel yenilik politikaları geliştirilmiştir. Yenilik politikalarının başlıca “animatör”lerinden biri olan AB’de (Morgan ve Nauwelaers, 1999: 11, 14) ilk deneyimlerin 1993-1994 döneminde elde edilmesi üzerine Avrupa’da bölgesel yenilik sistemi yaklaşımı yaygınlaşmaya başlamıştır (Landabaso ve Mouton, 2005: 15). AB, bölgeler arası “teknoloji farkı”nı² (Landabaso, 1997: 2) gidermek için 1990’larda Bölgesel Yenilik Stratejileri (BYSt) geliştirmiştir. BYSt, yeniliklere dayalı yerel kalkınmanın dinamiklerini harekete geçirmeye yönelik bir eylem planıdır.

AB’de, yeni bölgesel politikalarla birlikte merkezi yönetimin yukarıdan aşağıya teşvikler verme yaklaşımı yerine aşağıdan yukarıya yaklaşımı ile yerel örgütler kurulmuştur. Bu süreç iki şekilde gelişmiştir. Birincisi, yapısal fonların ve yenilik sisteminin kurulması ile yerel aktörlerin sürece katılmasıdır. İkincisi ise, yerel kalkınmadan sorumlu Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın (BKA’lar) kurulmasıdır (Raines, 2001: 8). AB’de BKA’lar, BYSt’nin öncü aktörlerinden biri olmuştur.

² Landabaso (2000), bunu “bölgesel yenilik paradoksu” olarak nitelendirerek; geri kalmış bölgelerin yeniliklere daha fazla harcama yapması gerektiği halde yeniliklere ayrılan kaynakları absorbe etme kapasitesinin düşük olduğu çelişkili durumu işaret etmiştir (Legendijk ve Rutten, 2003: 216).

Çalışma, dört bölümden oluşmuştur. Öncelikle yenilik ve yenilik sistemleri ile Bölgesel Yenilik Stratejisi ve Bölgesel Kalkınma Ajansı kavramları açıklanmıştır. Daha sonra araştırmanın amacı, yöntemi, sınırları ve sınırlılığı belirtilmiştir. Bunu, literatür özeti izlemiştir. Son olarak İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi, araştırmaları, aktörleri ve araçları itibariyle analiz edilmiştir.

1. TEMEL KAVRAMLAR VE AÇIKLAMASI

Bu bölümde, yenilik ve yenilik sistemleri ile Bölgesel Yenilik Stratejisi ve Bölgesel Kalkınma Ajansı kavramları kısaca ele alınmıştır.

1.1. Yenilik ve Yenilik Sistemleri

Literatürde yenilik kavramını ilk defa kullanan J. A. Schumpeter (1911, 1934), onu “kalkınmanın itici gücü” olarak nitelendirmiştir. OECD ve AB’nin Oslo Kılavuzu’na (2005) göre yenilik, süreç olarak “bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürme” faaliyetidir. Morgan (1997) yeniliği, firmaların işlevleri, tedarikçileri, müşterileri ve diğer firmalarla etkileşim süreci (Park, 2001: 31); Porter ve Stern (1999) ise, “bilginin yeni, zenginlik yaratan teknolojilere, ürünlere ve hizmetlere dönüşme” süreci şeklinde ifade etmişler (Cooke et al., 2002: 1).

Yenilik konusunda sistem yaklaşımı geliştirilmiştir. Fikri kökeni F. List’e (1841) dayanan yenilikte sistem yaklaşımını, kavramsal açıdan ilk kez Lundvall (1985) değerlendirmiştir. Lundvall (1992), yenilik sistemini, yeni bir bilginin üretilmesine, yayılmasına ve kullanılmasına ilişkin unsurlar ile bunlar arasındaki etkileşim şeklinde tanımlamıştır (Landabaso ve Youds, 1999: 2). Sistem yaklaşımı temelinde 1980’lerde Ulusal Yenilik Sistemi (UYS), 1990’larda Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS), 2000’lerde ise Sektörel Yenilik Sistemi (SYS) geliştirilmiştir (Pino ve Ortega, 2018: 10-11).

Öncülüğünü Freeman (1987), Lundvall (1992) ve Nelson’un (1993) yaptığı UYS, bir ülkede yenilik faaliyetlerini yürüten aktörlerin (firmalar, üniversiteler, Ar-Ge ve finans kurumları vb.) etkileşimini ifade eder (Ranga ve Etzkowitz, 2013: 240). Pavitt’in (1984) geliştirdiği Sektörel Yenilik Sistemi (SYS), ürünleri geliştiren, üreten ve pazarlayan aktörlerden oluşan bir yapıdır (Schrepf et al., 2013: 10, 16). 1990’lı yıllarda Cooke (1998) tarafından geliştirilen BYS ise bilginin üretildiği, kullanıldığı, yayıldığı ve aktörlerin etkileşim içinde olduğu bir ortamdır (Isaksen ve Trippel, 2014: 5; Tödtling ve Trippel, 2018: 1782-1783). Cooke, Roper ve Wylie’ye (2002: 9) göre, başarılı bir

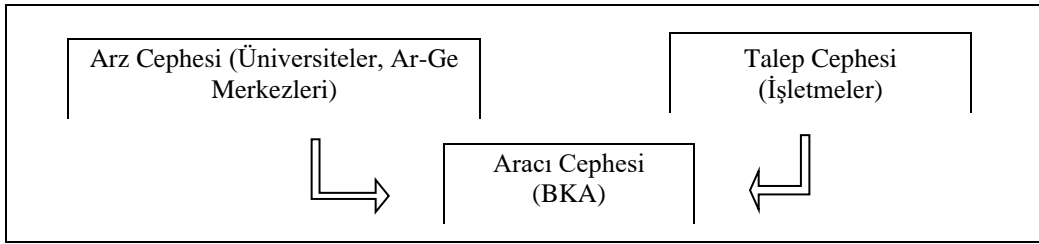
BYS'nin³ bazı ortak özellikleri vardır. Bunlar, firmalar arası işbirliği, nitelikli işgücü, esnek çalışma, yenilikçi kültür, destekleyici kurumsal altyapı ve aktif bölge yönetimidir.

Bölgesel yenilik sistemine yönelik politikalar, farklı kurumlara, yenilik yeteneklerine, bilgi ve endüstriyel temele sahip olması nedeniyle bölgeye özgü⁴ olarak değişir (Morgan, 2016: 5). Park (2001: 34), bu konuda beş öneri getirmiştir. Bunlar, kümelenmenin desteklenmesi, yenilik ve girişimcilik için uygun ortam sağlanması, sosyal sermaye stokunun oluşturulması, kollektif öğrenme ve yenilik ağlarının kurulması, yerel ve küresel ağların teşvik edilmesi.

Yenilikler, çok düzeyli işbirliğini gerektirmiştir (Cooke, 2004: 513; Uyarra ve Haarich, 2002: 2, 6). Bu bakımdan BYS, iki alt sistemden oluşmuştur. Bunlar, bilgi üretme ve yayma alt sistemi (bilgiyi üreten ve yaygınlaştıran kurumlar) ile bilgiyi kullanma alt sistemi (firmalar, müşteriler, tedarikçiler, rakipler ve ortaklar) (Tödtling ve Trippel, 2005: 1205; Camagni ve Capello, 2012: 8). Cooke'a (2001) göre, bu iki alt sistemin sistematik etkileşimi ile BYS ortaya çıkar (Uyarra, 2008: 12).

AB, yenilik sürecinde arz ve talep tarafının (iki alt sistemin) etkileşimini sağlamaya çalışmıştır (Landabaso ve Reid, 1999: 18). Kimi aktörlere de bu konuda aracı rolünü vermiştir. Buna göre BYS, Şema 1'de sunulduğu gibi başlıca üç "taraf"tan oluşmuştur (Cooke ve Memedoviç, 2003: 10).

Şema 1: Bölgesel Yenilik Sistemi'nin Tarafları

Kaynak: Çelik, 2015: 193.

Şema 1'e göre BYS'nin arz tarafında, bilgi üreten üniversiteler ve Ar-Ge merkezleri; talep tarafında bilgiyi kullanan firmalar; aracı tarafında ise, bunlar aracılık eden kurumlar yer alır (Charles et al., 2000: 92-93). BKA'lar, BYS'nin arz ve talep cephelerini bir araya getiren aracılık rolünü üstlenir; iki tarafın yeniliklere yönelik işbirliği yapmasını sağlar. Bilgi üreticileri, bilgi kullanıcıları ve aracılar, bölgede yenilikleri geliştirmek için bir strateji geliştirirler (Benneworth ve Dassen, 2011: 11).

³ Literatürde küresel rekabette ve yerel kalkınmada birer "başarı hikayesi" olarak kabul edilen Bölgesel Yenilik Sistemleri, Silikon Vadisi (ABD), Emilia-Romagna (İtalya) ve Baden-Württemberg bölgesidir (Almanya) (Cooke, 2001: 34; Uyarra ve Flanagan, 2009: 5).

⁴ Bir bölge için önerilebilecek "en iyi" yenilik politikası yoktur. Yenilik politikası, sosyo-ekonomik ve kurumsal çevrede yer alan sosyal ve kültürel unsurlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu konuda "başarı hikayeleri"nin analizleri ile yapılan politik çıkarımlar, az gelişmiş bölgeler için sınırlı bir kullanıma sahiptir (Cooke et al., 2002: 9; Doloreux ve Parto, 2005: 134-171; Tödtling ve Trippel, 2005: 1204; Morgan, 2016: 5; Morisson ve Doussineau, 2019: 102).

1.2. Bölgesel Yenilik Stratejisi

Bölgesel Yenilik Stratejisi (BYSt), yeniliklere dayalı bölgesel kalkınmaya yönelik olarak yerel aktörlerce geliştirilen stratejik hedeflerin ve araçların (eylem planı) tasarlanma sürecidir. Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin amacı, bölgeler arasındaki teknoloji farkını gidermek için Bölgesel Yenilik Sistemi'nin (BYS) kurulmasıdır (Landabaso ve Reid, 1999: 22). Başlıca araçları, yerel ağların kurulması, Üniversite-Sanayi İşbirliği'nin (ÜSİ) sağlanması, nitelikli işgücü temini ve finansal kaynaklara erişimin kolaylaştırılmasıdır (Dulupçu, 2004: 53-57).

Avrupa Birliği (AB), bölgesel yenilik paradoksunu⁵ çözmek üzere Bölgesel Yenilik Stratejileri geliştirmiştir. Bölgesel Yenilik Stratejisi, AB'de 1990'ların ortalarına kadar Araştırma ve Teknoloji Geliştirme (RTD) politikasında etkili olan doğrusal yenilik modellerinin yerine sistem yaklaşımının benimsenmesiyle geliştirilen bir eylem planıdır (Dulupçu, 2004: 53). AB'nin Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) ile yenilik eylemleri adı altında % 50 oranında finanse ettiği Bölgesel Yenilik Stratejisi, bölgesel pilot eylemdir (EC, 2002: 8; EC, 2007a: 5-6). 1994 yılında geliştirilen Bölgesel Yenilik Stratejileri, Yapısal Fonlar ile finanse edilmiştir (Oughton et al., 2002: 109).

AB'de Bölgesel Yenilik Stratejisi, yenilik politikalarının evrimi ile gelişmiştir. Teknoloji politikası ve bölgesel politika, 1994 yılında Bölgesel Teknoloji Politikası (RTP) bünyesinde birleştirilmiştir. Esas sorunun teknoloji değil yenilik olduğunun anlaşılması ile Bölgesel Yenilik Stratejisi (RIS) ve Bölgesel Yenilik ve Teknoloji Transferi Stratejisi (RITTS) geliştirilmiştir. Temelde özdeş programlar olan RIS ve RITTS, bölgesel yenilik sorunlarına yoğunlaşmıştır (Lagendijk ve Rutten, 2003: 206-207). Amacı, KOBİ'lerin yenilik ihtiyaçları ile bilgi ve teknoloji transferi için bölgenin yenilik potansiyelinin harekete geçirilmesidir (Charles et al., 2000: 8; Dick ve Payne, 2005: 59).

AB, Yeşil Kitap (1995) raporu ile dağınık olan yenilik faaliyetlerini birleştirerek sistem yaklaşımını benimsemiş ve Bölgesel Yenilik Stratejileri geliştirmiştir (Dulupçu, 2004: 53-57). ERDF ile desteklenen yenilik projeleriyle başlayan Bölgesel Yenilik Stratejileri, AB'nin bölgesel yenilik politikalarının temelini oluşturmuştur (EC, 2002: 9).

AB'de bölgesel yenilik sistemine yönelik politikalarda 2000'li yıllar, dönüm noktası olmuştur. Hızlı ekonomik büyüme, yenilikçilik ve girişimciliği artırma, daha iyi iş yaratma, sosyal uyum ve sürdürülebilir kalkınma gibi amaçlara yönelik 2000 yılında Lizbon Stratejisi (Vecchio, 2008: 4); 2010 yılında ise akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme eksenleri temelinde Avrupa 2020 Stratejisi geliştirilmiştir (Camagni ve Capello, 2012: 2). Stratejinin hedefi, 2011-2020 döneminde AB'de yüksek istihdamın, verimliliğin ve sosyal uyumun sağlanmasıdır. Bu çerçevede geliştirilen

⁵ Avrupa Paradoksu, AB'nin bilimsel alandaki başarısını, buluşları yeniliklere dönüştürmede gösterememesidir. AB, bu paradoksu çözmek, verimliliği ve rekabet gücünü artırarak bilgi ekonomisine dönüşmek için teknoloji ve yenilik politikaları geliştirmiştir (Çelik, 2019d: 53).

Yenilik Birliđi⁶, yenilikçi fikirlerin ürünlere ve hizmetlere dönüşerek istihdam ve büyüme sağlamasını ve araştırma ile yeniliğe daha fazla kaynak ayrılmasını amaçlamıştır (EC, 2011: 8).

2012 yılında ise Akıllı Uzmanlaşma Stratejileri (RIS3) geliştirilmiştir. RIS3, aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla yenilikçi sektörlerde, alanlarda veya teknolojilerde bölgesel öncelikleri destekleyen bir stratejidir (Morisson ve Doussineau, 2019: 102). Amacı, yenilikçiliği ve rekabet gücünü artırmaktır.

Bölgesel Yenilik Performansı Endeksi'ne göre bölgenin yenilik performansı ile ekonomik gelişmesi yakından ilişkilidir⁷. Bu çerçevede AB'de 1994 yılından beri 150'den fazla bölge, Bölgesel Yenilik Stratejisi geliştirmeleri için desteklenmiştir (Metin, 2010: 50-51).

Avrupa Komisyonu (EC), Bölgesel Yenilik Stratejileri için standart bir yaklaşım getirmemiştir. Bölgenin üretim ve kurumsal yapısının çeşitliliği ile yerindenlik ilkesi temelinde esnek bir yaklaşım önermesi üzerine Bölgesel Yenilik Stratejileri, 5 aşamada geliştirilmiştir (EC, 2002: 8-9). Bunlar,

- Yerel aktörlerin yenilik konusunda farkındalığının ve katılımının sağlanması.
- Bölgesel yenilik sisteminin (aktörleri ve etkileşimleri) analiz edilmesi.
- Bölgenin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi.
- Bölgesel yenilik destek altyapısının ve politikasının analiz edilmesi.
- Stratejik çerçevenin tanımlanması - eylem planının hazırlanması ile izleme ve değerlendirme sisteminin kurulması. Eylem planı, somut projelerin yanı sıra pilot eylemleri ve fizibilite çalışmalarını da içerebilir.

1.3. Bölgesel Kalkınma Ajansı

Dünyada yerel aktörler arasında işbirliğini sağlamak, içsel ve dışsal kaynaklar temelinde bölgesel kalkınmayı hızlandırmak için 1930'lardan itibaren merkezi ve/veya yerel aktörler tarafından Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) kurulmuştur (Çelik, 2015: 32). Bölgesel stratejik planlar hazırlamak, yenilik ve teknoloji transferi yapmak gibi faaliyetler yürütmüştür (EURADA, 1999: 34-35). Temel işlevi, yenilikçi kalkınma projeleri geliştirmek ve uygulamaktır (Hughes, 1998: 619). Bölgesel yenilik politikası araçları⁸ ile yenilikçilik faaliyetlerinde (kümelenme, yenilik ve ağ) bulunmuştur (Çelik, 2018a: 16; Çelik, 2019b: 877-878). Bu çerçevede şu araçları kullanmışlar: Danışmanlık, mali destek, teknoloji transferi, beşeri sermaye yatırımı, kümelerin ve ağların

⁶ Yenilik Birliği'nde AB'de 2020 yılına kadar GSYİH'nın % 3'ünün Ar-Ge'ye ayrılması, 2025 yılına kadar 3,7 milyon istihdam yaratılması ve GSYİH'nın yıllık 800 milyar € artırılması hedeflenmiştir (EC, 2011: 5, 8).

⁷ Bölgesel Yenilik Stratejisi, bilgiyi bölgesel GSYİH'ya dönüştüren bir araçtır (Landabaso et al., 1999: 10).

⁸ Bu araçlar, yedi grupta ele alınabilir. Bunlar, sistemik teşvik ve danışmanlık hizmeti verilmesi, teknoparkve yenilikçi firmalar kurulması, yenilik kuponları, mobilite hibesi ve Ar-Ge altyapısının geliştirilmesi (OECD, 2011: 187-194).

kurulması (Tödtling, 2001: 3-4;). Teknopark⁹ gibi kurumsal yapılar kurarak; firmalara, yenilik desteği, teknoloji transferi gibi “reel hizmetler” vermişler (Pietrobelli ve Rabelloti, 2002: 9).

Avrupa’da kimi BKA’ların öncülüğünde yerel dinamikleri harekete geçirerek Bölgesel Yenilik Stratejileri geliştirilmiş ve bölgesel yenilik sistemi kurulmuştur. Literatüre birer “başarı hikayesi” olarak geçen bu bölgeler arasında Üçüncü İtalya ve Emilia-Romagna (İtalya),Baden-Württemberg (Almanya) Shannon (İrlanda) ve Styria (Avusturya) bölgeleri belirtilebilir (Çelik, 2018a, 2019a, 2019b, 2019c, 2019e, 2020). Bu bölgelerin başarısının temelinde, beşeri sermaye, sosyal ve ekonomik ağlar, yenilikçi kültür ve destekleyici kurumlar gibi unsurlar yer almaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI, YÖNTEMİ, SINIRLARI VE SINIRLILIĞI

Literatürde Üçüncü İtalya, Emilia-Romagna, Baden-Württemberg, Shannon ve Styria bölgeleri, yeniliklere dayalı yerel kalkınmada birer önemli deneyim olarak kabul edilir. Bölgeye özgü “model”ler geliştiren bu yerlerin başarı hikayelerinin başlıca ortak özellikleri şunlardır: Yenilikler temelinde içsel dinamiklerin harekete geçirilmesi, kurumsal yapılanma, yerel ekonomik, politik, kültürel ve sosyal değerler ile aktörler arası işbirliği (yönetişim), aktif bölge yönetimi, sosyal sermaye ve beşeri sermaye gibi unsurlar.

Toskana, Umbria ve Emilia-Romagna gibi bölgeleri içeren ve ekonomisi KOBİ’lere dayanan Üçüncü İtalya, literatürde “yeni endüstriyel bölge” olarak adlandırılmıştır. Bölgenin başlıca sosyo-kültürel özelliği, iş, aile, girişimcilik, ticaret ve karşılıklı ilişki etiğini içeren homojen bir değerler sisteminin varlığıdır (Çetin, 2006: 80). Putnam (1993) ve Boschma (2005), bölgenin kalkınmasında güven ve sosyal sermayenin önemini vurgulamıştır (Çetin, 2006: 81-82). Bölgenin ekonomik kalkınmasını açıklamak için literatürde en çok atıf yapılan örnek, Emilian Modeli olmuştur.

Emilia-Romagna bölgesinin kendine özgü kalkınma yaklaşımı (Emilian Modeli), destekleyici yerel yönetim, aktörler arası işbirliği, mesleki ve teknik eğitim, sosyal sermaye gibi unsurları içermiştir (Çelik, 2019e: 46-48). Bölgenin bilgi toplumuna dönüşmesi için geliştirilen Bölgesel Yenilik Stratejisi (PRRIITT, 2002) ile Ar-Ge kurumları ve bölgesel yenilik sistemi kurulmuştur (Çelik, 2019c: 13, 16-17).Sonuçta Avrupa’nın en yenilikçi yerlerinden biri olan bölgenin başarı hikayesinin, güçlü bir yönetim sisteminin ürünü olduğu vurgulanmıştır (Çelik, 2019a: 1117-1118).

Baden-Württemberg (B-W), Avrupa’nın en yenilikçi endüstriyel alanlarından ve “dört motoru”ndan biridir. Daimler-Benz, Chrysler, Porsche, Bosch, IBM gibi küresel şirketlerin yatırım yaptığı

⁹ Teknopark, bir üniversite veya araştırma kurumunun öncülüğünde üretilen bilgiyi ticarileştirmeyi amaçlayan; bünyesinde, Ar-Ge ve yenilik temelli firmaları barındıran bir yapıdır (Asheim ve Isaksen, 1996: 42). Teknopark kurulması, Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin tek veya başlıca amacı değildir (Cooke, 2001: 22). Kimi ülkelerde bilim parkı, teknoloji merkezi, kuluçka merkezi, yenilik merkezi gibi isimlerle de anılmıştır

bölgenin Ar-Ge sistemi, makine ve otomobil teknolojisi alanlarında uzmanlaşmıştır (Heidenreich ve Gerhard, 2004: 202). Bölgenin kalkınmasını etkileyen başlıca faktörler, yenilik sisteminin dayandığı endüstriyel kümeler ve kurumsal yapı ile aktörler arası işbirliğidir (Strambach, 1998: 9-10; Fuchs ve Wassermann, 2004: 8, 19).

Transatlantik uçuşlarının yakıt ikmalinin yapıldığı Shannon Havaalanı, 1950'lerin sonunda uzun mesafeli uçakların gelişmesiyle önemini kaybetmiştir. Bölge ekonomisini yeniden canlandırması için kurulan Shannon Kalkınma Ajansı(SD, 1959), teknoparklar ve Bilgi Ağı (2001) kurmuş ve öncülük ettiği Bölgesel Yenilik Stratejisi (1996-1998) ile yenilik sistemi konusunda farkındalık yaratmıştır. Bütün bu gelişmeler, öğrenen bölgenin ortaya çıkışı, Yerel Yenilik Sistemi ve bölgesel girişimci ekonomi modeli olarak nitelendirilmiştir (Çelik, 2018a: 28-30; Çelik, 2019a: 1124).

1980'lerde dış ticarete açılan Styria bölgesinde küresel rekabet edebilirlik için işbirliği ve yenilik temelinde başlatılan yeniden yapılanma süreci, kümelenmeyi ve yenilik sistemini geliştirmeye yönelik politikaların da etkisiyle ekonomik dönüşüme yol açmıştır. 1990'lardan itibaren ülke ekonomisinin “motor”larından biri olan Styria'nın bu başarısında, bölgedeki yönetim modeli ile teknoloji ve yenilik stratejileri etkili olmuştur (Çelik, 2019b: 880, 888; Çelik, 2020: 82, 84-85).

Türkiye’de de kimi aktörlerce Bölgesel Yenilik Stratejisi (BYSt) geliştirilmiştir. Bunlardan ilki, Mersin Valiliği'nin öncülüğünde geliştirilen Mersin Bölgesel Yenilik Stratejisi'dir (RIS-Mersin, 2005-2016). RIS-Mersin çerçevesinde kümelenmeye temel oluşturmak üzere tarım, turizm ve lojistik sektörlerinde “platform”lar kurulmuştur (Levent ve Levent, 2011: 210-212).

Bir diğeri de bu araştırmanın konusu olan ve İzmir Kalkınma Ajansı'nın (İZKA) öncülüğünde 2012 yılında geliştirilen İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'dir (İzmir BYSt).İzmir BYSt'nin başlıca özelliği, Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansı tarafından geliştirilen ilk yenilik stratejisi olmasıdır.

Yenilik sistemlerinin yapısı, sistemin unsurları, sistem unsurları arasındaki ilişki ve sistemin fonksiyonları ile karakterize edilir(Ranga ve Etzkowitz, 2013: 241). Sistemin unsurları, yenilik sürecinde etkileşim halinde olan aktörleri (bireyler, firmalar, üniversiteler, araştırma kurumları, devlet kurumları, finans ve ticaret birlikleri vb.) içerir.Çalışmanın amacı, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'ni başlıca araştırmaları, aktörleri ve araçları itibariyle analiz etmektir.

Konu olarak İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin seçilmesinin başlıca nedenleri şunlardır:

- Türkiye’de bir Bölgesel Kalkınma Ajansı tarafından geliştirilen ilk Bölgesel Yenilik Stratejisi olması (İZKA, 2012b: 16; Ranga ve Etzkowitz, 2013: 255).
- İzmir, yerel kalkınmada aktörler arası işbirliğini sağlayacak ve Türkiye’de model olabilecek başlıca şu yönetim yapılarına sahiptir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı, Başkanlar Kurulu, İzmir

Ekonomik Kalkınma ve Koordinasyon Kurulu, İzmir İçin Yeni Sinerjiler Enstitüsü (İzmir Enstitüsü), İzmir Kalkınma Ajansı ve İzmir Akdeniz Akademisi.

- İzmir, Türkiye’de Üniversite-Sanayi İşbirliği’ni (1983) kurumsal olarak başlatan kenttir.
- İzmir’de yerel aktörlerin en fazla (% 60) işbirliği yaptığı kurum, üniversitelerdir.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile yapılan çalışma, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin unsurları bakımından analizi ile sınırlandırılmıştır. Başlıca sınırlılığı ise, stratejiye ilişkin istatistik verilerin kısıtlı olmasıdır. Bu sınırlılık, raporlardan ve araştırmalardan derlenebilen verilerle aşılmaya çalışılmıştır.

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Türkiye’de, Bölgesel Yenilik Stratejisi uygulamalarına yönelik sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır. Bunlardan başlıcaları, Tablo 1’de özet olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Bölgesel Yenilik Stratejisi’ne (BYSt) İlişkin Literatür Özeti

Yazarı	Amacı	Sonucu
Dulupçu (2004)	BYSt’nin dayandığı teorisini incelemektir.	Yerel aktörler, yeniliklerin yönetim ile ilişkisine dair yeterli bilgi sahibi değildir.
Metin (2010)	RIS-Mersin’in kurumsal ve sosyal katkısını belirlemektir.	Proje paydaşları ile görüşülerek bölgenin öncü sektörlerinin kazanımları değerlendirilmiştir.
Tiryakioğlu ve Alcin (2012)	Avrupa’daki öncü uygulamaları ve Türkiye’deki ilk BYSt uygulamalarını incelemektir.	Türkiye, bölgesel yenilik yeteneklerini ticarileştirerek, sosyo-ekonomik kalkınma potansiyeli ile ulusal ve küresel yenilikçi yatırımcılar için önemini artıracaktır.
Ranga ve Temel (2018)	İzmir Bölgesel Yenilik Sistemi’nin gelişimini ve bu süreçte alt-sistemlerin katkısını incelemektir.	İzmir Bölgesel Yenilik Sistemi’nin en güçlü olduğu alan, üniversiteler ve bilgi üretme alt-sistemidir. Bilgi üretimine kıyasla yenilik ve kurumlar arası işbirliği, yeterince gelişmemiştir.
Çelik (2019c)	Emilia-Romagna Bölgesi Yenilik Stratejisi’ni (PRRIITT) amacı, yönetimi, finansmanı ve sonuçları ile analiz etmektir.	PRRIITT ile Ar-Ge ve yenilik merkezleri ve bu kurumları birbirine bağlamak için İleri Teknoloji Ağı’nın; sonuçta da Bölgesi Yenilik Sistemi’nin kurulduğu belirlenmiştir.
Çelik (2020)	Styria Bölgesi Yenilik Sistemi’nin temel bileşenlerini (stratejiler, aktörler ve araçlar) ortaya koymaktır.	Styria BYSt kalkınma, teknoloji, ekonomi ve araştırma stratejileri; yerel yönetim, Ar-Ge kurumları ve üniversiteler gibi aktörleri; mali destekler, kümeler gibi araçları içermiştir.
Eren (2020)	İzmir Bölgesel Yenilik Sistemi’nde faaliyet gösteren firmaların finansman yöntemi tercihlerini belirlemektir.	Analizle yenilikçi firmaların, ilgili kurumlar (TÜBİTAK, Kalkınma Ajansı, KOSGEB vb.) tarafından verilen desteklerin cazip olmadığını ifade ettiği belirlenmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 1'e göre Bölgesel Yenilik Stratejisi'ni, Dulupçu (2004) teorik olarak yönetişim; Metin (2010), RIS-Mersin Projesi; Tiryakioğlu ve Alcin (2012), Avrupa ve Türkiye deneyimleri; Ranga ve Temel (2018) ile Eren (2020), İzmir Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS); Çelik (2019c), Emilia-Romagna ve Çelik (2020) Styria bölgesi çerçevesinde incelemişler. Bu çalışmada da İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İzmir BYSt), araştırmalar, aktörler ve araçlar temelinde analiz edilmiştir.

4. İZMİR BÖLGESEL YENİLİK STRATEJİSİ

Türkiye'de yenilik politikaları, 1963 yılında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) kurulmasıyla geliştirilmeye başlanmıştır. TÜBİTAK'ın çalışmalarında¹⁰, Ulusal Yenilik Sistemi'nin (UYS) kurulması ve Ar-Ge faaliyetlerinin yeniliklere dönüştürülmesi amaçlanmıştır. 2000'li yıllardada bölgesel yenilik sistemi (BYS) kurmak üzere Bölgesel Yenilik Stratejileri (BYSt) geliştirilmiştir. Bunlar arasında RIS-Mersin Projesi (2006), İnovasyon Vadisi Gaziantep Projesi (2006), Türkiye Bölgesel İnovasyon Merkezleri Projesi (2008) ve Bölgesel İnovasyon Stratejileri (Eskişehir) yer alır.

Türkiye'ye Helsinki Zirvesi'nde (1999) AB'ye aday ülke statüsü verilmesi üzerine bölgesel politika alanında yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede çıkarılan 5449 sayılı kanun (2006) ile 26 Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) kurulmuştur. Ajansların başlıca amacı, yenilik paydaşlarının işbirliğini geliştirmek suretiyle bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır. Bu amaçla ajanslardan bazıları, Bölgesel Yenilik Stratejisi geliştirmiştir. Bunlar, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Türkiye'de BKA'ların Geliştirdiği Bölgesel Yenilik Stratejileri

BKA	BYSt
İZKA	İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (2012)
BAKKA	Batı Karadeniz 2015-2025 Bölgesel İnovasyon Stratejisi (2014)
MARKA	Doğu Marmara Bölgesel Yenilik Stratejisi (2014-2018)
OKA	Orta Karadeniz Bölgesel İnovasyon Stratejisi (2013-2023)
ZAFERKA	TR33 Bölgesi Yenilik Stratejisi (2014)
MEVKA	Konya-Karaman Bölgesel Yenilik Stratejisi 2014-2023
DOKA	TR 90 Doğu Karadeniz Bölgesel Yenilik Stratejisi (2014)
ORAN	TR72 Bölgesel Yenilik Stratejisi (2015)
GEKA	Güney Ege Bölgesel Yenilik ve Girişimcilik Stratejisi (2016)

Kaynak:Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın internet sitesinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

¹⁰Türk Bilim Politikası: 1983-2003 (1983), Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003 (1993), Vizyon 2023 (2002) ve Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi 2011-2016 (2010).

Tablo 2'ye göre ajansların Bölgesel Yenilik Stratejisi'ne yönelik ilk çalışması, İzmir Kalkınma Ajansı'nın 2012 yılında geliştirdiği İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'dir (İzmir BYSt). Daha sonra Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFERKA), Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA), Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN) ve Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), Bölgesel Yenilik Stratejisi geliştirmiştir.

İzmir, Ege Bölgesi'nin en büyük ve gelişmiş kentidir. Yaklaşık 4,3 milyon nüfusa sahiptir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik ve üniversite sayısibakımından ülkede 3. sıradadır (İZKA, 2010: 23). Bilim ve teknoloji alanında yeterli altyapıya sahip olan kentte, firmaların Ar-Ge desteklerinden düşük oranda faydalandığı; dolayısıyla bir "rehber"e (BKA) ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (İZKA, 2012c: 32, 50). Bunun üzerine 2006 yılında İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) kurulmuştur.

İZKA, İzmir'in yeniliklere dayalı sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmak üzere yerel aktörlerle işbirliği içinde Kümelene Stratejisi (2008), Yenilik Stratejisi (2012), Bilgi Toplumu Stratejisi (2012) ve Girişimcilik Stratejisi (2013) geliştirmiştir. Türkiye'de yerel düzeyde ilk olma özelliğine sahip bu stratejiler ile ekosistemler kurmaya çalışmıştır.

İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi, İzmir Kalkınma Ajansı, Ege Üniversitesi Bilim Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi (EBİLTEM) ve Türkiye İstatistik Kurumu işbirliğinde 2012 yılında dört aşamada geliştirilmiştir (İZKA, 2016: 21). Bu aşamalar şunlardır:

- Yerel aktörlerin katılımının sağlanması,
- Bölgenin ve sektörlerin yenilik kapasitesinin belirlenmesi,
- Bölgesel yenilik sisteminin kurulması,
- Nihai rapor ve eylem planının hazırlanması.

İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi kapsamında öncelikle yerel aktörlerin işbirliğini sağlamak için bir yönetim yapısı kurulmuştur. Bu çerçevede Ar-Ge ve yenilik konusunda uzman yerel ve ulusal aktörlerden Yenilik Teknik Komitesi¹¹ ve Yenilik Komitesi¹² oluşturulmuştur. Strateji geliştirilirken bu komitelerin görüş ve önerileri alınmıştır (İZKA, 2012b: 16; İZKA, 2016: 33).

İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi, "bilgi üreten, teknoloji üreten ve ihraç eden, yenilikçi İzmir" hedefi ile geliştirilmiştir (İZKA, 2012b: 30, 103). Stratejinin amaçları şunlardır (İZKA, 2012b: 16):

- İzmir'in Ar-Ge ve yenilik alanındaki mevcut durumunu tespit ederek bir Bölgesel Yenilik Stratejisi hazırlamak,

¹¹ Türkiye'deki farklı üniversitelerden 13 kişiden oluşan bu komitede, İzmir'deki üniversitelerin yanısıra Sabancı Ün., Anadolu Ün., Çukurova Ün., ODTÜ., TTGV, ÜSİMP ve özel sektör temsilcileri yer almıştır (İZKA, 2012b: 4, 103).

¹² İlgili kurumlardan 30 kişiden oluşan bu komitede, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir İl Özel İdaresi, üniversiteler, odalar, borsalar, serbest bölge ve OSB temsilcileri yer almıştır (İZKA, 2012b: 5).

- Ar-Ge ve yeniliklere imkân veren bir ekosistem yaratarak, yeniliklerin gelişmesini teşvik edecek mekanizmalar oluşturmak,
- İzmir’i teknoloji üreten ve ihraç eden bir konuma yükseltmektir.

İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi kapsamında 6 öncelik ve 27 hedef belirlenmiştir. Stratejinin temel unsurları olan araştırmalar, aktörler ve araçlar, Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin Başlıca Bileşenleri

Araştırmalar	Aktörler	Araçlar
<ul style="list-style-type: none"> • 2010-2013 İzmir Bölge Planı (2010) • İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi Saha Araştırması (2011) • İzmir Bölgesel Ar-Ge ve Yenilik Kapasitesi Analizi (2012) • İzmir’de Ar-Ge ve Yenilik Ekosistemi Mevcut Durum Analizi (2012) 	<ul style="list-style-type: none"> • İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) • Üniversiteler ve Ar-Ge Kurumları • Diğer Aktörler 	<ul style="list-style-type: none"> • İZKA’nın Mali Desteği • İnovasyon Merkezi • Kümeler

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

4.1. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’ne İlişkin Araştırmalar

Bu kesimde, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin hazırlık sürecinde yapılan araştırmalar ve analizler ele alınmıştır.

4.1.1. 2010-2013 İzmir Bölge Planı

İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir’in kalkınma eksenlerini, hedeflerini ve önceliklerini belirlemek üzere orta ve uzun vadeli bölgesel planlar hazırlamıştır. Bunlardan biri, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’ne temel oluşturan 2010-2013 İzmir Bölge Planı’dır. Planın “bölgesel Ar-Ge ve yenilik kapasitesinin geliştirilmesi” stratejik amacı doğrultusunda Bölgesel Yenilik Stratejisi hazırlanması hedeflenmiştir (İZKA, 2012b: 25). Bu amaçla İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’ne temel oluşturmak üzere araştırmalar ve analizler yapılmıştır (İZKA, 2012b:16):

- İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi Saha Araştırması (2011).
- İzmir Bölgesel Ar-Ge ve Yenilik Kapasitesi Analizi (2012).
- İzmir’de Ar-Ge ve Yenilik Ekosistemi Mevcut Durum Analizi (2012).

4.1.2. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi Saha Araştırması (2011)

İzmir'in yenilik kapasitesi belirlemek üzere İzmir Kalkınma Ajansı ve Türkiye İstatistik Kurumu işbirliğinde yapılan İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi Saha Araştırması(2011) ile kentin öncelikli sektörlerindeki firmalarla Ar-Ge ve yenilik anketi yapılmıştır. Ankette, İzmir'in yenilik ekosistemi¹³ altyapısının olduğu; ancak Ar-Ge ve yenilik odaklı proje hazırlama, işbirliği yapma ve bunları ticarileştirme bakımından istenilen düzeyde olmadığı belirlenmiştir¹⁴ (İZKA, 2012c: 46, 50).

4.1.3. İzmir Bölgesel Ar-Ge ve Yenilik Kapasitesi Analizi (2012)

İzmir Kalkınma Ajansı ve EBİLTEM işbirliğinde yapılan İzmir Bölgesel Ar-Ge ve Yenilik Kapasitesi Analizi'nde (2012), kentin 2007-2010 döneminde Ar-Ge ve yenilik alanındaki mevcut durumu ortaya konmuştur (İZKA, 2012a: 14-15). Analizin çıktularından biri, Tablo 4'de sunulan İzmir Yenilik Ekosistemi (2012) çalışmasıdır (İZKA, 2012b: 17).

Tablo 4. İzmir Yenilik Ekosistemi (2010)

Değişken	İzmir'in Mevcut Durumu	Türkiye'deki Yeri
Üniversite	4'ü devlet, 5'i vakıf olmak üzere 9 üniversite	3. sırada
Bilim İnsanı	3.111 öğretim üyesi	3. (% 7,39) sırada
Bilimsel Yayın	Üniversiteler; 2.064 adet bilimsel yayın	% 8.09'u
Patent	1.064 patent başvurusundan 145'i tescil edilmiştir.	% 10; 3. sırada
Ar-Ge Merkezi	Bakanlıklara bağlı 8; üniversitelerde 37 tane	
Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB)	İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi (İZTEKGEB)	1/30
Organize Sanayi Bölgesi (OSB)	2 tane faal; 4 tane kısmen faal; 11 tane de kuruluş aşamasında	

Kaynak:İZKA, 2012c'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 4'e göre İzmir'de 9 üniversite olup; bunlarda görev yapan yaklaşık 3 bin öğretim üyesi, 2.064 araştırma yayınlamıştır. Başvurusu yapılan 1.064 patentin 145'i tescil edilmiştir. Bakanlıklara bağlı 8; üniversitelerde ise, 37 araştırma merkezi yer almaktadır. Türkiye'deki 30 TGB'den biri, İzmir'dedir (İZTEKGEB). İzmir'de, faal durumda olan 2 tane ve kısmen faal olan 4 OSB vardır.

4.1.4. İzmir Ar-Ge ve Yenilik Ekosistemi Mevcut Durum Analizi (2012)

İzmir Kalkınma Ajansı ve EBİLTEM işbirliğinde yapılan İzmir'de Ar-Ge ve Yenilik Ekosistemi

¹³ Yenilik ekosistemi, yerel, ulusal ve küresel kurumları içeren karmaşık bir yapıdır. Sistemin aktörleri, Ar-Ge ve yenilik konusunda işbirliği yaparlar (İZKA, 2012c: 7-8).

¹⁴ İzmir'in bu durumu, Avrupa Paradoksu'na benzetilebilir.

Mevcut Durum Analizi'nde (2012), yerel aktörlerin Ar-Ge ve yenilik alanındaki mevcut durumu ortaya konmuştur. Yapılan anket doğrultusunda İzmir Yenilik Ekosistemi Mevcut Durumu Raporu ile İzmir Yenilik Stratejisi Nihai Raporu ve Eylem Planı hazırlanmıştır (İZKA, 2012c: 46, 50). Mevcut Durum Raporu'nda, İzmir'de kurumların, Ar-Ge ve yenilik destek altyapılarının yanısıra üniversiteler ile işbirliğinin yetersiz olduğu belirtilmiştir.

4.2. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin Aktörleri

Yenilik sisteminin başlıca aktörleri, üniversiteler ve Ar-Ge kurumları ile firmalar ve kamu kurumlarıdır. Kamu kurumları, yenilik sisteminin geliştirilmesinde finansman sağlayıcı, altyapı ve strateji geliştirici, düzenleyici ve kolaylaştırıcı gibi roller üstlenmiştir (EUA, 2019: 50).

İzmir yenilik ekosisteminde 2010 yılı itibariyle üniversiteler, araştırma merkezleri gibi toplam 100 farklı aktör yer alırken; bu sayı, 2016 yılında 151'e yükselmiştir (İZKA, 2020: 15). İzmir'de yenilik faaliyetlerinde rol alan başlıca aktörler şunlardır: İzmir Kalkınma Ajansı, üniversiteler ve Ar-Ge kurumları ile diğer aktörler.

4.2.1. İzmir Kalkınma Ajansı

Türkiye'de 2006-2009 yılları arasında kurulan 26 Bölgesel Kalkınma Ajansı'dan biri, İzmir Kalkınma Ajansı'dır (İZKA). İZKA, İzmir'in sürdürülebilir kalkınması için yeşil büyüme ve mavi büyüme yaklaşımlarını benimsemiştir. Yeşil büyüme yaklaşımı, sanayi ve tarım sektörlerinde temiz üretim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasını; mavi büyüme yaklaşımı ise, İzmir'in kıyı ekonomisi potansiyelinin harekete geçirilmesini hedeflemiştir (İZKA, 2020: 6, 15).

İzmir Kalkınma Ajansı'nın temel amaçları şunlardır (İZKA, 2019b: 34):

- Yerel aktörler arasında işbirliğini geliştirmek.
- Bölgenin gelişmesini hızlandırmak ve rekabet gücünü artırmak.
- Bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak.

Yenilikçi İzmir (İZKA, 2012b: 30) vizyonudoğrultusunda İzmir'in kalkınmasına yönelik stratejiler geliştirmiştir. Bunlardan biri, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'dir.

4.2.2. Üniversiteler ve Ar-Ge Kurumları

Üniversiteler ve Ar-Ge kurumları, bölgesel yenilik sisteminin başlıca aktörleridir (Tripp et al., 2014: 6-7; Pino ve Ortega, 2018: 9). Üniversiteler, yenilik sisteminde eğitim, araştırma ve bilgi

transferi rollerini yerine getirir (Charles, 2006: 120, 124; EUA, 2019: 22). Etzkowitz ve Leydesdorff'un (1995: 15) geliştirdiği ve üniversite-sanayi-devlet işbirliğine dayanan Üçlü Sarmal Modeli'ne göre üniversite, teknoparklar aracılığıyla araştırmacı ve akademik firma (spin-off) kurucu rollerini üstlenmiştir (Tripp et al., 2012: 9, 13, 19; Ranga ve Etzkowitz, 2013: 243). Literatürde bu üniversiteler, "girişimci üniversite" olarak adlandırılmıştır (Çelik, 2019d: 43).

İzmir, gelişmiş bir bilgi üretme ve yayma altyapısına (üniversiteler ve araştırma kurumları) sahiptir (İZKA, 2012b: 74-75). Üniversite sayısı ile ülkenin üçüncü büyük kenti olup; 207 üniversiteden 10 tanesi İzmir'dedir¹⁵. Yaklaşık 10 bin öğretim üyesini, 170 bin öğrenciyi, 180 araştırma ve uygulama merkezini barındıran bu üniversitelerden her yıl yaklaşık 23 bin öğrenci mezun olmaktadır¹⁶. Buna göre İzmir, yenilikler için gerekli beşeri sermaye ile Ar-Ge altyapısına sahiptir. Ancak kentteki araştırmacıların yalnızca % 4'ü araştırma projelerinde yer almıştır (Ranga ve Temel, 2018: 220).

İzmir'deki 9 üniversiteden ikisi, Ege Üniversitesi (EÜ) ve İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'dür (İYTE). Türkiye'nin 4. ve bölgenin ilk üniversitesi olarak 1955 yılında kurulan EÜ,37 uygulama ve araştırma merkezi ve Ege Teknopark gibi güçlü bir Ar-Ge altyapısına sahiptir. Dünya sıralamasında (2015-2016) 546. sıra ile kentin tek üniversitesidir. 2015 yılında bünyesinde Türkiye'de bir ilk olan Yenilikçilik ve Girişimcilik bölümü açılmıştır (Ranga ve Temel, 2018: 220, 227).

İYTE ise, Türkiye'nin tek yüksek teknoloji enstitüsü olarak 1992 yılında kurulmuştur. Ulusal ve uluslararası projelerde önemli başarılar sağlamıştır (İZKA, 2016: 58, 144). Türkiye'nin 4. teknoparkı olan İzmir Teknopark'ın yer aldığı İYTE'de, 2016 yılında İnovasyon Merkezi açılmıştır.

TÜBİTAK Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi'ne (2019) göre, İzmir'deki iki üniversite üst sıralarda yer almıştır. Bunlar, 2014-2018 döneminde 8.-9. sıradaki İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ile 2018 yılında 10. sırada yer alan Ege Üniversitesi'dir¹⁷.

İzmir'de yerel aktörlerin üniversitelerle işbirliği, yüksek oranda gerçekleşmiştir. En fazla (% 60) işbirliği yapılan kurum, üniversitelerdir (özellikle EÜ ve İYTE). Üniversiteleri, İZKA (% 55), KOSGEB (% 30) ve TÜBİTAK (% 25) izlemiştir (İZKA, 2011: 28-29).

İzmir'de bilgi yayan başlıca aktörler ise, araştırma merkezleri, kümeler ve teknoparklardır¹⁸. Araştırma merkezlerinden Ege Üniversitesi Bilim Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi (EBİLTEM), İzmir'de Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini artırmak için Türkiye'nin ilk Üniversite-Sanayi İşbirliği (ÜSİ) Merkezi olarak 1994 yılında kurulmuştur. Teknoloji transferini geliştirmek için AB'nin Yenilik Aktarım Merkezi Projesi'nde yer almış ve Türkiye'de bu alanda ilk merkez

¹⁵ Veriler, <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz> adresinden derlenmiştir (Erişim Tarihi: 04.9.2020).

¹⁶ Bu veriler, <https://istatistik.yok.gov.tr/> internet adresinden derlenmiştir (Erişim Tarihi: 04.9.2020).

¹⁷ Bu veriler, <https://btgm.sanayi.gov.tr/?lang=tr> adresinden derlenmiştir (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

¹⁸Burada araştırma merkezlerinden EBİLTEM incelenmiş; kümeler ve teknoparklar ise ileride ele alınmıştır.

olan Ege Yenilik Aktarım Merkezi'nin (IRC-Ege¹⁹, 2004) kurulmasına öncülük etmiştir (İZKA, 2012b: 101-102). Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı'na ve UNESCO'ya (2010) göre, Türkiye'nin en başarılı merkezlerinden biridir (İZKA, 2012a: 30).

4.2.3. Diğer Aktörler

Yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından biri, sosyal sermayedir (İZKA, 2012c: 9). Putnam (1993) sosyal sermayeyi “...işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve güven gibi sosyal organizasyonun özellikleri” olarak tanımlamıştır. Sosyal sermayenin en önemli unsuru olan güven, Soete (et al., 2010)'ye göre yenilikleri finanse etme riskini azaltır (Schrempf et al., 2013: 8).

Üçlü sarmal modeline, sivil toplum kurumları da eklenerek dörtlü sarmal yenilik modeli kurulmuştur (Morisson ve Doussineau, 2019: 103). Bu bakımdan bölgesel yenilik politikalarının etkinliği, bölgesel kurumlara göre uyarlanmasına bağlıdır.

İzmir, sosyal sermaye alanında Türkiye'de model olabilecek yönetim yapılarına sahiptir. Bu yapılar arasında Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV), Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı (EBKA), İzmir İçin Yeni Sinerjiler Enstitüsü, İzmir Ekonomik Kalkınma ve Koordinasyon Kurulu (İEKKK) ve İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) belirtilebilir (Çelik, 2018c: 374-375).

EGEV, İzmir'de yerel aktörlerin katılımıyla bölgeyi dış yatırımcılara tanıtmak amacıyla 1992 yılında kurulmuştur. EGEV'in “aşağıdan yukarıya” doğru geliştirdiği yerel kalkınma girişimleri, İzmir'de güçlü bir yönetim yapısının olduğunu göstermiştir.

EBKA, İzmir Ticaret Odası'nın (İZTO) ve AB'nin işbirliğinde Türkiye'nin ilk BKA deneyimi olarak 1993 yılında kurulmuştur. Misyonu, katılımcılık temelinde bölgeye özgü kalkınma modeli geliştirmektir. 1995 yılında EGEV'in bünyesinde A.Ş'ye dönüştürülmüştür.

İzmir İçin Yeni Sinerjiler Enstitüsü (“İzmir Enstitüsü”), bir fikir platformu olarak 2004 yılında kurulmuştur. İzmir'in ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik sorunlarına yönelik projeler geliştirmekte ve ilgili kurumlarla paylaşmaktadır. Yaz ayları hariç her ay toplanmaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde 2009 yılında kurulan İEKKK, kentin ekonomisinde belirleyici role sahip 81 kurumun temsilcisinden oluşmuştur. Bazı üyeleri şunlardır: MÜSİAD İzmir Başkanı, İZSİAD Başkanı, TMMOB İzmir Başkanı, İZTO Başkanı.

İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir'in, “ortak aktör” kavramının temelini oluşturan sosyal sermayeye sahip bir kent olduğunu göstermiştir. Yönetişime dayalı örgütsel yapısı ve yerel kalkınma faaliyetleri ile İzmir'de yönetim yapılarının kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur.

¹⁹ İkincisi ise, ODTÜ Teknokent, Ankara Sanayi Odası ve KOSGEB'in işbirliğinde kurulan IRC Anatolia'dır.

4.3. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin Araçları

Bu kesimde, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nin araçları olarak İzmir Kalkınma Ajansı'nın finansman desteği, İnovasyon Merkezi ve kümeler incelenmiştir.

4.3.1. İzmir Kalkınma Ajansı'nın Finansman Desteği

İzmir'de Ar-Ge ve yenilik projelerini esas itibarıyla TÜBİTAK, TTGV, KOSGEB, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) desteklemiştir (İZKA, 2012b: 50, 73). Bu konuda öne çıkan İZKA, yerel aktörlerin 647 projesine 620 milyon TL katkı sağlamıştır (<https://www.izka.org.tr/tr/>). Bu desteklerin 67 milyon TL'lik kısmı, Ar-Ge ve yeniliklere yönelik 162 projeye²⁰ verilmiştir²¹. İzmir Kalkınma Ajansı'nın yeniliklere yönelik Mali Destek Programları (MDP), Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. İzmir Kalkınma Ajansı'nın Yeniliklere Yönelik Mali Destek Programları (2008-2020)

Yıl	MDP'nin Adı	Amacı	Bütçesi
2008	KOBİ MDP	KOBİ'lerin yenilik faaliyetlerinin desteklenmesi.	17,6 milyon TL
2011	Teknolojik Üretim ve Yenilik MDP	KOBİ'lerin yeniliklere dayalı rekabet gücünün artırılması.	14 milyon TL
2012	Yenilenebilir Enerji ve Çevre Teknolojileri MDP	Enerji ve çevre alanında Ar-Ge'nin ve yeniliklerin artırılması.	25 milyon TL
2014	Bilgi Toplumuna Dönüşüm ve Bilgi İletişim Teknolojileri MDP	İzmir'in bilgi toplumuna dönüşmesi ve bilişim teknolojilerinin üretilmesi.	15 milyon TL
2019	Özel Sektörün Kurumsal Kapasitesinin ve Rekabet Edebilirliğinin Güçlendirilmesi MDP	İzmir'deki firmaların rekabet gücünün artırılması.	15 milyon TL

Kaynak: İZKA'nın internet sitesinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

İZKA, mali desteklerle İzmir'in yenilik ve Ar-Ge yapma kapasitesini artırmıştır. KOBİ MDP aracılığıyla 276 prototip üretilmiş; 37 marka, 27 model ve 20 tasarım tescili yapılmıştır. 2011 yılı MDP'lerle desteklenen 27 projenin 2'sinde patent, faydalı model veya endüstriyel tasarım tescili yapılmış; 17 proje ise üniversite-firma işbirliğinde gerçekleştirilmiştir. İZKA'nın desteklediği projelerle daha ziyade süreç ve ürün yeniliklerinin yapıldığı gözlenmiştir (Çelik, 2018b: 14).

²⁰ Söz konusu projelerin İzmir BYSt ile ilişkisinin İZKA'nın herhangi bir dokümanında belirtilmediği gözlenmiştir.

²¹ <http://www.izka.org.tr/tr/yenilik-ve-girisimcilik> (Erişim Tarihi: 20.4.2021).

İZKA, Ar-Ge ve yeniliklere yönelik projelere GÜdümlü Proje Desteği²² de vermiştir (İZKA, 2020: 26, 45). Bu projelerden bazıları, Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. İzmir Kalkınma Ajansı’nın Yeniliklere Yönelik Başlıca GÜdümlü Proje Destekleri

Projenin Adı, Sahibi, Amacı, Bütçesi ve Sonucu

- İnovasyon Merkezi Projesi (2011): İYTE’nin geliştirdiği projenin amacı, İzmir’in Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini artırmaktır. Bütçesi 7 milyon TL olup, 5,25 milyon TL’sini İZKA karşılamıştır. Proje sonucunda İnovasyon Merkezi, 2016 yılında açılmıştır.
- Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Akredite Test ve Analiz Laboratuvarı (2012): Proje, Ege Soğutma Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Ege Bölgesi Sanayi Odası, İYTE ve EÜİşbirliğinde geliştirilmiştir. Projenin amacı, firmaların yenilik faaliyetlerine ortam sağlamaktır. Bütçesi 4,7 milyon TL olup, 3,5 milyon TL’sini İZKA karşılamıştır. Türkiye’de ilk; Avrupa’da ikinci olması beklenen laboratuvar kurulmuştur.
- Biyokütle Enerji Sistemleri ve Teknolojileri Merkezi (BESTMER, 2014): Proje, EÜtarafından sanayi ile işbirliğinde biyokütle enerji kaynaklarını değerlendirmek için teknolojilerin geliştirilmesine ve uygulanmasına yönelik Ar-Ge yapmak için geliştirilmiştir. Bütçesi 14,3 milyon TL olup, 6,8 milyon TL’sini İZKA karşılamıştır. BESTMER, 2016 yılında açılmıştır.
- Teknik Tekstiller Araştırma ve Uygulama Merkezi (TEKSMER, 2014): Ege Tekstil ve Hammadde İhracatçıları Birliği ve Dokuz Eylül Üniversitesi işbirliğinde geliştirilen projenin amacı, tekstil sektöründe Ar-Ge ve ÜSİ’nin yapılabileceği bir merkez kurmaktır. Bütçesi 4,4 milyon TL olup, 3,3 milyon TL’sini İZKA’nın karşılamıştır. Merkez, 2016 yılında açılmıştır.
- İzmir Sağlık Teknolojileri Geliştirici ve Hızlandırıcısı (Bioİzmir): Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir’in sağlık girişimleri ve yenilikleri alanında önemli bir konuma sahip olması için bir merkez kurmayı amaçlamıştır. Projenin bütçesi 9,2 milyon TL olup, 6,9 milyon TL’sini İZKA karşılamıştır. Kalite kontrol ve sertifikasyon laboratuvarlarından oluşan merkez açılmıştır.
- İzmir Bilimsel Araştırma Uygulama Test ve Sistem Geliştirme Laboratuvarları (İZMİR TEKNOTEST, 2016): Proje, İzmir Ekonomi Üniversitesi tarafından elektrik, elektronik ve elektro-mekanik sektörlerine Ar-Ge laboratuvarı ve akredite merkezi kurmak için hazırlanmıştır. Bütçesi 9,9 milyon TL olup, 7,2 milyon TL’sini İZKA karşılayacaktır.
- İzQ Girişimcilik Merkezi Projesi (2020): Proje, İzmir Ticaret Odası tarafından İzmir’de girişimcilerin yaratıcı, yenilikçi iş fikirlerini başarılı firmalara dönüştürme sürecini kolaylaştırmak üzere geliştirilmiştir. Bütçesi 16 milyon TL olup, 5 milyon TL’sini İZKA karşılayacaktır. Projenin uygulama süreci devam etmektedir.

Kaynak: İzmir Kalkınma Ajansı’nın internet sitesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6’ya göre İzmir’de, İZKA’nın desteği de dahil yaklaşık 65,5 milyon TL eş-finansmana sahip projeler ile Ar-Ge ve yeniliklere yönelik kurumsal yapılar kurulmuş ve kurulum aşamasındadır. Bu kurumsal yapılardan biri, 2016 yılında açılan İnovasyon Merkezi’dir.

²² GÜdümlü Proje Desteği, bölgesel gelişmenin hızlandırılmasına, bölgenin rekabet gücünün, girişimcilik ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek projelere bütçesinin en fazla % 75’i kadar verilen destektir. Desteklenecek projeler; teknoparklar, teknoloji geliştirme merkezleri gibi büyük bütçeli ve stratejik öneme sahiptir.

4.3.2. İnovasyon Merkezi

Bir bölgede teknolojik gelişmeyi hızlandıran unsurlardan biri, fiziksel mekânların olmasıdır. Türkiye’de bu amaca yönelik mekânların başında Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TEKGEB²³) ve Teknoloji Geliştirme Merkezi (TEKMER²⁴) gelir (İZKA, 2012a: 68; İZKA, 2012c: 41, 48, 50).

Yenilik ekosisteminin tamamlayıcı unsurlarından Üniversite-Sanayi İşbirliği’ni geliştiren kurumlardan biri, TEKGEB’dir (İZKA, 2012c: 41). Türkiye’de 85 tane TEKGEB olup; 4’ü İzmir’dedir. Bunlar, İzmir TEKGEB (İzmir Teknopark: İZTEKGEB, 2002), Dokuz Eylül Üniversitesi TEKGEB (DEPARK, 2013), İzmir Bilimpark (2013) ve Ege Teknopark (2014).

İzmir, Türkiye’de²⁵ Üniversite-Sanayi İşbirliği’ni kurumsal olarak başlatan bir kenttir. Türkiye’de ilk defa Ege Bölgesi Sanayi Odası’nın öncülüğünde 1983 yılında Ege Üniversitesi Sanayi İşbirliğini Geliştirme Merkezi (ÜSİGEM) kurulmuştur. ÜSİGEM yerini alan İzmir Teknopark’ın İzmir’de teknolojik gelişmeye yeterince katkı sağlayamaması üzerine 2002 yılında İYTE bünyesinde İZTEKGEB kurulmuştur (İZKA, 2012b: 99). İZTEKGEB, akademisyenlere araştırmalarını ticarileştirme, öğrencilere de staj ve istihdam imkanları sunmuştur (İZKA, 2012a: 98).

İzmir Teknopark, 2015 yılına kadar İZTEKGEB adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. 145 yerli ve yabancı Ar-Ge firması, yaklaşık 900 personeli, 266 milyon TL cirosu, yaklaşık 21 milyon \$ ihracat miktarı ve 14 patenti ile Türkiye TEKGEB Performans Endeksi’nde (2016) 4. sırada yer almıştır²⁶.

İzmir Teknopark, bölgenin bilişim ve yazılım üssüdür (İZKA, 2012a: 69-71, 73). Gerçekleştirilen 1.150 Ar-Ge projesi ile 2015 yılı itibariyle 31 patent tescili, 19 faydalı model tescili, 3 endüstriyel tasarım tescili ve 8 yazılım telif tescili yapılmıştır (İZKA, 2016: 144).

İzmir’de başlıca yenilik üretim alanları, İZTEKGEB ve TEKMER’lerdir. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin hazırlık sürecinde, buralardaki firmaların kentin en yenilikçileri arasında yer aldığı belirlenmiştir (İZKA, 2012b: 52). İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin “araştırma ve yenilik altyapısının güçlendirilmesi” stratejik önceliği kapsamında İZTEKGEB’in altyapısının iyileştirilmesi ve yeni TEKMER’lerin kurulması hedeflenmiştir (İZKA, 2012b: 80).

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir Teknopark’ın kapasitesini doldurması ve kentte yeni bir teknoparka ihtiyaç duyulması üzerine (İZKA, 2012c: 27, 48) İnovasyon Merkezi Projesi’ni (2011) hazırlamıştır. Proje, BKA’lar tarafından desteklenen ilk güdümlü projedir. Maliyeti 7 milyon TL

²³ TEKGEB (Teknoloji Geliştirme Bölgesi), üniversiteler, Ar-Ge kurumları ve firmaların işbirliğini, bilgi üretmesini ve ve bunu ticarileştirmesini destekleyen bir yapıdır. Türkiye’de teknopark yerine TEKGEB kavramı kullanılmıştır.

²⁴ TEKMER (Teknoloji Geliştirme Merkezi), KOBİ’lerin teknolojik yeniliklere uyumunu ve rekabet gücünü artırmak için üniversiteler ile işbirliğinde Ar-Ge faaliyetlerinin yapıldığı bir kurumdur.

²⁵ Türkiye’de ilk kez 1983 yılında ele alınan ÜSİ’ye ilişkin kurumlar, 1990’larda kurulmaya başlanmıştır (İZKA, 2012a: 98). 2000’lerde kurulan TEKMER’ler ve teknoparklar da ÜSİ’nin gelişmesine katkı sağlamıştır (İZKA, 2012b: 28).

²⁶<http://teknoparkizmir.com.tr/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 20.4.2021).

olan projenin 5,25 milyon TL'sini (% 75), İZKA karşılamıştır.

İnovasyon Merkezi²⁷ 2016 yılında açılmıştır. Hedefi, yenilik ve teknoloji geliştirme ekosistemi oluşturarak İzmir'i çekim merkezi yapmaktır (İZKA, 2016: 167). Bünyesinde Kuluçka Merkezi, Teknik Atölye ve Teknoloji Transfer Ofisi yer almıştır. Merkez, 1000'den fazla çalışan ve teknoloji girişimci ile 150'den fazla firmaya ev sahipliği yapmaktadır (<http://www.izka.org.tr/tr/node/154>).

4.3.3. Kümeler

Porter'a (1990) göre kümelenme, "belirli bir alanda birbiriyle rekabet eden, işbirliği yapan işletmelerin ve bunların ilişkili olduğu kurumların coğrafi yoğunlaşmasıdır". Bu yoğunlaşma, "bilgi ağları" oluşturarak yenilikleri artırır (Porter, 2000: 15). Bölgesel Kalkınma Ajansları, kümelenme politikasının başlıca aktörüdür (Brown, 2000: 13).

İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir'in rekabet gücünü artırmak için kümelenme yaklaşımını uygulamıştır. Türkiye'de bir ajans tarafından ilk defa hazırlanan Kümelenme Stratejisi'ni (2008) geliştirmiştir. Strateji ile İzmir'deki potansiyel kümeler belirlenmiş ve küme girişimleri desteklenmiştir. İzmir'de farklı gelişme aşamalarında olan kümelerden başlıcaları, Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. İzmir'deki Başlıca Kümeler

Küme ve Açıklaması

- İzmir Organik Gıda Kümesi: İzmir'in organik gıda alanında rekabet gücünü artırmak üzere Ege İhracatçı Birlikleri, Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği ve İZKA tarafından kurulmuştur.
 - İNOVİZ: Biyomedikal sektörünün üniversite ve araştırma merkezleri ile ortak projeler geliştirmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Küresel proje ortaklıkları oluşturma, Ar-Ge destekleri temin edebilme ve yatırımcıları bölgeye çekme gibi amaçları vardır.
 - Makine Metal Döküm Kümesi: Makine, metal ve döküm sektörlerindeki firmaların gelişmiş teknolojileri kullanması, pazarlama ve ürün geliştirme yeteneklerinin desteklenmesi ve üyelerine rekabet gücü sağlayacak bilgi, pazar ve teknolojileri izlemek için kurulmuştur.
 - Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Kümesi: Amacı, enerjiyi verimli kullanan, çevreci, teknolojik ürün ve sistemleri esnek bir yapıda tasarlayan, üreten, çözüm odaklı bir küme olmaktır. Firmaların küresel rekabet gücünü artırmayı hedeflemiştir.
 - İşlenmiş Meyve ve Sebze Kümesi: İşlenmiş meyve ve sebze sektörüne hizmet sunan bir Ar-Ge koordinasyon merkezinin oluşturulması, Ar-Ge destekleri konusunda sektörün farkındalığının artırılması amacıyla kurulmuştur.
-

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

²⁷<http://teknoparkizmir.com.tr/inovasyon-merkezi> (Erişim Tarihi: 20.4.2021).

SONUÇ YERİNE: BAŞLICA TESPİTLER, DEĞERLENDİRMELER VE ÖNERİLER

Bölgesel Yenilik Stratejisi, bölgesel kalkınmanın dinamiklerini yenilikler temelinde harekete geçirmek için geliştirilen bir eylem planıdır. Bu çalışmada, İzmir Kalkınma Ajansı öncülüğünde geliştirilen İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İzmir BYSt), araştırmalar, aktörler ve araçlar itibariyle ele alınmıştır. Analiz sonucunda yapılan tespitler ve değerlendirmeler ile getirilen öneriler şunlardır:

Tespitler:

- İzmir Kalkınma Ajansı, yenilikçi İzmir vizyonu ile yürüttüğü yenilikçilik faaliyetleriyle 2012 yılında Bölgesel Yenilik Stratejisi geliştirmiştir (Bkz.: Tablo 3). Stratejinin başlıca özelliği, İzmir'in Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini belirlemeye ve geliştirmeye yönelik ilk çalışma olmasıdır. Bu bakımdan Türkiye için model niteliğindedir (İZKA, 2012b: 31).
- İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi, dört aşamada geliştirilmiştir. İlk aşamada, ulusal ve yerel aktörlerden Yenilik Komitesi ve Teknik Komite kurulmuştur (İZKA, 2012b: 16).
- Stratejinin hazırlık sürecinde, İzmir'in Ar-Ge ve yenilik kapasitesini belirlemeye yönelik analizler yapılmış ve İzmir Yenilik Ekosistemi (Bkz.: Tablo 4) ortaya konmuştur. Analizlere göre İzmir'in, Cooke, Roper ve Wylie'nin (2001) belirttiği başarılı bir bölgesel yenilik sisteminin işbirliği (yönetişim), nitelikli işgücü, destekleyici kurumlar, aktif yerel yönetim gibi unsurlara sahip olduğu gözlenmiştir.
- Stratejinin uygulanma sürecinde, İzmir'in Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini geliştirmeye yönelik projeler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte İzmir Kalkınma Ajansı, yerel aktörlerin İnovasyon Merkezi, Akredite Test ve Ar-Ge Merkezi, Biyokütle Enerji Sistemleri ve Teknolojileri Merkezi (BESTMER), Tekstil Mükemmeliyet Merkezi (TEKSMER), İzmir Sağlık Teknolojileri Geliştirici ve Hızlandırıcısı (Bioİzmir) gibi Ar-Ge yapılarının kurulmasına yönelik projelerini desteklemiştir (Bkz.: Tablo 6).
- İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nde kullanılan Ar-Ge ve yenilik verilerindeki değişimi belirlemek için 2017 yılında izleme ve değerlendirme süreci başlatılmıştır. Bu süreçte, verilerdeki son 5 yıllık gelişim İzmir Yenilik Danışma Kurulu'nda²⁸ değerlendirilmiş ve İzmir Yenilik Ekosistemi Haritası güncellenmiştir (İZKA, 2016: 22).

İzmir Yenilik İzleme Sistemi ile İzmir Yenilik Göstergeleri ve Yenilik Ekosisteminin Analizi (2016) yapılmıştır. Bu çalışmada, İzmir Ar-Ge ve Yenilik Göstergeler Seti güncellenmiş ve kurumsal, akademik ve sanayi göstergeleri olmak üzere 34 veriden oluşmuştur. Bu göstergelere ilişkin başlıca veriler, Tablo 8'de sunulmuştur.

²⁸ İZKA ve EÜ işbirliğinde yapılan çalışmaya, İzmir'deki üniversite ve TEKGEB temsilcileri dahil 12 kişiden oluşan Danışma Kurulu da verileri inceleme ve yorumlama sürecinde önemli bir katkı sağlamıştır (İZKA, 2016: 5, 26).

Tablo 8. İzmir Yenilik İzleme Sistemine İlişkin Göstergeler (2007-2015)

Göstergeler / Dönem	2007-2010	2011-2015
• Kurumsal Göstergeler		
✓ Üniversitelerdeki Araştırmacı Sayısı	6.540	7.535
✓ İzmir Araştırmacı Gücünün Türkiye'deki Payı (%)	7,61	6,73
✓ Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Sayısı	1	4 (2016)
✓ Ar-Ge Merkezlerinin Sayısı	8	34 (2016)
✓ Teknoloji Transfer Ofisi Sayısı		6 (2015)
• Akademik Göstergeler		
✓ Bilimsel (SCI/SSCI) Yayın Sayısı	6.719	3.912 (2016)
✓ TÜBİTAK'tan Destek Alan Proje Sayısı	113	786 (% 21,6)
✓ 1000 Araştırmacı Başına Düşen Patent Tescil Sayısı		2,1
✓ Akademisyenlerce TGB'lerde Kurulan Firma Sayısı		58 (2015)
✓ Üniversitelerin Toplam Patent Tescil Sayısı		18 (2010-2016)
• Sanayi Göstergeleri		
✓ TÜBİTAK- TEYDEB Ar-Ge Destek Programları Başvuru ve Kabul Oranı (%)	499 - 287	921 - 458 (% 50)
✓ Toplam Patent Başvuru ve Tescil Sayısı	223 - 31	1316 - 270
✓ Teknoloji Geliştirme Bölgesindeki Firma Sayısı		291 (2016)
✓ TGB'lerde Çalışan Ar-Ge Personeli Sayısı		1.747 (2016)
✓ TGB Firmalarının İhracat Miktarı (milyon \$)		20 (2016)

Kaynak: İZKA'dan (2016, 2018 ve 2019a) yararlanılarak düzenlenmiştir.

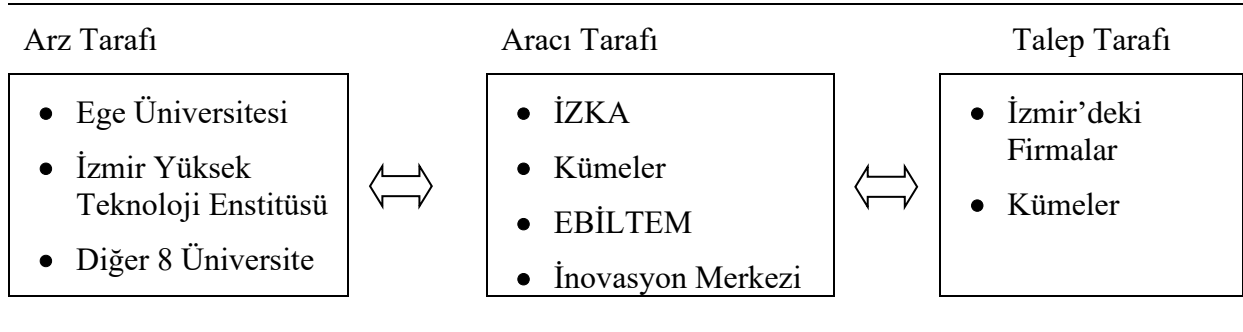
Tablo 8'e göre, İzmir'de Ar-Ge ve yenilik alanında 2007-2010 dönemine nispeten 2011-2015 döneminde bir gelişme sağlanmıştır. Ancak bunun büyük bir ilerleme olduğunu söylemek güçtür (İZKA, 2016: 18). İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi'nde belirlenen hedeflerin% 77'si, 2015 yılında önemli düzeyde gerçekleştirilmiştir (İZKA, 2016: 19, 165-177).

Değerlendirmeler: İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi ile İzmir'de bir bölgesel yenilik sistemi (İzmir BYS) kurulduğu söylenebilir. İzmir Bölgesel Yenilik Sistemi'nin tarafları, Şema 2'de sunulduğu gibi başlıca şu aktörlerden oluşmuştur (Bkz.: Tablo 3):

- Arz Tarafı: Ege Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve diğer 8 üniversite.
- Talep Tarafı: İzmir'deki yenilikçi yerli ve yabancı firmalar ile kümeler (Bkz.: Tablo 7).
- Aracı Tarafı: İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) (Bkz.: Tablo 5 ve Tablo 6), kümeler ve Ar-Ge kurumları. İzmir'de Üçlü Sarmal Modeli'nde kısmen kamu kesiminin rolünü üstlenen

İZKA, bölgesel yenilik sisteminin “aracı kurum”u olarak yeniliklere yönelik “arz tarafı” ile “talep tarafı”nın işbirliği yapmasını sağlamıştır (Çelik, 2019d: 57). İzmir’in Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini artırmak ve bilgi toplumuna dönüşmesini sağlamak üzere yerel aktörler ile kümelenme, yenilik, girişimcilik ve bilgi toplumu stratejilerini geliştirmiş; desteklediği projelerle Ar-Ge kurumlarının kurulmasını sağlamıştır.

Şema 2. İzmir Bölgesel Yenilik Sistemi’nin Tarafları

Kaynak: Şema 1’den ve İZKA’dan (2012b: 74-75) esinlenilerek geliştirilmiştir.

Öneriler:

- Avrupa Birliği (AB), Bölgesel Yenilik Stratejilerine yapısal fonlar ile destek vermiştir. Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın kuruluş amaçlarından biri, AB fonlarını bölgeye çekmektir. İzmir Kalkınma Ajansı da AB fonlarından yararlanmaya başlamıştır (İZKA, 2019b: 4). Ancak bu fonlardan daha çok yararlanılmalıdır.
- İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi kapsamında desteklediği projeleri, ilgili dokümanlarında belirtmeli; bu projelerin yenilikçi sonuçlarını (patent, marka vb.) tespit etmelidir.
- Başarılı yenilikçi projeler, iyi uygulamalar kapsamında bölgesel ve ulusal düzeyde paylaşılmalıdır.
- İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin performansı ve etkinliği ölçülmeli²⁹; elde edilen bulgular, bölgesel/ulusal/küresel gelişmelere göre değerlendirilerek güncellenmelidir³⁰. Bu konuda küresel deneyimlerden de yararlanılmalıdır.
- İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin izleme ve değerlendirme sürecinde elde ettiği verilerde dahil yenilik verilerinin kamuoyu ile paylaşıldığı bir Yenilik Veri Bankası kurmalıdır.

²⁹ Türkiye’de Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin başlıca mali kaynaklarından biri, Bölgesel Kalkınma Ajansları’dır. Kamu kaynaklarını kullanan ajansların; dolayısıyla bunların finanse ettiği Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin etkinliğinin tespiti, önemli bir sorun alanıdır.

³⁰ İzmir Kalkınma Ajansı, “etkinlik” bakımından Türkiye’de örnek bir ajanstır. Bu konuda gündem belirleme ve etkinliğini artırma girişimleri, örnek gösterilebilir (Bkz.: İZKA, 2011; Çelik, 2016; Çelik, 2017b; Çelik, 2018b).

KAYNAKÇA

- Asheim, B. T. and Isaksen, A. (1996). Location, Agglomeration and Innovation: Towards Regional Innovation Systems in Norway? The STEP Group, Norway, Report No: 13,52 p.
- Benneworth, P. and Dassen, A. (2011). Strengthening Global-Local Connectivity in Regional Innovation Strategies: Implications for Regional Innovation Policy, *OECD Regional Development Working Papers*, 70 p.
- Brown, R. (2000). Cluster Dynamics in Theory and Practice with Application to Scotland, 30 p.
- Camagni, R. and Capello, R. (2012). Regional Innovation Patterns and the EU Regional Policy Reform: Towards Smart Innovation Policies, 52. ERS Conference, 25 p.
- Charles, D. R. (2006). Universities as Key Knowledge Infrastructures in Regional Innovation Systems. *Innovation*, 19 (1), 117-130.
- Charles, D. R., Nauwelaers, C., Mouton, B. and Bradley, D. (2000). Assessment of The Regional Innovation and Technology Transfer Strategies and Infrastructures (RITTS) Scheme. CURDS (The University of Newcastle) and MERIT(The University of Maastricht), 106 p.
- Cooke, P. (2001). From Technopoles to Regional Innovation Systems: The Evolution of Localised Technology Development Policy, *Canadian Journal of Regional Science*, 24, 21-40.
- Cooke, P. (2004). The Role of Research in Regional Innovation Systems: New Models Meeting Knowledge Economy Demands, *International Journal of Technology Management*, 28, 507-533.
- Cooke, P. and Memedoviç, O. (2003). Strategies for Regional Innovation Systems: Learning Transfer and Applications, UNIDO World Industrial Development Report, 25 p.
- Cooke, P., Roper, S., Wylie, P. (2002). Developing a Regional Innovation Strategy for Northern Ireland, Northern Ireland Economic Council Occasional Paper No: 14. 79 p.
- Çelik, F. (2015). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yeniliklere Katkıları: Teori, Deneyimler ve Türkiye Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- Çelik, F. (2016). İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) Örneğinde Kalkınma Kurulu'nun Gündem Belirleme Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 45-67.
- Çelik, F. (2017a). Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Dergisi, 19 (2), 145-171.

- Çelik, F. (2017b). İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) Kalkınma Kurulu'nun Etkinliğini Artırma Girişimleri, *Süleyman Demirel Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (27), 55-80.
- Çelik, F. (2018a). Shannon Kalkınma Ajansı'nın (İrlanda) Yenilikçilik Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 14-36.
- Çelik, F. (2018b). Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın Etki Analizi: İZKA ve ÇKA Örnekleri, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (4), 1-22.
- Çelik, F. (2018c). İzmir Kalkınma Ajansı Örneğinde Kalkınma Kurulu'nun Yönetişim Yaklaşımı İle Analizi, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Der.*, 8 (2), 364-386.
- Çelik, F. (2019a). Yerel Kalkınmada Teknopark Modeli: Emilia-Romagna (İtalya) ve Shannon (İrlanda) Bölgeleri Örnekleri, *Afyon Kocatepe Ün. Sosyal Bilimler Der.*, 21 (4), 1112-1129.
- Çelik, F. (2019b). Styria Kalkınma Ajansı'nın (SFG) Yenilikçilik Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 74 (3), 875-893.
- Çelik, F. (2019c). Emilia-Romagna Bölgesi (İtalya) Yenilik Stratejisi'nin (PRRIITT) Değerlendirilmesi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (37), 1-25.
- Çelik, F. (2019d). Yerel Kalkınmada Üniversite-Kalkınma Ajansı İşbirliği: Türkiye (İzmir) Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 41-62.
- Çelik, F. (2019e). Emilia-Romagna Bölgesi'ne (İtalya) Özgü Ekonomik Kalkınma Modeli: Emilian Modeli, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 45-55.
- Çelik, F. (2020). Styria Bölgesi (Avusturya) Yenilik Sistemi'nin Genel Bir Değerlendirmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 81-96.
- Çetin, M. (2006). Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği, *Ege Akademik Bakış*, 6 (1), 74-86.
- Dick, J. and Payne, D. (2005). Regional Sectoral Support: A Review of The Construction Industry, SMEs and Regional Innovation Strategies Across Europe, *International Journal of Strategic Property Management*, 9, 55-63.
- Doloreux, D. and Parto, S. (2005). Regional Innovation Systems: Current Discourse and Unresolved Issues, *Technology in Society*, 27 (2), 133-153.
- Dulupçu, M. A. (2004). Bölgesel Yenilik (İnovasyon) Stratejileri: Türkiye'de Bölgesel Gelişme İçin Alternatif Olabilir mi? *2004 Türkiye İktisat Kongresi* içinde, 39-66.
- EC (European Commission) (2002). Regional Innovation Strategies Under The European Regional

- Development Fund Innovative Actions 2000-2002, 133 p.
- EC (2007a). Innovative Strategies and Actions: Results from 15 Years of Regional Experimentation, 30 p.
- EC (2007b). Innovation Clusters in Europe: A Statistical Analysis and Overview of Current Policy Support, 63 p.
- EC (2011). Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union, 43 p.
- Eren, B. S. (2020). Bölgesel Yenilik Sistemlerinde İşletmelerin Finansman Kaynakları: İzmir Bölgesel Yenilik Sistemleri Örneği, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 96-112.
- Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. (1995). The Triple Helix-University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-Based Economic Development, *EASST Review*, 14, 14-19.
- EUA (European University Association) (2019). The Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems. (Ed.: Dr. Sybille Reichert), 102 p.
- EURADA (European Association of Development Agencies) (1999). *Creation, Development and Management of RDAs. Does it have to be so difficult?*, 169 p.
- Fuchs, G. and Wassermann, S. (2004). The Regional Innovation System of Baden-Württemberg: Lock-In or Breakthrough? https://elib.uni-stuttgart.de/bitstream/11682/5497/1/AB002_FuchsWassermann_RegioInnovation.pdf, 45 p.
- Heidenreich, M. and Krauss, G. (2004). Baden-Württemberg Production and Innovation Regime Past Successes and New Challenges. In Cooke, P.; Heidenreich, M.; Braczyk, Hans-Joachim (Eds): *Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World*. 2nd edition. London; New York, Routledge. 186-213.
- Hughes, J. T. (1998). The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach, *Urban Studies* 35 (4), 615-626.
- Isaksen, A. and Trippl, M. (2014). Regional Industrial Path Development in Different Regional Innovation Systems: A Conceptual Analysis. Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy (CIRCLE), Lund University, Sweden.
- İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı) (2010). İzmir Bölge Planı 2010-2013, 161 s.
- İZKA (2011). İzmir’de Ar-Ge ve Yenilik Ekosistemi Mevcut Durum Analizi, 52 s.
- İZKA (2012a). İzmir Bölgesel Ar-Ge ve Yenilik Kapasitesi Analizi, 123 s.

- İZKA (2012b). İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi, 110 s.
- İZKA (2012c). İzmir’de Ar-Ge ve Yenilik Ekosisteminin Mevcut Durumu, 52 s.
- İZKA (2016). İzmir Yenilik Göstergeleri ve Yenilik Ekosisteminin Analizi, 203 s.
- İZKA (2018). İzmir Yenilik Ekosistemi İzleme Raporu, 8 s.
- İZKA (2019a). İzmir Yenilik Ekosistemi İzleme Raporu, 16 s.
- İZKA (2019b). 2018 Faaliyet Raporu, 116 s.
- İZKA (2020). 2020 Çalışma Programı. 84 s.
- Legendijk, A. and Rutten, R. (2003). Associational Dilemmas in Regional Innovation Strategy Development: Regional Innovation Support Organisations and the RIS/RITTS Programmes. *Economic Geography of Higher Education* (Ed.: R. Rutten, F. Boekema and E. Kuijpers), 204-226.
- Landabaso, M. (1997). The Promotion of Innovation in Regional Policy: Proposals for a Regional Innovation Strategy, *Entrepreneurship and Regional Development*, 9, 1-24.
- Landabaso, M., Oughton, C. and Morgan, K. (1999). Learning Regions in Europe: Theory, Policy and Practice Through The RIS Experience, 3rd International Conference on Technology and Innovation Policy: Global Knowledge Partnerships, Creating Value for the 21st Century, USA, 24 p.
- Landabaso, M. and Reid, A. (1999). Developing Regional Innovation Strategies: The European Commission as Animateur, in *Regional Innovation Strategies*. Eds. Morgan, K. and Nauwelaers, C., Regional Studies Association, 18-38.
- Landabaso, M. and Youds, R. (1999). Regional Innovation Strategies (RIS): The Development of a Regional Innovation Capacity, *SIR-Mittteilungen und Berichte*, Salzburg (Austria).
- Landabaso, M. and Mouton, B. (2005). Towards a New Regional Innovation Policy: Eight Years of European Experience Through Innovative Actions. European Commission - DG Regional Policy, Bruxelles, 30 p.
- Levent, T. ve Levent, Y. S. (2011). Türkiye’nin İlk Bölgesel Yenilik Stratejisi: RISMersin Projesi. http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_26.pdf, 207-216.
- Metin, H. (2010). *Social and Institutional Impacts of Mersin Regional Innovation Strategy: Stakeholders’ Perspective*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Morgan, K. (2016). Nurturing Novelty: Regional Innovation Policy in The Age of Smart

Specialisation, *Environment and Planning C: Government and Policy*. 1-15.

- Morgan, K. and Nauwelaers, C. (1999). A Regional Perspective on Innovation: From Theory to Strategy, in *Regional Innovation Strategies*. (Eds. Morgan, K. and Nauwelaers, C.) Regional Studies Association, 1-17.
- Morisson, A. and Doussineau, M. (2019). Regional Innovation Governance and Place-based Policies: Design, Implementation and Implications, *Regional Studies*, Regional Science, 6 (1), 101-116.
- OECD (2011). *Regions and Innovation Policy*, 315 p.
- Oughton, C., Landabaso, M. and Morgan, K. (2002). The Regional Innovation Paradox: Innovation Policy and Industrial Policy, *The Journal of Technology Transfer*, 27 (1), 97-110.
- Park, S. O. (2001). Regional Innovation Strategies in the Knowledge-Based Economy, *GeoJournal*, 53 (1), 29-38.
- Pietrobelli, C. and Rabelloti, R. (2002). Business Development Service Centres in Italy, An Empirical Analysis of Three Regional Experiences: Emilia Romagna, Lombardia and Veneto, United Nations ECLAC, 84 p.
- Pino, R. M. and Ortega, A. M. (2018). Regional Innovation Systems: Systematic Literature Review and Recommendations for Future Research, *Cogent Business & Management*, 5 (1).
- Porter, M. (2000). Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy, *Economic Development Quarterly*, 15-34.
- Raines, P. (2001). Local or National Competitive Advantage? The Tensions in Cluster Development Policy, European Policies Research Centre University of Strathclyde, 31 p.
- Ranga, M. and Etzkowitz, H. (2013). Triple Helix Systems: An Analytical Framework for Innovation Policy and Practice in The Knowledge Society, *Industry and Higher Education*, 27 (3), 237-262.
- Ranga, M. and Temel, S. (2018). From a Nascent to a Mature Regional Innovation System: What Drives the Transition?. In *Innovation and the Entrepreneurial University*, 213-242.
- Schrepf, B., Kaplan, D. and Schroeder, D. (2013). National, Regional, and Sectoral Systems of Innovation - An overview, Report for FP7 Project "Progress".
- Strambach, S. (1998). Knowledge-Intensive Business Services (KIBS) As An Element of Learning Regions - The Case of Baden-Württemberg. European Regional Science Association (ERSA) Conference Papers, 20 p.

- Tiryakioglu, M. and Alcin, S. (2012). Regional Innovation Strategies: Europe and Turkey. in *Regional Development: Concepts, Methodologies, Tools and Application* (Ed.: Mehdi Khosrow), 209-225.
- Tödting, F. (2001). Industrial Clusters and Cluster Policies in Austrian Regions. *Cluster Policies-Cluster Development?* Ed.: A. Mariussen. Stockholm, 59-78.
- Tödting, F. and Trippel, M. (2005). One Size Fits All? Towards a Differentiated Regional Innovation Policy Approach, *Research Policy*, 34, 1203-1219.
- Tödting, F. and Trippel, M. (2018). Regional Innovation Policies for New Path Development - beyond neo-liberal and traditional systemic views, *European Planning Studies*, 26 (9), 1779-1795.
- Trippel, M., Sinozic, T. and Smith, H. L. (2012). The “Third Mission” of Universities and The Region: Comparing the UK, Sweden and Austria, 52nd Congress of the European Regional Science Association, Bratislava, Slovakia, 24 p.
- Trippel, M., Sinozic, T. and Smith, H. L. (2014). The Role of Universities in Regional Development: Conceptual Models and Policy Institutions in The UK, Sweden and Austria.
- Uyarra, E. (2008). What is Evolutionary About ‘Regional Systems of Innovation’? Implications for Regional Policy, Manchester Business School Working Paper, 23 p.
- Uyarra, E. and Haarich, S. N. (2002). Evaluation, Foresight and Participation as New Elements For Regional Innovation Policy Practice: Lessons From The Regional Innovation Strategies (RIS), ERSA Conference Dortmund, 20 p.
- Uyarra, E. and Flanagan, K. (2009). From Regional Innovation Systems to Regions as Innovation Policy Spaces, Openloc Working Papers Series, 18 p.
- Vecchio, P. D. (2008). Regional Innovation Strategies in Europe A Comparative Study of Emilia-Romagna and Friuli-Venezia-Giulia. 47 p.